ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XV књига XVII свеска LX децембар 2019

60

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач
Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача
Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник
Бранислав Зубовић

Уредништво
Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и др Драгица Ужарева

Досадашњи уредници
Ђорђо Сладоје (2005–2009), Небојша Деветак (2010–2017)

Адреса
Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж
300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације
Саво Павловић, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за културу АП Војводине и Министарства културе РС

САДРЖАЈ

траг поезије

Поп Д. ЂУРЂЕВ.....5
Манојле ГАВРИЛОВИЋ.....12
Иван ЛАЛОВИЋ.....17
Томислав ДОМОВИЋ.....20
Виктор Т. РАДУН.....25
Славица ЈОВАНОВИЋ.....27
Андреја Ђ. ВРАЊЕШ.....31
Владана ПЕРЛИЋ.....34
Гордана БОРАНИЈАШЕВИЋ.....39
Дамјан МИЛИВОЈЕВИЋ.....44
Ана Митић СТОШИЋ.....48

траг прозе

Чедомир ЉУБИЧИЋ.....51
Зорица МЛАДЕНОВИЋ.....61
Наташа СТАНИЋ.....64
Милорад ВУЧИЋЕВИЋ.....55
Павле ОРБОВИЋ.....73

траг на траг

Тихомир ПЕТРОВИЋ.....77
Јелена ГАВРИЛОВИЋ.....83
Алекса ЂУКАНОВИЋ.....87

Траг других

Вјачеслав КУПРИЈАНОВ.....93
Ала КОЗИРЈЕВА.....102
Ева РАДОМСКА.....107
Борја БОЛЧИНА.....111

Траг разговора

Вујица Решин ТУЦИЋ.....113

Траг боје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....118

Траг ишчитавања

Момчило ГОЛИЈАНИН.....125
Душан СТОЈКОВИЋ.....130
Милица МИЛЕНКОВИЋ.....137
Данило ЈОКАНОВИЋ.....140
Невена ВИТОШЕВИЋ.....143
Анђелко АНУШИЋ.....149
Жарко ЛЕКОВИЋ.....151
Милена ЛЕТИЋ.....155
Милица Лилић ЈЕФТИМИЈЕВИЋ.....160

Траг наслеђа

Владимир УВАЛИН.....163

Поп Д. ЂУРЂЕВ

САНОВНИК

1.

Опрости света мајко опрости
смештена под овај раскошни свод
што сам животу у немилости
бацио гњили плод

пала јабука на олтар срушен
посечен крст на летњем путу
припит и боемски разбарушен
носим у путиру божанску кукуту

проклеле ме додоле у апти
небо жиром летину потуче
чучим поред сацака тророга

из длана ми свету воду лапти
неко црно изгладнело куче
и цвили на бога

2.

труне утроба пуњене птице
прилазе стабла шуми на руб
само ће моје сове сањалице
сводова твојих постати стуб

заспао рођењем пред смрт се будим
и видим потпуно исти свет
и као рој у сутон рудим
на нова крила разапет

мој сан је имао узводни ток
можда ћу валцером небо умилостивити
скида се паучина над обарачем

крећем за тобом у срок
мртва ће слова заживити
и огласити се у поноћ плачем

3.

на троседу је твоја слика
у мени негативи лепоте
зар да се у речи изгредника
два света оваплоте

пред господаром смисла
не осећам понос и стра'
тумачења су несувисла
све је то данас пепо и пра'

кад тела попприме аморфна својства
и време речима отме смисао
све ће се опет вратити сну

у свету неког новог устројства
из подсвести што сам преписао
славуји ће да васкрсну

4.

небо насликано испод пољаве
мудрац прогнан из јаве
очаран звуцима далеке звоњаве
што бију из луде главе

рој пчела ухваћен на виме
породично стабло липа на осами
посланиче властите интиме
родољубе српски у пицами

живот лабуда песми невичан
и дуга шетња поврх воде
Каналом Гранде у словенски рит

и победник покајнику сличан
кога само мртви разоноде
ко песма славља у зорин свит

5.

какве силе струје око плода
кажњен да те никад не досегне рука
о слатка воћко танталска рода
ти ни не постојиш изван мојих мука

кроз прстен би погодио звезду
ја сам рођен да себи пресудим
сагорела птица чека ме у гнезду
да јој својом смрћу пепео пробудим

с босиљкаче пала репатице
прхни попут вертикалног хица
кад из воде изгамиже длака

дух напушта змијске кошуљице
остављам плетиво с графитних иглица
и чекам те сред божјег воћњака

6.

дуга коса сплетена у грање
ко бесни олуј и стари храст
ти Видовданско завештање
надамном преузми власт

нудим копцу своје изнутрице
зар је то ватри била цена
ти више немаш тело и лице
наш свет је васељена

речи сам украсио тобом
стих подложан страсти материје
у праху остаје бразда

учиних над твојим гробом
моћју љубавне алхемије
да сан о сну останеш вазда

7.

кад ме изведу пред страшни суд
осудиће ме још да трајем
а казна и све ће бити узалуд
ја живим живот с предумишљајем

одлажем твоју слику
под јастук као у досије
што ближе примарном крику
вантелесне грдосије

гаснуше звезде рај у плач бризну
не окрећи се жено Лотова
бодљикави цвет над огумком

понеће траку гримизну
посмртна маска је готова
окамењена над твојом хумком

8.

упамтио сам сијамске усне
и жар што на њима цвета
што је допро до јаве гнусне
као обећање са онога света

ја сам још увек не својом вољом
пристао на смртни срам
док клечим пред тужном богомољом
спомен је њезин свети ми храм

ја сам твој навећи верник
и тумач сна матере божије
убеђени у апсолутно ништавило

ко је за живота велики чемерник
тај суди најстроже
и његов суд је правило

9.

она се гнезди у мојој души
на трен испили и узлети
дан се поново нарогуши
и јутро почиње да ми се свети

већ дуго сам верен са смрћу
с њом се састајем кришом
ко драги гости код мене сврћу
мртваци који долазе с кишом

преспавао сам најлепшу песму
земних милина небески крој
обећавају ми црни дани

они ван мене протећи не сму
док клањам ти се заспалој
Eli, Eli lama azavtani

10.

ја сам твој живи спомен
покретна хумка и лес
све задовољство и malum omen
који испашта небески бес

међу године бачена кост
у процеп бреквe нетакнуте
тамо ја нисам тринаести гост
где свих милина разлике ћуте

икона мог свеца у прочељу гроба
венецијанско ходочашће
божанске лепоте заслужног хаџије

мој сан је само генерална проба
надам се да сваки час ће
послати црне проводаџије

11.

верујем обећању врача
иако не знам ко си ти
да ће ме ускоро иловача
за вечито испросити

попримам твој лик
одазивам се на твоје име
ноћ је велики схоластик
шаље ми своје херувиме

вера није јењавала
у пелене речи оденуте
задојен прстом једне ноћи

тајне што си ми одавала
то тек у заносу пророци слуте
истине којих се не могу домоћи

12.

јутро је моја смрт
напуштам тужно боравиште
и идем у Еденски врт
на ново љубилиште

на срцу венац од рашка
над телом пешчана преса
и црна одећа монашка
кад пригрле ме небеса

твоја је душа од телеја
ја сам на трагу светлости жуте
препознао твој ореол

изнад небеског полијелеја
звездама ћемо померит путе
спремни на нову бол

13.

док ми служите парастос
не губите ме из вида
ја трчим рајски крос
крај стабала људског стида

да ме воле и куде
учинићу за сва времена
да од милине дуси полуде
о најлепша између жена

ван рама венчане слике
морали смо отићи
са иконостаса летњег дворца

смртници шаљу своје доушнике
и надају се истој срећи
од великог чудотворца

14.

песмом ћу те испросити
у неко зимско свануће
на носилима ћу те носити
до прага вечне куће

крећу се црна пловила
строфа – флор преко ревера
још једном те је ословила
гласом гондолијера

као да си зачета у води
ти што пружаш спас
морепловцу на чепу од плуте

мени грешном још једном угоди
учини Орфеју добар глас
Santa Maria della Salute

МИЉЕ

У путиру божанска кукута
тек разапет на прозирна крила
док смисао још пепелом лута
лабуђа ми песма разонода била

на босиљак плетиво мирише
подложан страсти и твојој вољи
узалуд трајем мада никад више
нећу прићи тужној богомољи

закишило из одоре црне
спремам се за ново ходочашће
врач ми тајне показује путе

твоја душа од телеја трне
и на иконостас пра' и пеп'о пашће
Santa Maria della Salute

МАНОЈЛЕ ГАВРИЛОВИЋ

РЕЧЕНИЦЕ

Дању пишем беле реченице
ноћу црне

Дан плете зраке лета
ноћ маглу и косе невесте

Ливада је врт небу
оседлан коњ плаче на брегу

Ласти расту крила од зоре
воденица меље облаке

Месец уплетен у гране брезе
ловац који је уловио кишу

На рогу јелена пева свитање
и игра сестра црног ветра

Ноћу пишем беле реченице
Дању црне

ОТКОС МЕСЕЧИНЕ

Срне су деца Сунца
ветра и брезе крилате

Планина је њигхова мајка
јелени далеки рођаци

Реч са звезде просута
игра у оку слепе кошуте

Срне су сребро реке
извори су огрлица сна

Певају свици у пољу
у грлу јабука зри

Срне су откос месечине

ОГРЛИЦА ОД РЕЧИ

Орлицу од извора речи
окачим о грану пролећа

Небо се отвори

Да по нама сребрна птица
зраке Сунца проспе

РОСА И ПРЕЦИ

Облак се
у Сунце уплео
и плаче

у оку ливаде
пева век

Преци су роса
на цвету шумских јагода

КРИЛА

Јесен плете крила од росе
црном облаку и белој киши

Невеста Сунца
расцвета се у јутро

Крилата суза неба
у ветру ниче

Птице су снеле росу
у коси Месеца

НЕБЕСКИ БОЖУРИ

У пољу магле и снега
цветају божури

Бели и црвени

Бели се зором претворе
у коло девојака

Црвени ноћу
у чету војника

у кондиру
спава месечина
оседлан коњ игра на ветру

ЋИРИЛО

Слова ћирилице
у росу неба плете

Речи свићу

Златном руком бере
светслот и јагоде

Од магле
плете крила облаку

и црта време
на грани ветра

ЈЕЛЕН

Јелена је чувар чаробне планине
копитама у небу руке поткресује

На једном рогу носи звезде
на другом свитање и росу

На облаку рече сребрна река

Јелен је ветар крилати
од беле зоре исплетен

Један је рог у набо зарио
други у извор планински

Са чела му капљу зраци Месеца

ШАЛ ОД ДУГЕ

Сестра ми је исплела
шал од дуге

Он је моја
веза с вековима

Он је пролеће у коси
лептира – младожење

Отворим прозор на облаку
да чујем звоно јутра

Тад бивам за трен млађи
од оца лета и мајке зиме

МЛАЂИ ЗА МИРИС ЦВЕТА
Од цвета трешње плетем ливаду
прозори су дани крилати

Сунце је
грива белог коња

Ветар мује прстенује

Око звезда просипам зрна пшенице
низ сан ми жубори месечина

Ноћас сам мађи за мирис цвета

ВЕНЧАЊЕ НА ОБЛАКУ

Отварам прозор на облаку
да венчам мују

Ласте су заставе у небу
селице жубор лета
на цвет трешње калеме
Певају звезде у ноћи

Коњ мој крилати
крила је поклонио лептиру

Сада лептири о рог Месеца
фењер каче
пун црне месечине
У репу Сунца играју пролећа

БИСЕР МЕСЕЧИНЕ

Као пролеће
скупљам месечину по бреговима
и од света трешње
плетем свиралу

Месец се у пољу
с брезама рукује

Трагом светлости
трчим према звездама
и сунчеву кћи
с ветром венчавам

А моје су очи срне светлости
и лете с птицама

Моје су очи жубор месечине

Иван ЛАЛОВИЋ

ЗА ДРУГИМ СМИСЛОМ

Капи свеже крви
на плочнику,
у центру Београда,
жртву не видим,
да ли је некоме сломљена њушка,
да ли је неком нож испод ребара
преиспитао духовни полет,
неко ли је ноћно небо убо шилом
у мит,
у пунокрвно ткиво емоције,
или је Исус једноставно
сишао са крста, да не остане
и овај пут болно заптивен,
и пошао туристичким кораком
за другим смислом,
пут Крњаче,
на деверику и шприцер.

АМБРОЗИЈА

Амброзија
је непредвидиви комшилук,
параноидни шеф,
свакојаки олош
посејан уздуж и попреко,
по меридијанима,
удара на очи, нос, ждрело,
и убилачки на плућа,
мржња састављена у светским
лабораторијама,
коју је просуо испред мене

неспретни идиот,
с хорор анамнезом,
сву ноћ кашљем,
нико да ми пумпицу дода,
нико да ме уђутка.

ИЗВЕШТАЈ С ХИПОДРОМА

Хиподром има суву траву,
стогодишњу крилату рагу,
као из превазиђене бајке,
џокеја без коцке шећера.
Два црна немила мачка,
на степеницама,
лижу своја међуножја,
промукли врапци се надговорњавају.
Седим сам самцит на сломљеном
седишту
чекајући
трку,
кладим се на коња моје савести,
који трчи унатрашке,
коњски смисао за хумор је такав
да ми тера сузе на очи,
од панике,
јер нешто дебело
по свему судећи не штима,
а мој адут свему упркос
стриже ушима,
без адреналина репом тера муве.

ЛЕСТВЕ

Полажем лествe уза зид,
лествe такве да бих
могао попети се
до анђела,
чијем бих јату одао своју
црну тајну
па куд пукло да пукло,
лествe којима бих могао до звезде
с којом бих
да лудо водим љубав,
и не издам
свој светоназор који братски делим

с Карлом Марксом, старим Југ Богданом
и општинским начелником,
али бих сад преко зида,
ваби ме граница као хоризонт, линија
између далеког неба и мора,
иза које је простор вечности, спасења,
нирване,
лако је прелазим,
и лакоперо се спуштам
на шут, смеће, некакве шприцеве,
а неколико топлокрвних створова,
добро дебелих,
пренуше се и
кренуше у нигдину.

Коњ, акварел 30 x 30 cm, 1967

Томислав ДОМОВИЋ

ЈЕДНОЈ ЉУБАВИ И ПРИЈАТЕЉИМА

ДУША НА ПЛОЧНИКУ
(циклус *Пијане ноћи, поетски фракталићи*)

Не могу вратити вријеме
Не могу вратити ону кап што је у бучним винопадима
застала поистовјећујући љубав и пјесму
Не могу вратити писање на задану тему
Писати о Врбасу гдје ми је душа корачала плочником
плашећи се да ће се крижи и крст једнога дана
ломити један на другому и бити зебња да све што
представљају
ђаво је у златном ланчићу око врата
Не могу поновно, онако, као тада, опијати се самоубилачки
и пијан доносити одлуку коју ни тријезан не бих повукао

Позвао сам их, на истеку осамдесетих
Мирослава, Благоја и Данила у Загреб
Точно у подне Алексића, Баковића и Јокановића
под лажни пуцањ гричког топа
Јер није ми била пресудна њихова пјесма
добра, сјајна, српска пјесма
па ни то што ми је на Стражилову Мирослав пјесничку
стазу проширио у цесту
Било је пресудно што наискап знају пити
гемиште од вина и неба, лудило смрти блиско,
животом распукнуто
И онда пијани мене пијаног изнесу на зрак
Да будем калуп из којег ће се излијевати неуморне звијезде
и немушти одговори на врућа уста хаубица
Не, не могу вратити вријеме
Не могу више пити с њима као некад
Ни с ким више то не могу

Али
Могу им погледати у очи
И рећи
Ви сте моји пријатељи, ви не умирете као државе
Због вас још увијек у калупу има мјеста за цвијет, пјесму,
жену, уздах
И танку наду да ћу се барем једном
с Банетом срушити под стол
у једину добру повијест
Пијану повијест

АРАБЕСКЕ

Обећао сам, теби и себи; написат ћу ти пјесму за рођендан
И написао сам је, и без свилене машнице дочекат ће
свечани звон
А онда помислих;
што ако умрем прије дана кад твоје вријеме порасте за
један број?
У некој оставштини нашла би тај стиховир без надневка
и посвете
препознајући своје очи, млинске каменове везане око
глежњева дављеничких ријечи
Наизглед је неважно бих ли твој уздах проматрао сучелице
или из висина у које улазим као раскол звијезда
Ипак бих волио звијезде оставити у небеском
звјездогојилишту недирнуте
и наставити писати твојим лицем прстима, арабескама
топлог снијега

Зато ти данас пишем заљубљен у невидљиву ријеку што
између нас тече
У тој ријеци пјесник пере страст,
у тој води жена има чисто лице и глас
Та чудна ријека има само једну обалу;
у њу падамо држећи се за руке и наду да нећу у раскол
прије него ти пахуље растопе лице

8.11. 2019.

ЛИСТ И РОСА

Моја љубав росна је кап,
твоје тијело жедан је лист
Пред јутро, ниоткуда,
кап се створи на лежају образа
Отвориш око, и прво што помислиш; то изнoћена суза клизи
из грког сна

Погледаш мало боље, дотакнеш сухо око, тресе те мисао:
Не, није моја суза тако бистра и не путује тијелом будећи
јежеве у кожи

А моја заобљена љубав тобом се котрља:
зажубори усне
стегне врат
дојку усталаса
трбух изгладни,
низ ресу мили,
оставља дио влаге, топлине и мушкости у пурпуру
Па на трен неодлучна, којом силазницом у
љубавну смрт ићи,
у раскрижју ногу случајни пут према стопалу одабире

Будна си и дан се буди
Прва зрака већ ме рањава,
навлачиш покривач преко главе,
тамом браниш кап од смрти

јер
Прерано је да нестанем кад суза нисам
И топла тама хоће да још мало
дрхти роса на листу
и лист под росом ожедни за све надолазеће ноћи

РОНИЛАЦ

Прозирна си душо,
кроз капут, кошуљу и грудњак видим површину плодне воде
и над њом уздигнуту маглу, потјерану свјетлом двају
камених свјетионика;
вртећим куполама брадавица у којима поспремљена је
љубавна баштина,
приправак жеље за час кад сва правда свијета стат ће у
двије уснице

Прозирна си душо, свијетли твоја вода
Додирнем површину, наборе мјесечине на кожи
Могао бих провести вјечност у усталасаним порама
и из вјечности донијети радост какву заслужујеш
Али, ја не бих био ја кад бих тако лако посрнуо пред
љепотом
Морам под кожу, у подводну галаксију

Роним, и без дисања знам преживјети међу
потопљеним звијездама
(шкрге су моје пјесме)
Заобилазим неотворене шкриње с благом, потонуле бродове
и снове,
измичем харпунима што су у мање сретним данима брушени
на цаклини сузе
Зароним још дубље јер ни у кораљима уздаха
(а замамни су ти, вођеним вјетром заљуљани облици живота
израсли из твог бића)
нећу наћи смирај

Ако не изроним срце
Залуд сам мокар

ОГЛЕДАЛА

Није битно којом страном улице идеш
(тиха, распјевана, љута, расположена или задихана тек)
И јесу ли ти снови вијавица или прегршт
неотворених шкољки
ја те сустижем ма колико корак убрзала,
ма колико срце успорила

и ма колико је јесени убризгано у прољећа

Пустио сам око из хлапљивог човјека у постојану висину;
мој вид пролази оном страном неба
у којој су наша огледала додирнула свјетло

У скутима Божјег плашта наша спојена огледала
један су прозор кроз којег наглавачке падамо
у просијана тијела,
зрела за пољубац,
измјењене душе,
нови зрак

9. 11. 2019.

ДВИЈЕ НЕСАВРШЕНОСТИ

Опростио сам ти занос и сваку ријеч прешућену
Нетко други, савршенији,
не би разумио твоју несавршеност
и зашто цикламе клијају у образима
Све сам ти опростио јер ништа ти не могу замјерити
(твоји осмјеси трагови су зечјих шапа у бијегу
а усне мађионичарски шешир / убациш недостатак, излијеће голубица)

Ти опрости мени што помало наликујем на тебе;
предуго си ме гледала а да бих одолио искушењу:
Учи у тебе, ослухнути механизам и према твојему сату
Навијати вријеме, сунце и пјесме;
сва чуда због којих и бензинска локва на асфалту
наликује разливеној љубави

9. 11. 2019.

Зима на мору, акварел 29 x 37 cm, 2018

Виктор РАДУН Теон

ТАЈНА КРИКА

ПРЕ ЕКСПЛОЗИЈЕ

и уздах је глас
сутон у чаши
сати пролазе кроз грло
бројим белутке
сапутник сам времена
какве је боје крв олује
промичем обалом
искачу скакавци
и покоји саламандер
ако утихнем
крик ће испунити храм
тајне јантре
и псалми апокалипсе
расплешће своје ноте
дуж њене невидљиве коже
у коју тонем прстима
још трзај
и експлодираћу
лако је не мислити на чашу
када је пуна

Обнављање
налазим те
на репу бујице
нисам те слутио
међу застрашујуће белим
рушевинама града
трагам за ехом
сањива се упијаш
у моје странпутице

сакрио сам те у углове
невидљивог октаедра
чежњиве зоне коже
издржавају напон
прасак се разлива и подстиче
препознатљиви рељеф тајне
фараонска неминовност
благосиљање врелине
када време капље
из нутрине јаре
вртлог екстазе иницира
нагост покреће визије
још делић мене
у твојој преданости
ту где је зјапила рана
ниче трава призива

СЛЕДЕЋИ СТИХ

крећем се као шапат
твојим необузданим дахом
ове ноћи постају неме
и расту у загонетку чекања
одзвањају хималајски ветрови
скривени у сапима дремљиве звери
успињање предуго траје
киша бриди по мом телу
налик твојим уснама
изнова и изнова вртлог
ноћ ми измиче
и не слутим који је следећи стих

ИЗА ЗАВЕСЕ

приљубљивање
уз твоје обале
на средишту се спајамо
уснама трагамо
питамо своја дрхтава тела
како звучи вапај загонетке
пијем те као древни извор
рељефно се извијаш
у моје додире
фигуре слутње и корак
после обзира

сваки наш сусрет је презревање
твоја кожа као време прозирна
жамор и ћутање
клупко неодмотано
ти си почетак пролећа
једном сам те пронашао
међу књигама и гласовима
и уденуо нит која води
у призор иза завесе

ОБРТ СИНЕСТЕЗИЈЕ

обала у коју се улази нагло
ехо пучине
упитан сам
клизим низ сапи недостајућег ата
одсећи један комад светла
направити колаж
сенка катедрале у пламтећем пехару
горчина се топи у екстатични снег
отворио сам капак импресије
мачем исцртао трећину круга
јецај илузије
леш дивокозе
пада са стене
у око
месо најтишег демијурга крцка
под зубима
скрјабиновска синестезија
трансфер у албино
пас је пред вратима
још нема лавежа

Славица ЈОВАНОВИЋ

ЈА САМ ТВОЈ БЛАГОСЛОВ

Ја сам твој благослов
којим те Бог награђује
због малих доброчинстава
које си учинио песницима и птицама.
Ја сам твоја казна,
екстаза у позним годинама
због емпатије према боровима
и јагањцима које си миловао руком.
Ја сам твоја срећна лука
и Давичови спасени поморци
због шаке соли
коју си посејао по приморским перивојима.
Ја сам твоја савршена илузија,
тренутак самозаборава
због оног хлеба
коме ниси дозволио да пропадне
у избегличком колективном смештају.
Ја сам твоја лудост,
игра вилиног коњица
и ескапизам из свакодневног животарења
на периферији великих градова.

МОЈА МАЈКА

Моја мајка шест руку има
и карактер као мушкарци.
Код ње је реч велика као кућа,
а удовиштво заклон од зла.
Моја мајка ме цео живот
носи на грбачи, као водени цвет.
Њој се нико не захваљује

за дане, за ноћи,
за доручак, ручак и вечеру
и прсте у месечини.
Моја мајка сече наранџу на кришке
сребрним ножем као краљица.
Она кроји хаљине вешто
као што крмани животом.
Од палачинки уме да направи палату,
једро за Љубицу и Катарину.
Моја мајка сања судбинске снове
и боји се да их прича.
Мојој мајци нико није написао песму,
а заслужила је више од свих
људи које познајем,
јер моја мајка је сувише озбиљна,
а поезија је за шарлатане и нераднике.

ОРФЕЈ СА ДУНАВА

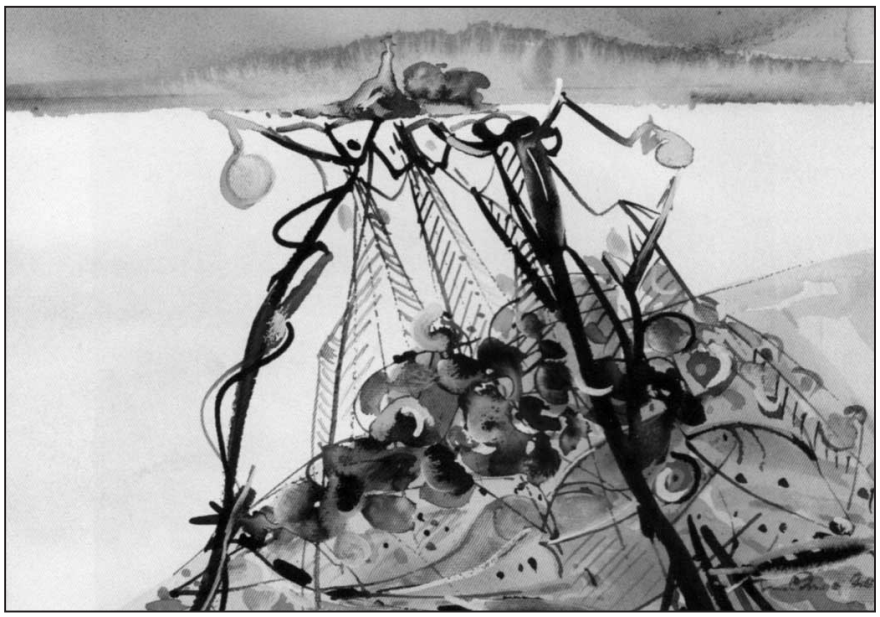
Радомиру Андрићу

Песник Радомир Андрић,
сав саздан од душе,
у Виминацијуму, крај Дунава
говори своју песму о кошави,
о Хунима, Словенима и Аварима.
Снени август се купа
у жарком сунцу док
рибља се крљушт пресијава
као оштрица ножа.
Нека љубав блага
као сена пада на
наша лица озарена.
У даљини путују бродови
да се састану у
средогрђу наших илузија,
тамо где почиње поезија.

РИМСКО ПРОЛЕЋЕ

Живку Аврамовићу

Јутрос рано отворене су само
продавнице риболовачке опреме.
Чекам да ми се јави
песник Живко Аврамовић
коме сам синоћ написала рецензију
за књигу песама о његовој Новки.
Какво је твоје римско пролеће,
да ли је Сципион уђуткао побуне,
да ли је Катул написао најлепше стихове,
да ли је Тибар добио боју магнолије?
Хоћеш ли ми доћи са нарамком облака
и једном венчаницом белом
од Микеланђеловог кречњака?

Јутарњи лов, акварел 28.5 x 40 cm, 2016

Андреја Ђ. ВРАЊЕШ

УВЕК ЋЕ БИТИ ИСТО

Када би једног дана, сна једног,
жене постале Пенелопе,
да ли би било Одисеја,
да с њима верну љубав склопе?
Или би морале да их траже,
виделе Кирке, чуле Сирене,
обишле мора, далеке тропе
и после свега што би их снашло,
да ли би остале Пенелопе?
На крају оне би схватиле тужне,
љубав кад верује она је слепа,
увек ће бити оних што чекају
и других оних што их се чека.

ВРЕМЕНА ТАМНА

Кад живот махнито скрене,
изван утабаних истина,
када је људско оскудно,
речи не говоре,
руке не пружају,
умукну и време и човек,
када нестане неба и хлеба,
тада сви журе,
склањају се ћутке,
у неке своје рањене тренутке.

КОСИХ ЖИВОТА

Неки радије одлазе,
други падају лако,
кад би се падало рођењу ближе,
они би падали наопако.

Имена живота косих,
у трајању се низе,
усправни када би хтели не могу,
кривљи од торња из Пизе.

ПИТАЛИЦА

Када ће светлост потрошити тмину,
храброст вечно да наружи страх,
када ће се само од среће плакати,
кад ће мржња цела да постане прах?

Када ће живот ко мајка да праште,
када љубав без боли да траје,
када ће се појавити неки нови човек,
који не зна да узима али зна да даје

БЕЗ ИМЕНА

Заборавио чежње далеке,
нису га додиривале светиње,
заобишао туге старачке,
с њима и сузе детиње.

Животом сада разноси преваре,
без светости година,
остао је без себе,
остао је и без имена.

ХАГАДА ЗА РЕБЕКУ

Кад се будеш смејала дођи ћу,
волшебно је смејати се с тобом у двоје,
да сам бегунац митски давни,
скрио бих се у осмехе твоје.

Кад будеш плакала дођи ћу,
с тобом је и плакати лепо,
ја бих с тобом плакао довек,
макар на плакање морати чеко.

Кад будеш причала с неким,
ја ћу да те слушам, ништа ти нећу рећи,
прозаичне су речи које ти не кажеш,
јер ти говором небо срушиш,
па га поново вратиш,
чак и онда када ме лажеш.

ВЕТРЕ ЈУЖНИ

Ти не знаш ветре,
како се сударају кости,
кад дунеш од некуд са јужних круга,
цело тело повеже пруга,
па болови круже ,
ко воз да вијуга.

Из циклуса Вале

Владана ПЕРЛИЋ

АСИМПТОТЕ

оног дана кад је њихова љубав почела
позвали су га на дужност
и он је отишао без поговора
одводећи са собом птице и облаке.
оног дана када се вратио
њу су позвали на дужност
и она је отишла
и одвела са собом шуме и ријеке.
по повратку (а повратак је био дуг)
тражила га је свуда
али он је био далеко далеко
у бакарним шумама
обављајући своју дужност.
након много много времена
када су срне већ почеле да му заборављају лице
дошао је тражио је испитивао мјештане и цивцане
те на крају дознао да је она одавно
постала вјетар и океан и слатка со.
у даљини још једном засвираше у рог
али он је већ био отишао
на своју посљедњу дужност.

ТРОЈЕРУЧИЦА

Марија је опет знала дозвати Бога
са свих његових седам милијарди и кусур имена
Марија је знала изнова ме родити
неког фебруарског прољећа или јесени
отићи од мене и никад ме не напустити
Родити Бога и родити мене, Марија је знала
Знала је и то да између та два и нема неке разлике

јер Марија није била мајка која сакати дјецу по рођењу
сијече вишка удове и тјера их да буду људи
када су рођени као богови
Марија је Божјим сјеменом зачета
и из Божје материце испузала
да би рађала рађала и учила
како ходати на свега двије ноге
и живјети само са једним срцем
Марија поклања самодовољност као лијек
као спас од чежње за самим собом у другима
То ми Марија цјелива загнојене ране
и опрашта све што сама не могу
Марија, мајка моје душе
Марија, мајка свих богова
Марија Марија Марија
Увијек ћу ти се молити

ИСПОВИЈЕСТ ЈЕДНОГ ЗЕЦА

ја нисам био као други зечеви
каквих има хиљаде и хиљаде на свијету.
ја сам био посебан зец
најпосебнији на свијету.
тако ми је бар она говорила.
а она
она је била најмудрија најпосебнија
жена на свијету
па није уопште чудило што је баш она била
моја газдарица.
сваки дан сам доручковао из њене здјеле
а онда се протезао по цијели боговетни дан
у њеном крилу.
она је своје дуге крвавоцрвене нокте
провлачила њежно споро готово еротично
кроз моје модро крзно
док ми је говорила
говорила ми је све:
коју комшиницу највише мрзи
с ким је ове седмице одлучила да превари мужа
и како је данас креативно измалтретирала нову стажисткињу.
онда се смијала и смијала и смијала
крештав глас се одбијао о зидове боје махагонија
прамен риђе косе јој се несташно уковрџао
скарлетни кармин умазао сјекутиће
ја сам помислио:
то мора да је љубав.

све љубави су црвене и крваве
па ни моја није била изузетак.
газдарица је открила још један
од мојих многобројних талената
када сам јој једне вечери
испуњен најњежнијом љубављу
под прозором запјевао серенаду.
очарана мојим пјевањем
убрзо ми је удесила први концерт.
тако сам се некако нашао на
палуби њене бијеле лађе
окружен морнарима
чије су ми слине капале по глави
а крчање цријева надглашавало сваку моју ријеч.

има хиљаде и хиљаде зечева на овом свијету
који заније̇ме на први знак опасности.
ја нисам био један од њих.
ја сам био посебан зец
најпосебнији на свијету
па погибох пјевајући.

АЛИ ШТА ЈЕ ДОБРО?

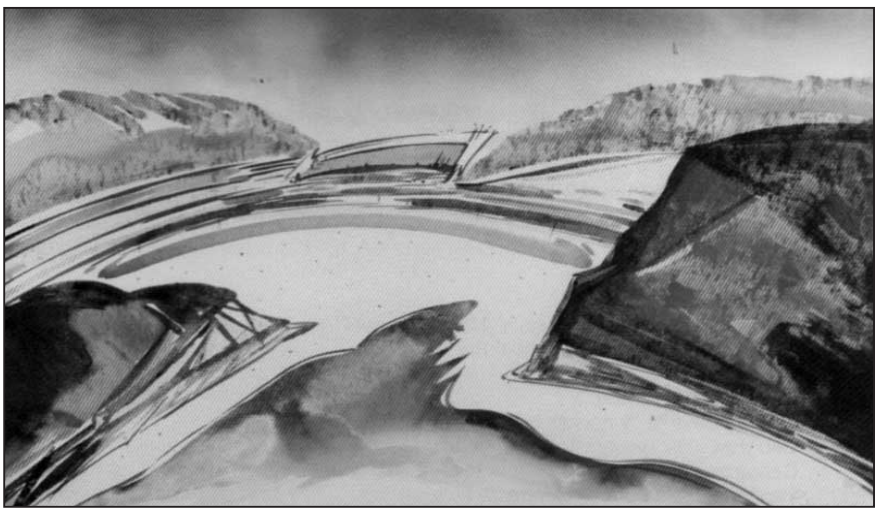
чуј, нешто сам размишљала...
знаш како ме увијек питаш
како видим нас и живот и све те озбиљне ствари
а ја никад не знам шта да ти одговорим?
мислила сам много док сам шутала каменчиће по улици
и можда имам нешто што личи на одговор:
знаш како ти понекад у посткоиталном трансу причам о мору
о „мору живота“, како сам говорила
прије него што се сваки пут уредно извиним за отрцану
синтагму?
видим нас као нешто послије бродолома
(бродолом је почетак живота)
послије плуташ с разнима док покушаваш да преживиш
некад с људождерима, некад с олупинама
а некад с истински финим људима
док вас с временом море одвлачи на различите стране
и разбија о стијене.
море је опасно и варљиво:
кад је невера, потопи те
кад је бонаца, заведе те
пјесмама сирена и коралним гребенима
послије имаш стопало пуно иглица морског јежа
то јест, ако имаш среће.

неки се никад не врате.
и мене су звале.
то је оно што ти нисам смјела рећи
јер знам да си ми стопут рекао да не пливам сама предалеко
а ја сам ти се смијала и називала те пичкицом
шта је, плашиш се мало таласа, тако сам говорила
е па мене узбуђују.
онда сам пливала, одлазила
у дубине гдје рибе немају очи
на гребене гдје се сирене сунчају
по дану, по ноћи, било кад, с било ким
углавном сама.
требало је да их видиш, чујеш
умало да се не вратим.
знам, знам, рекао си ми сто пута
не пливај сама тако далеко
али како мислиш да ајкулу држиш у плићаку?
рјешење је, мислим, да замијенимо животиње:
ајкуле за видре, чељусти за крзно.
затим, изучивши двије-три енциклопедије о животињском царству
процјењујем да је довољно
да ми никад не пустиш руку
и бићемо добро.
осим, наравно, ако би једног дана наишао ловац
те нас побио због крзна.
али иначе, бићемо добро.

НЕДОСТАЈАЊЕ

нећу да будем лоша остављеница.
откако си обукао капут и отишао по цигаре
оне баш далеке цигаре због којих си пропустио
синову прву свјећицу на торти
и још се ниси вратио
покушавам наћи времена за недостајање.
али посао, па дијете, па ручак
затим тај курс њемачког навече
на крају дана, чежње имам само за кревет.
понекад очистим и кућу
досадан и рутински посао током којег могу
да си пружим луксуз кућаничког очаја.
због тебе се трудим
међутим, одувијек трапава
запнем за неки ћошак намјештаја
па те проспем из мисли равно у усисивач.
послије пас размаже неко говно по тепиху

дијете виче: мама, мама, не избацуј макса из куће
кућански апарати кују уроту против мене
и отказују послушност у исто вријеме
а ујка тома вели:
је ли, мала, зар ти нисам зајмио 200 прошли мјесец?
нећу да будем лоша остављеница.
кад год ухватим времена, вјежбам недостајање.
испред огледала на њемачком понављам:
ich vermisse dich, ich vermisse dich
и тако све док не почнем
сама себи да недостајем.

Из циклуса Вале, акварел 66 x 100 cm, 2017.

Гоца БОРАНИЈАШЕВИЋ

АЛБУМ ВЕЧНОСТИ

Господе, какав је Андрић Иван!
Само то осећам, разумем, знам...
Од гимназијских волим
И боли Његов Вишеград...
Валовита Дрина, хладни Рзав...

Крв моја памти сваки
Вир и брзак
Сваки Андрићев сумрак
И Ћорканов корак

Тек Розу Калину!
Лепу Фату Авдагину!!
Тек Анику непрозирну
И Лепоте њене силу разорљиву!
Михаила што још трага
Крстиницу про планина...

Луди бѐсан за Аником
Ноћцом бежи златарском горицом
Одјахује под јасиком:
Са дуваном: јединим другаром
муке отхукује...

Прилеже на распуклу земљу
Дражевачких градина...

Све разуме и све зна
Само један у чију сам
се реч на веки заљубила:
Андрић Иван.

И одмакла је минхенска ноћ већ...
Нема снова
Маштарија
Лагарија

Без *Љубави у касаби*
Крвца би се уставила

Како је Господ праведно
распоредио све...
И зан ли ико сем Њега
Да у срцу носим Олујаке и Дикаве?!

И Андрићево *тамно језеро* непричаве...

БЛАГОДАР

Господе, хвала ти за свако писмено,
За мноштва,
За ројеве ...
За у римкама бијене бојеве,
Хвала за словне вулкане
За стотине ко првине
Хвала Ти, Господе,
Што си ме безнадну,
Угледо,
Што си ми очаје у
римну кочију упрего.

Хвала за речи неречене
Најтеже срочене
За танања
За санања
Златовања
Нервом танка везовања

Све су сузе преплаћене ...
Моја мајко,
Само Ти си знала
Да не плаче тако свако
у младости: тешкој рањавости,
Да су књишке ножак и станиште
Твојој ћери што се с римом вери.

Ничице, Господе,
За обилне твоје дарове ...

Нек су ми кола словна
Убога, дрвена,
Ја да их вучем место
дражевачког вола бела,

Само да буду крцата
Ланових болова.
Просим, од злата.

О МИТРОВДНЕ

Бог ми је одмерио
највишу меру:
да надносим главу врелу
папиру и перу.

Митровдане, моје бајковање,
Ти миришеш на мог Крце
дане, на снегове,
на живот без ране ...

Под пољавом моје свете бабе
Све је било претило
и златно...
Ноћ је плела приче и причине
И жар жарко
Срце дечје дарко
Да се игри
од скаске дедине ...

Сад је живот стао у збегове ...

Кад би абер, мој драгане,
По тици послао ...

НЕДЕЉНА МОЛИТВА ЗА РЕЧ

Сад справе броје наше кораке...
Врхунац безбожја!
Умножавају се греси...
Будна сам
Клоним се накота
Бежим из брлога

Док *Јајоглави* у чвор
везује језик
Мождани талас равна
под челик
чипује различност у истост

Непресушни извор речи
преводи у lajk
tač
klik
šer
tvit

Господе!

Има ли живих?!!
Нема.
На све си пристала, руљо!
Јер нема Његоша
Ни Киша
Ни Ћопићевих оловака
Ни Исидориног самотништва
Ни Лалићевог молитвишта...

Господе, врати нас срицању писмена
клечим...
На ораховој, ако треба!
Језику матерњем на ком се
Једино воли и пева
Пати и снева...!

Ланује, тугује,
Лудује, чарује...
Жарује, санује...
Варује, дарује!

Господе, само погледај
И – крај...

Барем нас подсети
да од почетка до послетка
Једино Ти
Бројиш наш корак.

ЗАХВАЛНОСТ БОГУ ПОЕЗИЈЕ

Само Поезија може да ме прими
Вулкан душе да подржи
Гротло жара да издржи.

Господ је премерио сваком:
шта може, како ће,
с ким и куда...
Хоће ли под руку држати
земаљску прилику ил
небо: Лирику...

Ни најбољи човек ме
овако премерио не би...
И монах скрушен би ми
задао теже од Тебе, Господе...

Јер ме нико не зна
до најдорњег нерва...
Ти си, Боже, прео
прећу мога гена ...

Одредио да будем Поета.

Највиша ми и најскупља мера...
Па зар могу и трен
бити земна?

Душа млади, ко вулкани...
Вечна, непремерна...

Дамјан МИЛИВОЈЕВИЋ

АНТИМЕТЕЈ

Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.

Андреј, напустимо тела
можда је и боље

Из утробе му расте
цвет мака
згрушан
црвенило интерпункције

није било богојављења
док смо уз турску кафу
созерцали
наша
цепања.
Само наш Калињинград.

Киша је сапрала остатке Јорнове ироније
са улица града који нас одбацује
Ми смо деца
ужасне случајности
говорила су слова
јебало се њима за структуру подземља
и сумње која као сочиво
прати метаморфозе баналности.
Интиму смо одбацили јер је мирисала
на брутализам
Сирово јаје
што напусти анатомију чула
са првим знацима
зоре.
О чему смо говорили кад се у ходницима наслућивао рат?
о постулатима

нове поезије
фарми органске форме
тражили смо бисту Песника
да би се помолили и ставили ту главу
пред гиљотину

Андреј, понесимо главу
Киша ће

Острво II

острвом су већ неко време
почели да се хране
искључиво
четинари и дивље јагоде,
трамвај црта
портрете
горчине и слатког млека
превозећи
радне дане до
недеље
језик је прост
оштар
лабораторијски, мада
не постоји
флора је фауна,
каменита мора.
покожица је
у диму
сарајевске дрине
у безумљу од ишчекивања.
киши.
станица је поплављена
пикавцима и влагом
пешачићу, пустињак
некад марама твоја
данас мост
води
од утробе
све до цитрусних језера
црних и топлих.
огули
главицу лука
завесу по завесу
пусти сузу,
нахрани се
а онда голој глави

подари вид,
прамен воде
с извора
нек нас умије. тад
смо заиста нашли
храм.

ПРЕПОЛОВЉЕНИЦА

ово је сала за физичко
ниједна реч не сме да буде непокретна.
постоје: самосталне
речи
и
речи у групама.

Олтар је располућен као крушка

град је остао без усмерених
умерени пораст токсичних излучевина
довео је до појаве
кровова. у полусну
бачве вина су кружиле међу ветеранима
као кроз маглу ровова
коктел
крви и зноја.
пилетина са шљивама

левитирала је по виљушкама
гојазних
уз пратњу
прецизних, новинарских мера
клеке.

сасвим обичан дан
недеља
с друге стране
изгнаник међу наивно покланим свињама

након пар флаша шљиве одустали смо од
било каквог покушаја

недеља је дан за недељу.

УТОРАК, БЕЗДУШНИ АЛКОХОЛИЧАР

чаша пуна длака клечи на столу
и не прелива се, ваљда од срамоте
шљивовица заузима поприличан део водених површина
трпезарије

никог нема

муве круже око стола
нису усамљене
пијане су
славље је неко у комшилуку
тако барем делује
пијем и ја
листам
црквени календар
знојим се сам, флаша више нема шта
сем крви

ноћ је мува у полусну
од ракије и циганске виолине

појешћу је.
можда те онда мамуран
сретнем у пекари,
бела курво

ЗА ЖИВЕ И МРТВЕ

На прошлом стајалишту купили смо свеће
у сеоској цркви
поред бензинске пумпе
да запалимо за живе и мртве
питала си ме
да ли мртви осете
под испуцалим уснама
црнице
рекох ти да осете
само ако се не угаси пламен док пешачиш
с једног краја базена на други

сложили смо се да не вреди улазити у базен
јер је децембар

па смо побегли од кише у хостел
и водили љубав
за живе и мртве.

Ана МИТИЋ Стојшић

ПРЕД СВЕТОМ

Уклопи се у калуп
Склупчај се
Ноге и руке прекрсти
Поједи свој реп и уши
Зажмури

Одсањај сан о човеку
Без душе
С мачем за појасом
Ватром у устима
Језиком звери
Захучи

Загмижи
Подрумима храмова
Одиграј игру на срећу
Ко си не реци никоме
Остала је чаура од метка
Опасност
Да пукне(ш)

Не плачи пред светом
Утробу дај Богу
Светлост је далеко
Очи слепе
Не знаш које је време
Унутра си затворен

ПУПОЉАК

Оседлај коња и крени
Галопирај до треће планете
Ослушни снове
Омириши кишу
Потражи њен траг
На раскршћу
Кад се пробудиш
Умиј се сузама
Увело лишће покупи
Ћути

СУШТИНА

Ми нисмо ту
Они нису сви
Овде није место
Тамо није време
Тамо је све
Јуче је живот
Уздах је узвик
Ћутање није злато
Сребро није бело
Ни твој образ
Ни мој
Ни дечији
Ништа није цело
Све је обележено дато
Загрљај нису две руке
Човек није биће
Битак је суштина

ПРОМЕНА

Нагла промена
Болно комешање
Ко зна шта ли је у глави
Док се не исцеди до сушења
Не престаје неизвесност
Да ли ће се родити
Или породити
Нови живот

Мирис кафе не прија
Цигарете нарочито
Узбуђује баш све
Мир је негде далеко
На столу ручак од прекјуче
Мирише на трулеж
Али прија
И те како прија
Промена

ДАН

Јутро мирише на свеже крофне
Из левог угла гледају ме очи посуте шећером у праху
Без руку једем своје парче хлеба

Покривам главу јастуком и стежем срце
Оптимизмом окована непрестано бежим
Од страха правим сапунице

Пролазно остаје да траје
Док вечност пролази блатњавом улицом
У реку, па у море одлива се нада

Чедомир ЉУБИЧИЋ

НОЋНИ ЧУВАР ТОПЧИДЕРСКОГ ГРОБЉА

Све што започне случајно има све шансе да остане заувек упамћено.

Јаков Селинић, коме су у детињству вршњаци наденули надимак *Даска*, имао је двадесет и две године када је присуствовао сахрани жене која му је изнајмљивала стан и опраштала му дугове за кирију, онда када је била расположена. Нико од медицинских зналаца није умео да дефинише тачан узрок смрти. Званично – инфаркт и тачка. Коме је разлог смрти важан када иза покојника не остаје ништа друго него дугови према мрцу. Живот? Судбина? Климатске промене? Преступна година?

Много тога, па и та питања, вртела су се у глави Јакова Селинића, високог и мршавог двадесетодвогодишњег младића који је дошао на сахрану једне младе жене из пијетета, из захвалности за многа доброчинства која му је указала. Тај почетак децембра 1964. године био је хладан и с много снега. Поворка се опрезно и тешко спуштала клизавом стрмином северно од цркве Светог Трифуна на чијем се делу налазио највећи број споменика, од скромних до обичних земљаних хумки у које је пободен лимени крст са именом и презименом укопаног.

Док се поворка кретала ка гробном месту Десанке Милановић, Јакову Селинићу пришао је дежмекасти, подгојени човек густе црне косе у позним педесетим годинама. Спонтано, и готово неприметно га је ухватио под руку, онако како се та рука ставља под руку потенцијалне љубавнице, и да не би реметио савршенство гробљанске тишине, пришапнуо му.

– Момак, да ли ти треба посао?

– Треба.

– Дођи сутра у дванаест сати. Сутра почињеш да радиш.

– Ко сте Ви?

– Управник гробља.

– Какав је то посао?

– Сазнаћеш сутра. Покојницу су, изгледа, многи волели?

– Јесу. Сви ови људи које видите на сахрани су њени блиски пријатељи и сви су је волели.

Све што почне непланирано доноси неслућене догађаје, необичне људе и загонетне судбине. Непланирани догађај је као земља. Даје само оно за шта је добио семе.

Следеће вечери десило се нешто неубичајено за Топчидерско гробље. Први пут након оснивања и првог укопа, добило је ноћног чувара.

Пред почетак ноћне смене која је почињала у 22 сата, а завршавала у шест часова ујутро, Јаков Селинић се нашао у канцеларији управника гробља. Неколико тренутака су се мирно гледали равно у очи, као да један другог испитују о искреним намерама и способности да се одржава ред и мир на месту које је сам Бог одредио као место за вечни мир. Из фиоке радног стола управник је извадио батеријску лампу и један реквизит обмотан канапом.

– Шта је то?

– Пиштаљка.

– Шта ће ми она?

– Да дунеш у њу ако опазиш да неко ископава неки гроб, ако видиш пијанце да леже на споменицима, ако видиш љубавне парове да обављају нечасне радње непримерене јавном месту. Има још хиљаду могућих ситуација али временом ћеш сам схватити када и како треба да реагујеш. И ову униформу обавезно мораш да носиш. На сваке четири године добијаш нову. Имаш уз њу капу, шубару и рукавице. Ципеле су, као што видиш, летње.

– Ко ће ме чути када дунем у ову пиштаљку када је свуда около густа шума? Најближа настањена зграда је триста метара доле низбрдо. Портира у ковници новца сигурно не занима шта се дешава на гробљу, као што и мене не занима шта се дешава у ковници.

– Не брини. Ту су у близини и железничка пруга и ковница. Милицијске патроле су честе. А знају и они да налете у твоју чуварску кућицу када је хладно и када виде светло. Дођу на врућу ракију, да се загреју. Сада ћу ти показати твоју канцеларију и дати још неке битне савете.

Јаков Селинић и управник гробља дежмекасти, подгојени човек густе црне косе у позним педесетим годинама, изашли су из топле управничке канцеларије у хладну, децембарску, гробљанску ноћ обавијену јаким ударима кошаве.

– Запамти, Јакове, када пре поласка на посао на радију чујеш да је минус један степен, обуци се као за минус једанаест. Ово је Топчидер, шума, гробље. А на гробљима је увек хладно.

Ушли су у једну омању монтажну бараку у којој се ложила пећ бубњара,а у њој наслагана дрва у ћошку бараке, сто, столица, мали преносни решо, и нешто што би се могло назвати висећом кухињом, а био је, заправо, прастари комад намештаја, изгуљеног дрвета, расклаћених вратанаца који се, чинило се Јакову, једва држи на зиду о неке, вероватно зарђале и разлабављене клинове. Отворио га је да види шта има унутра и схватио да ће му свако ново отварање изазвати страх истоветан оном када га је први пут отворио. И тада и касније имао је осећај да се та креденчина може срушити на њега, оборити га на под и угњечити. Унутра су се налазиле џезва, шољице за кафу,

флаша ракије, ракијске чашице и кутија чаја. Десно од пећи, високо се налазила плава униформа са срменом траком дуж панталона и поврх ње, на закривљеној куки офингера, у облику знака питања, шапка, такође, по ободу, украшена срненом тракицом. С ње је упадљиво бљештала црвена звезда петокрака уоквирена венцем храстовог лишћа. Сличан мундир су, у то време, имали, шумари, портири, чувари градилишта. Ватрогасци су били за нијансу отменији.

– Одакле овај креденац?

– Е, то је раритет – рече уз благи осмејак управник Топчидерског гробља – он је донесен када се расформирала жандармеријска станица, доле на почетку узбрдице када се пређе пруга.

– Она стамбена зграда када кренем да се пењем пут гробља? – зачуђено ће Јаков Селинић.

– Та,та. То је у Краљевини Југославији била жандармеријска станица. Када је она расформирана свако је грабио шта му је дошло под руку. У том грабежу и метежу нашао сам се и ја с тројицом гробара и довукли смо овај креденац и једну софу. Она је код мене у канцеларији. Понекад се испружим на њој.

– Значи, мени нема ни мало пружања у ноћној смени?

– Нема, младићу, нема. Ма шта ти мислио ниси ни свестан колико си ти храбар човек када си прихватио једно овакво радно место.

– По чему сам ја то храбар? Зар само по томе што имам храбрости да у глуво доба ноћи ходам по неосветљеном гробљу на којем нема никога.

– Знаш ли од чега се најлакше оглуви и полуди?

– Не знам.

– Од тишине.

– А знате ли Ви, управниче, од кога се могу чути најдивније истине и најузвишенија мизика?

– Не знам, Селинићу.

– Од тишине, управниче, од тишине. Е, због тога сам ја и прихватио овај посао.

Управник је из креденца извадио џезву, флашу ракије, кафене и ракијске чашице. *У хладној и снежној децембарској ноћи таква врста загревања могла би само да прија*, помисли Јаков Селинић осећајући да га хвата нека безразложна, сулуда трема од новог посла с којим је требало започети за непуних петнаест минута. Трема! Од чега? *Од могућег причања са самим собом*, рече у себи, Јаков Селинић који је тек тог тренутка схватио да се преслабо обукао за такву ноћ на таквом месту.

– Ајде, момчино, пре него што кренеш у обилазак гробља да попијеш кафу и две ракије – рече управник сипајући прозирну текућину у мале чашице.

– Извињавам се, управниче, у овој просторији не видим чесму. Нећеш је ни видети. Има је само на два места, у мојој канцеларији и тамо иза цркве Светог Трифуна.

– А клозет?

– Њега нема ни у мојој канцеларији.

– Па где да...

– Где стигнеш, али да пазиш да те нико не види. Уствари, те друге ствари ти и не треба да се плашиш. Нема ко да те види.

У дугом ћутању које је трајало за време испијања кафе и ракије Јакову Селинићу, коме су вршњаци у детињству, због висине и мршавости наденули надимак Даска, није пало на памет да пита управника гробља колика ће му бити плата? Колико има дана годишњег одмора? Има ли право на слободне дане? Да ли ће добити новчану надокнаду за топли оброк и маркицу за превоз? У ком је платном разреду систематизовано његово радно место? Након те мисли о платним разредима нагло се укочио с чашицом ракије која се налазила пред самим уснама Јакова Селинића званог Даска. Није био сигуран да ли још постоје платни разреди. Зна да су постојали али чини му се да је чуо да су укинути. Но, није то ни било важно. Управник је устао са столице, закопчао свој топли, тешки, капут, натукао на уши шубару и кренуо ка излазу.

– Растајемо се, младићу. Смена ти почиње овог тренутка а завршава се у шест ујутро. Ја долазим у седам и немаш обавезу да ме чекаш. Ако буде нешто проблематично и сумњиво у току смене записаћеш у дневнику рада који је тамо у креденцу.

– У жандармеријском креденцу – шаљиво ће Јаков Селинић.

– Ха- ха- ха, добар си, момчино, добар си... у жандармеријском креденцу... ха – ха –ха.

Одлазио је управник гробља остављајући за собом оштру шкрипу угаженог снега под јаким кожним чизмама некадашњих жандармеријских официра.

Каже да је свако у том метежу и грабежу покупио оно што му је дошло под руку, а он изгледа од покрадених ствари из те зграде може да направи музеј расформиране жандармеријске станице Краљевине Југославије, рамишљао је Јаков Селинић док је отпочео шетњу по Топчидерском гробљу, укључујући батеријску лампу док се завлачио између неприступачних гробљанских стаза да би под светлошћу лампе уочавао поједине занимљивости на споменицима, а оне су могле бити разне, од имена и занимања преко епитафа, слике покојника или покојнице па до порука оних који су подизали споменик. Нарочито му се учинила занимљивим та ствар с порукама оних који се одужују сроднику подизањем споменика. Тај дијапазон од гротеске до врхунске поезије учврстило га је у уверењу да су гробља најупечатљивије галерије у којима се живот и смрт додирују сузама, кајањем, поносом, прединфарктним стањима и равнодушјем тврдих срца.

Од првог минута свог новог посла решио је да сва примећена оштећења на гробницама записује у дневник рада уз препоруку шта се на њима треба поправити. Записивао је у ту, измашћену и неугледну свешчицу испране роза боје и оне споменике који су изваљени из лежишта и имена на њима, од којих се многа нису ни могла прочитати услед јаког угриза зуба времена. То су били споменици за чије одржавање више није било оних који су могли плаћати гробарину и који се били спремни за одстрањивање, прекопавање и продају новом власнику гробног места.

Снег је почињао да пада све јаче. Обична хладна децембарска, гробљанска ноћ претворила се у мећавну, непроходну, непрепоручљиву за дуже опстојавање под ведрим небом. Није га то онеспокојило. И даље је неуморно корачао по парцелама. Све теже је уочавао имена покојника на споменицима и она крупна и ситна оштећења која би препоручио каменоресцима за поправку.

Када је постало већ сасвим јасно да је по таквим временским приликама потпуно бесмислено бити педантан и ревносан, кренуо је у ону монтажну кућицу у којој се светло гасило само онда када прегори сијалица. Скувао је чај, отпијао кратке гутљаје и размишљао о томе да је у јединственој прилици да цео свој радни век проведе не видећи свог непосредног руководиоца. Служење мртвима даје много простора за размишљање, а на таквим пространим лединама могу се десити неочекивана чуда и запањујућа креативност.

Живот без пријатеља и живот са само једном великом страшћу није обећавао много али могао је да пружи неке предности које нису имали они с безброј пријатеља, раскошним вилама, скупоценим аутомобилима, неколицином љубавница и позамашним банковним контом. Имао је снове, неограничену слободу и неограничено време за размишљање и смишљање. Време за које је био плаћен.

Страст према позоришту развијао је постепено од најранијег детињства. Када се сплетом чудних околности преселио из далеке провинције, из села коме је и име заборавио, у Београд и остао сам, почео је да одлази у позориште. Ту је срео свет поред кога му нису били потребни пријатељи, и ту је упознао страст која је изискивала снове.

Већ друге вечери на послу, без снега и ветра ходао је гробљем далеко опуштеније. Није волео да губи време. Прво је обишао оне гробљанске парцеле које није било могуће погледати претходне вечери. Није носио никакву бележницу нити је шта записивао. Све је лако памтио. Свако оштећење, сваку обијену касету подно клупице испред споменика, сваку гробну плочу изваљену из лежишта и полегнуту у бљузгавим снегом натопљену земљу. Тог преподнева је, од комшије у згради у којој је становао сазнао нешто више о Топчидерском гробљу. Иако повучен и нерасположен за дугачке комшијске приче, Јаков Селинић био је најдражи гост Душку Радујковићу, том добродушном пензионеру, у својој радионици у подруму у коме је повазdан нешто мајсторисао, заваривао, ударао чекићем, бушио, склапао, расклапао.

Тако је сазнао да је место на коме је запослен, заправо, у дугом временском периоду, и било гробље. Испочетка, тамо негде у деветнаестом веку било је то гробље села Топчидер смештено у долини Топчидерске реке. Село је постојало од петнаестог до деветнаестог века када се лагано утапало у град који се ширио и тражио за себе пределе у којима се могао дисати чистији ваздух и у којима се могло одморити. У рату 1683. године, као и у периоду од 1716. до 1718. године, остало је без становника. Топчидер је било село без континуитета. Час би се појављивало, а час нестајало. У пописима села 1818. и 1822. године Топчидер је забележен као насеље, а тридесетихх година деветнаестог века било је потпуно расељено због

изградње дворца и цркве у Топчидеру, које је подизао кнез Милош.Чак ни само гробље нема континуитет са садашњим. И оно је постојало па нестајало. Ниједан градски хроничар, историчар, путописац или какав други радозналац није умео да објасни мистериозну појаву настајања и ишчезавања села и гробља.

Није прошло ни месец дана од заснивања радног односа на месту ноћног чувара Топчидерског гробља када је Јаков Селинић схватио да му се то радно место допада и да се поклапа с његовим карактером повученог, стидљивог па, помало, и недруштвеног човека. Та изопштеност се не може дефинисати као потпуна јер је најмање четири пута месечно седео у некој од ложа београдских позоришта и једнако уживао у операма колико и у драмским представама. То су биле вечери када је неизоставно каснио на посао јер су све представе почињале у двадесет часова. И то је била још једна предност посла ноћног чувара гробља. Није било никога ко би приметио његово кашњење. Ипак, свакога јутра, негде после осам сати, управник гробља, дежмекасти, подгојени човек густе црне косе у позним педесетим годинама, одлазио је до монтажне бараке – канцеларије ноћног чувара и прегледао дневник рада. Ниједан датум није био неиспуњен. Неке опсервације су биле кратке, а неке су биле исписане и на по неколико страна с детаљним и прецизним упутствима шта треба урадити на појединим споменицима. Негде је требало учврстити постамент гробне плоче, негде је требало попунити новим слојем камена или мермера одваљене делове приземне плоче или надгробног масива, негде је било потребно очистити и уредити простор око гробног места, а негде је било нужно попунити жљебове одавно избледелих слова.

Не, никако се за Јакова Селинића не може дефинтивно рећи да је био асоцијалан не само због честог присуства на позоришним представама већ и због тога што су га, након завршетка ноћне смене, испред улазних врата његовог стана сачекивале госпођице, удате жене и даме у зрелијим годинама, све од реда елегантне, образоване и, углавном, лепе. И све, одреда, усамљене на позоришним представама као и на паузама између два позоришна чина. Те паузе, баш те паузе представљале су врхунац друштвеног живота Јакова Селинића. На њима би прилазио госпођицама, удатим женама или дамама у зрелијим годинама и уз осмех започињао лежерну конверзацију.

Када је и како започето сахрањивање на Топчидерском гробљу ни до данас није утврђено. Упркос нерешеном статусу гробља, познати београдски трговац Никола Спасић подиже на Топчидерском гробљу капелу 1903. године која је таквих димензија да служи и као гробљанска црквица. Преношење споменика војводе Стевана Книћанина с Ташмајданског на Топчидерско гробље 1907. године сведочанство је не само о функционисању већ и о угледу које ово гробље почиње да стиче. Тада је то још мало и неуређено гробље, али му локација сред кошутњачке шуме даје природност и лепоту.

Неизоставно је, сваке ноћи, са укљученом батеријском лампом обилазио гроб славне глумице Жанке Стокић. Чистио га је и уређивао. Никада није могао да прежали што је уживо није гледао.

Знао је све о њој. О њеном животу. О њеној судбини. Искрено је жалио што никада није имао прилику да је гледа у позоришту као Тоанету у *Уображеном болеснику*, као Дорину у *Тартифу*, као Неру у *Подвали*, као Сарку у *Путу око света*, као госпођу Спасић у *Ујежу*, и, најзад, као Живку у *Госпођи министарки*.

Тада, те ноћи, испред гроба Жанке Стокић започео је оно што ће радити често, све до одласка у пензију. Смишљао је своју прву позоришну представу. Никада није стао на туђи гроб или сео на њега. Све што је конструисао у сопственој глави радио је или стојећи испред гроба или у ходу. Тада, те ноћи, испред гроба Жанке Стокић у глави Јакова Селинића зачела се позоришна представа: *Кадифено грожђе у зрењу*.

Прегуравши прву годину радног стажа и дуго размишљајући о месту где ради, закључио је да је Топчидерско гробље настало осамдесетих година деветнаестог века, као локално гробље на којем су се сахрањивали становници Сењака, Топчидерског брда и Чукарице. Будући да се налазило изван грађевинског рејона, те да његов статус није био решен све до периода после другог светског рата, о одржавању и уређењу гробља старао се Гробљански одбор. Топчидерско гробље није плански заснован комплекс, већ спонтано настало локално гробље једног дела Београда, чије централно језгро с гробљанском црквом представља посебан амбијент гробља у природи и сугерише питомину природног почивалишта.

Позоришна представа Јакова Селинића *Кадифено грожђе у зрењу,* изведено је на великој сцени две године касније. Дочекана је одушевљено и пропраћена овацијама.

Исте ноћи када је посећивао гроб Жанке Стокић, обавезно је обилазио и гроб Исидоре Секулић. Волео је да чита колико и да иде у позориште. Ишчитао је њене *Сапутнике*, *Писма из Норвешке*, *Ђакона Богородичине цркве*, *Хронику паланачког гробља*, *Записе*...

Добро се сећао реченица из многих њених књига па и ове:

Та ларма што је дигнута око мене много ме је потресла. Молила сам неке познанике, младе људе, да где год виде нешто о мени написано, пригуше. Али ето шта су урадили. Звали су ме на неко вече о мени, али ја сам одбила, рекла сам да сам болесна. Сви су хтели да ме скину са дневног реда. Кажу: има 80 година, скоро ће умрети, дај да напишемо нешто и да је оставимо. То страшно вређа. Волим тишину, зато ме је та бука око мене много потресла. Ако нешто вредим, нека кажу после моје смрти, а ни два дана пред смрт не желим да ме хвале. Нисам била срећна. С тим сам се помирила. Постоји васионска срећа која опредељује људе. Ако нисте вољени, узалуд ћете ви настојати да вас воле.

На гробу Исидоре Секулић лежао је, њему познат, човек. Уперио му је светлост батеријске лампе право у очи. Није се бунио.

– Шта радите овде?

– Пишем роман *Ђаволи долазе.*

– Како пишете? Немате ни ни папир ни оловку.

– Пишем га у глави.

– Тако и ја пишем своје позоришне комаде.

Миодраг Булатовић као опарен скочи са гробљанске плоче Исидоре Секулић и загледа се Јакову Селинићу равно у очи.

– Али ја радим још нешто. Чекам да се пробуди, и овде је. И дошао је! Коначно је дошао!

– Ко је дошао, Булатовићу?

– Годо је дошао!

До шест ујутро остали су стојећи поред гроба Исидоре Секулић. Миодраг Булатовић је завршавао роман *Ђаволи долазе*, а Јаков Селинић је тек започињао смишљање позоришног комада *Фрижидер из птичије перспективе*.

Славодобитно је примљен на великој сцени позоришта које је најчешће посећивао, годину дана касније.

Временом се Јаков Селинић радећи, већ више од три деценије заинтресовао за епитафе на надгробним споменицима. Генерално, на Топчидерском гробљу их је било јако мало, али један му је нарочито привукао пажњу. Интересантно је да је тај који је платио каменоресцу да уклеше тај епитаф био још жив и врло млад човек.

ЉУБОМИР ВУЈАКЛИЈА
1969-
ПОСТАЈЕМО ОНО ПОРЕД ЧЕГА ПРОЛАЗИМО

Тај епитаф му је покренуо сећање на читав низ бриљантних епитафа разасутих по гробљима широм света. Упутио се ка гробници др Рудолфа Арчибалда Рајса, а сећањем су промицали епитафи:

Не бојим се ничега. Не надам се ничему. Ја сам слободан.
Звездано небо изнад мене, морални закон у мени.
Прекинуо сам са пушењем.
Оно што смо били, то је то. Оно што смо ми, ви ћете бити.
Умирао сам много пута, али овако никада.
На хумкама у туђини неће српско цвеће нићи. Поручите нашој деци нећемо им никад стићи! Поздравите отаџбину, пољубите родну груду, спомен борбе за слободу, нека ове хумке буду.

Био је све ближи гробници Арчибалда Рајса када се сетио да је принц српске поезије Бранко Миљковић последњи пут виђен 1961. године у загребачкој кафани Кавказ када је узвикнуо: З*ашто убијају песнике у социјализму?* Након што су речи утихнуле, Миљковић је одведен у пратњи два полицајца. Случај су преузели иследници Удбе, а писац је пронађен обешен у шуми надомак кафане Лијепа млинарица. Епитаф који попут сведочанства стоји на гробу Бранка Миљковића гласи:

УБИ МЕ ПРЕЈАКА РЕЧ

Често је посећивао Рајсов гроб. Знао је врло често да до њега дође глас, иако своје колеге запослене на Топчидерском гробљу није ни познавао, да су скоро сваког јутра зачуђени како су неки гробови, чисти, опрани, висока трава почупана. Боже, може ли се све то урадити по мрклом мраку? Питале су се зачуђене колеге. Гроб Арчибалда Рајса је био један од таквих.

На позив српске владе Рајс је 1914. године дошао у Србију да истражује злочине Аустроугарске, Немачке и Бугарске војске над цивилним становништвом. Написао је многе књиге и радове поводом тога, а често је слао извештаје који су објављивани у угледном часопису неутралне Швајцарске, *Газет*.Тиме је као угледни професор и криминолог извештавао свет и кварио пропагандну слику Немаца и Аустроугара о Србима као дивљачком народу.

Био је члан делегације југословенске владе на Мировној конференцији у Паризу. Изузетно је волео српског војника-сељака и српски народ и до краја живота остао у Србији. Са српском војском прешао је Албанију, пробио Солунски фронт и с Моравском дивизијом умарширао у ослобођени Београд, новембра 1918. године. После рата модернизовао је техничку полицију при Министарству унутрашњих послова нове државе. Тадашња криминалистичка техника по мишљењу америчких истраживача који су путовали по Европи циљно проучавајући овај вид полиције, била је на веома високом нивоу. Међутим, Арчибалд Рајс, разочаран неким негативним појавама у друштвеном и у политичком животу повукао се пред крај живота из свих јавних функција. Живео је скромно у својој вили Добро поље, у Топчидеру где је и умро.

По сопственој жељи његово извађено срце однесено је у урни на Кајмакчалан где је сахрањено заједно са осталим ослободиоцима Солунског фронта. Сахрањен је на Топчидерском гробљу 10. августа 1929. године са генералским почастима и према православном обреду.

Једино поред гробнице Арчибалда Рајса је седео на клупи тик крај ограде од кованог гвожђа. На тој клупици смислио је позоришну представу: *У Београду не покушавај да разумеш*. И она је наишла на велики одзив позоришне публике и позитивне позоришне критике.

Управник гробља који га је извео из поворке која је на последњи починак пратила Десанку Милановић, одавно је умро. Ниједног каснијег управника није упознао. Није упознао ниједног свог колегу. Престао је и да броји године радног стажа. Знао је само да је стар, да је стојећи поред многих породичних гробница, гробова и свежих хумки исписао неколико позоришних комада: *Град без гробља*, *Тетовирани атентат*, *Коптски младожења*, *Велики ректор конспирације*. Знао је да је на Топчидерском гробљу непознат, а да је у свету театра омиљен.

Једне ранојесенске ноћи зачуо је кораке иза својих леђа. И по први пут се уплашио.

– Станите, станите молим Вас?

– Ко сте ви? Шта хоћете? Знате ли колико је сати?

– Молим Вас, колега, станите.

– Колега – зачуђено ће Јаков Селинић.

– Јесте, господине Селинићу, ја сам референт из кадровске службе Јавног Предузећа Градска гробља. Дошао сам да вам уручим решењу о пензионисању.

– Пензионисању? Шта то причате колега?

– Јакове Селинићу, данас је 2018. година, а ви сте се запослили 1964 године. То је изван сваког законског оквира, и није нормално да

сви живи забораве човека и дозволе му да има педесет четири године стажа. Ту лампу и пиштаљку баците у најближу канту за ђубре.

– Не. Нећу да их бацим. Задржите их. У случају да некада направите музеј Топчидерског гробља.

– Музеј гробља? Па шта би ставили у тај музеј.

– Батеријску лампу, пиштаљку, моје драме и радну књижицу где пише да сам педесет четири године живео и радио ноћу. Само ноћу.

Избезумљени кадровик није знало шта га је снашло док је Јаков Селинић у својој канцеларији скидао исту ону униформу ноћног чувара коју је задужио 1964. године. Замена никада није стигла.

Сутрадан се по први пут од 1964-те године нашао на топчидерском гробљу у подне. У новој канцеларији новог управника потписивао је неопходне документе за престанак радног односа. Љубазно се руковао с управником и изашао напоље.

Испред испраћајних капела скупило се много света. Сахрањивали су човека средњих година. Штета, млад је – помисли Јаков Селинић када и истовремено одлучи да се прикључи тужној поворци на путу до покојниковог последњег почивалишта.

– Штета, млад је човек. Од чега је умро? – упита Јаков најближег до себе.

– Нико тачно не зна али био је сувише свој.

– Па како то може бити разлог смрти? Много је света. Имао је баш много пријатеља.

– Није имао ниједног пријатеља. Сви ови људи су му били непријатељи.

– Непријатељи? Па зашто су дошли да му одају последњу почаст?

– Био је сувише свој.

Изашао је кроз главну капију Топчидерског гробља и бацио поглед на један гроб зарастао у високу траву. Било му је жао. Више није било никога ко би уредио последње почивалиште човека поред чије хумке је смислио монографију позоришног барда О. М. под називом *Између звиждука и аплауза*.

Ходајући низбрдицом ка бившој жандармеријској станици Краљевине Југославије, железничкој прузи и долини мистериозног и давно несталог села Топчидер, из густе шуме на низбрдици истрчала су тројица обесних младића, Детаљно су га претресли. Није имао златни ланац око врата јер није било никога да му поклони. Није имао бурму на десној руци јер се није женио. Био је оскудно одевен јер је штедео за гроб и сахрану. Узели су му ручни сат са посветом на полеђини.

ЈАКОВУ СЕЛИНИЋУ ЗА ТРИДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ПРЕДАНОГ РАДА

Зорица МЛАДЕНОВИЋ

ВАСИЛИЈЕ И НАДИЦА

Скупе се тако под записом, па пођу стазом ка узвишици изнад села. Успут, док се друге жене поносно жале на алаву децу, код којих тегла не може од једног до другог свеца да потраје, Нада мисли на братову децу. На Ласту, која је само једном рекла да нико не прави слатко од зове као њена тетка, онда то више није причала, да Нади не прави терет. Можда јој мајка рекла, а можда је и сама помислила да не тера Наду по урвинама да тражи зову. Нади није било тешко, далеко од тога, волела је за њих све да уради.

Причала је Нада са женама радо о деци, неда она да други виде колика је пустош у њеној души. Има и она кога да воли. Братова деца мало-мало па дођу да је обиђу, а Ласта, иста тетка! Жене около потврђују:

– Јесте, Надо, види се лепа на тетку, па и њој да л' верујеш мило кад јој у селу кажу да је све на тебе?

Верује Нада, верује. Шта би друго? Кад превари срце, мање боли.

Размилеле се жене по ивици шуме. Густи листар направио зид пред шумом, и то баш све оно што траже: Са стране велико дрво глога, до њега ниске плаве бобице, да ли је боровница или пасји трн, не могу да оцене.

– Нешто ми кисело, ма јес' боровница, брала сам прошле године, ал' још није зрела, а и ситнија је ове године – рече црномањаста женица, жива и хитра, која је до трња стигла прва.

– Море да се није преметнула у пасји трн – упорна је друга…

Цео ред између шуме и пропланка никли су као пободени једно до другог дрен, зова, купина, боровница и сибовина. Боровница изгледа још зелена, купине исто, види се за недељу дана биће црне, зреле, без шећера да их куваш! Али сад није време. Стадоше жене пред сибовином гледајући њено јако и разлистало пруће и крупна отровна зрна.

– Она најбоље зрела! Да л' то оном мом да наберем, да га у неповрат пошаљем? – гласно размишља једна и забавља остале жене. Њен човек је одавно познат по томе што воли да шара по селу.

Мож' само пролив да добије, неће да умре од сибовине! Опасан швалер, па кад оде код неке, нека га стигне...

Жене се засмејаше. Неке вичу да се не игра, може сибовина да убије, отровна је, неке врте главом јер не верују како може тако весело да прича своју муку пред другима, неке се сећају украдене месечине с њеним човеком, па бришу зајапурене образе марамом и склањају се са сунца у хладовину.

Нада се мало одвојила, провукла се кроз трње боровнице, ако није ипак пасји трн, и кренула да обилази око дрвета зове и да сакупља само најкрупније и најцрње гроздове. Заће корак два у шумарак, ту је било још једно мање зовино дрво. Од брестове горе око њега није могло да крене у висину ка сунцу, па се искривило и раширило хватајући сваки сунчев зрак који се пробије кроз грање великог дрвећа. Нашло свој пут до сунца не подижући се у висине, и родило лепо. Нада помисли како ће само с тог дрвета напунити корпу, а онда може с другим женама да бира шипак и купине до миле воље, да оцењују да л' је време да беру или је боље да после Госпојине дођу опет. Утонула у мисли, одваја спретно тамне бобице с грозда, пушта да се поиграју у њеним рукама, а онда једна за другом нестану у плетеној корпи. Поглед јој на тренутак скрену ка старом бресту, десетак корака од ње. Учини јој се да нешто лежи тик уз стабло. Уплаши се да није дивља свиња, медведа овде не памти да је било. Али, да ли зато што је гледајући корпу помислила на Василија који је исплео од младог прућа пре три-четири јесени, или зато што се увек и свугде за њега плашила, тек нека чудна слутња је обузе и она крете ка том чуду које се склупчало под дрветом. Полако, корак по корак, како се примицала, разазнавала је чизме, блузу маслинастозелену, а онда препозна косу на савијеној глави и врат, црвен од сунца. Василије је седео под дрветом и ридао тихо. Жене су и даље причале и смејале се, али он, види се, ништа није чуо.

„Добро је да се није обесио", помисли Нада смишљајући како да га бар мало памети призове и отера одатле да га друге жене не виде. „Плаче, тешко мени, плаче ка' дете. Шта сад да радим? Куд да га денем?"

– Васо! Василије! – позва га тихо, не смевши да га дотакне. Онда помисли на себе, шта све пати и трпи, па јој се срце згрчи, те готово викну:

– Василије! – он се трже и усправи. Гледа је. Не зна шта би казао. У земљу црну би пропао, види она... али и она би! Да л' он то види?

– Василије, иди кући! Ево ме овде са женама, немој да те нека види... иди кући па... – хтеде да каже плачи до миле воље, али зна да га је срамота, он никад није плакао, те рече – ради шта те срце тера…

Васа погледа у ништа испред себе. Онда још једном у њу, као да би јој нешто рекао. Гледа је, само што не каже: 'убиј ме, Надо, па да и мени и теби сване', али га Нада опет пресече:

– 'Ајде, Васо, 'ајде одлази – онда се брзо окрену и врати се код жена. Узе котарицу и замало не баци све што је пажљиво убрала и скупила.

„Све је сад џаба. Све ми уништи и поквари, сад ћу и док кувам и док деци носим његову слику пред собом да имам, и то какву слику... све ми квари... о Боже, зашто је срећа увек туђа? А, Боже?"

Нада се није окренула да види да ли је Васа остао да плаче под дрветом, да ли је можда извадио какав канап и обесио се баш за тај брест, јер је сигурно због тога и дошао. Није се питала ни куда би отишао… Љутња је обузела толико да за бригу, њеног сталног пратиоца, ни у њеном срцу ни и мислима више није било места.

– О Васо! – прошапута још једном.

Остало време је одсутно слушала жене. Растезала усне кад се оне смеју и окретала главу да је нико ништа не пита. На повратку у село ишла је поред оне што много прича, што јој је човек швалер. Слушала је њен глас као неки далеки одјек испрекидане и не баш лепе песме, не мареће ни мало о чему она прича. А ова је низала приче једну за другом, не питајући се да ли је неко слуша. Понекад, Нада је знала да је тада на ред дошла нека женица иза њих, нагињала би се према Нади и поверљиво, тише причала. Нада је ни тад није слушала. Послушно се и она савијала и понекад завртела главом, пратећи поглед ове друге. У једном тренутку помисли да је њен човек поред ње такве и морао да полуди, па ето, јури жене, да му буде лакше. Да није онда и Василије, због ње, Наде, онакав постао? Да није она крива нешто, а да то ни она ни Василије не знају.

Жене се полако спустише до села, па свака крете својим путем. Нада оде до братове куће, позва Ласту и рече:

– Ево, набрала сам зову, ти ћеш сама да куваш, седи тетка да ти каже како све иде. Није тешко…

– Има сви да ми завиде! – рече поносно девојка и Нада у њеном осмеху на тренутак заборави све муке што су њу око Василија мориле.

Корпу у којој је било све лепо што је тог дана скупила оставила је Ласти. Зле слутње, разочарење и страх понела је са собом.

Кући је ишла полако, није журила. Над главом јој је висила слика Василија како се љуља на оном бресту као сланина на тавану кад је обесе о греду. Само што сланина не плаче. Није ни Василије плакао те ноћи на тавану док је бирао греду.

Нада то није видела, али је знала. Те ноћи су без речи легли и заспали. Он изгледа није. Не питајући се шта ће нови дан донети, ако дође, обртао се по кревету, а онда се у глуви час попео на таван. Бежећи од самог себе, од свог страха, од својих мисли, није понео конопац. Сео је на шкрипаве даске и спустио руке поред себе. У мраку напипа неко расуто зрневље. Упали шибицу. То мало светлости било је довољно да Васа на тавану, који је добро познавао, међу паучином и прашином од кукурузовине види црвене грудвице отрова, како расуте по даскама чекају пацове.

– Изветреле, каже Нада... – рече тихо и поче да их скупља у шаку.

(Одломак из романа у рукопису *Јесења земља*)

Наташа СТАНИЋ

ПРСТИ ГОСПОЂЕ СУДБИНЕ

Устала сам, рано, док је на источном небу горео пурпурни пожар. Нови дан и нови корак у неизвесност. Ставила сам шешир, мало олињао и стар, али још увек таман за моју главу и ешарпу боје багремовог меда. Ветар је дувао, носио лишће и прашину, право у очи, ковитлао мојим залеђеним мислима. Знала сам да ништа не знам. Где да кренем? Натраг не могу, напред не могу... Да стојим на месту не могу. Али једно сам знала, никад нећу одустати. Да ли ће неко да ми пружи руку, или сви само подапињу ногу? Онда се указала једна непозната рука. Били су то прсти госпође Судбине, а она зна бити добра вила и зла вештица. Како коме, а обично сваком покаже оба своја лица и наличја. И уместо да пољубим понизно њене прсте, ја сам пљунула на њих. Оплакујем. Узалуд.

ОКВИР ЗА СЛИКУ ТРАЈАЊА

Посматрам пејзаж кроз одшкринут прозор. Пренеражен поглед на натуштено небо. Има нечег застрашујућег у болу што пулсира слепоочницама магле. Гутљај јаке црне кафе ослобађа, незамисливо моћно. Трепере брезе, блиставобеле коре, тамнозелено лишће дрхти. Оживљавају (о)сећања, оквир за слику трајања. Жуто цвеће. Неко жуто цвеће којем не знам име. Усне ћуте и говоре, згрчене у болној гримаси. Развучене у (о)смех. Раскалашан и весео. Препознавање. Петак. Пет до пет. Пролепшавање патњом.

Колико се, у недоглед, може набрајати, а увек, нешто изоставити. Списак предугачак, а нешто недостаје. Увек. Правимо оквир за слику. Какав- такав. Ово си ти, а ово сам ја. Интензитет боја, мириса и (о)сећања. Пишем стих, за (п)осветy. Не гледај никог као да је јадник. Достојанства је вредан и најбеднији црв. Свако има право на свој облик. Расточен. Кост. Кожа. Крв.

ФРАГМЕНТИ МИСЛИ И КАП ШАНЕЛА БРОЈ ПЕТ

Моја списатељска страст траје дуго. Читав живот, смишљам и записујем. Нећу о објављеним књигама, часописима, зборницима и антологијама, то се зна. Нећу о свескама, блокчићима и роковницима, писаћим машинама, оловкама и компјутерима... Сад ћу вам открити моју тајну. Она се крије у празним кутијама бомбонијера, прелепих слика, што чувају, на разнобојним папирићима од поједених чоколадица, записе, стихове, мудре мисли, разне шашавости, важне успомене и толико тога. Разнобојни колажи и слатко блаженство скривеног блага. Поделићемо фрагменте мисли, пронађене у једној кутији...

„Најгоре је ропство бити заробљеник сопственог страха. Гледај га право у исколачене очи, удари га, директно, по врху главурине и смрскај га као црва. Страх!“

„Шта знаш о мени да тако судиш о мени? Прво опери своје руке, испрљане грехом, па тек онда, упери прстом у мене и друге људе!“

„Људска похлепа извор је највећег зла на овом свету. Проклетство оних што превише имају да им је увек премало и недовољно, милијарде створова плаћа превеликим патњама.“

„Увек је било неправде. Увек ће је и бити. Душо моја, неправду истрпи увек, али је никад не чини. Никоме...“

„Све док кривца за поразе тражиш у другима, нећеш осетити укус победе.“

„Све што је природно је лепо. Треба савладати провалије стида лажних моралиста, а најпре, и најмучније, свог сопственог... Огољеност пред туђим погледима, тешка је. Некоме је нужно зло, као болест и смрт, а некоме пет минута лажне славе. На позорници живота, морамо прихватити све улоге.“

„Не одустај ни у најцрњој тами, довољна је и најмања искра да запали највећу ватру.“

„Умири ум, стишај его!“

Кад осетиш кап *Шанела број пет,* како опија својим мирисом, замисли поља мајских ружа и њихових сатенских латица. Колико треба тих латица и колико треба зноја људи, који их беру, за једну кап парфема. Кап *Шанела број пет.*

ЖИВОТ ЈЕ КРАТКА ПРИЧА

Знам да немам снаге и времена, али последњим дахом желим да испричам ову причу. Тешко. Узалуд. Сејање у ветар. Молим драгог Господа да ми да снаге да истрајем и не поклекнем, а кад поклекнем да устанем и наставим даље, путем истине и правде, у овом свету лажи и неправде. Колико год да сагоревам у мукама, тражећи праву реч, изгледа ми све узалудно и погрешно. Гутам кнедлу од суза, коју ми судбина кува цели век. Умирем од глади, сита свега.

Зар је мало, човече? Шта све жив човек поднети мора, али кад си човек – буди човек! Зашто да будеш звер? Какав је то град који нема реку и какав је то човек који нема душу? Град без реке, још увек је град. Човек без душе није човек. Гори је од звери.

Тако, прикована за кревет, без даха и ваздуха, само неко грозно шкрипање, привезана цевчицама, прободена иглама у љубичастим венама, шта можеш? Не вреди да кукаш и цмиздриш. Не можеш да се жалиш на живот, можеш само да се бориш за њега. Човеку је најдраже оно што је свестан да губи. Кап по кап, време цури, као физиолошки раствор. Кроз моје вене, протиче вечност. Један трептај. Остаје траг. Модро морање.

Неизвесност ишчекивања, у измаглици скорог сутона. Поглед кроз прозор, прикован за огољена брда. Сваки камен има своју причу, као што сваки човек има своју судбину. Живот пише романе, али живот (ни)је песма. Живот је кратка прича.

Милорад ВУЧИЋЕВИЋ

КОД АВИЈАТИЧАРА

„Смемо ли да... уђемо?" упитао је Пинтон, пажљиво одгурнувши одшкринута врата директорове канцеларије, тек да промоли главу. Иза су се гуркали Преле и Томсон, сва тројица ученици четвртог разреда средње школе.

Директор их је очекивао седећи ослоњен лактовима на велики радни сто прекривен часописима, службеним ковертама, уредно сложеним књигама и оловкама у порцеланској шољи.

„Напред, бандо!", одобри и они грунуше.

„Да не околишам. Већина професора се сложила да вам се допусти дочек Нове године у школи. Имате, дакле, и моје одобрење... али...", насмејао се , „слушајте ме пажљиво...!" Почешао се по носу, па им махнуо руком да седну на тросед, одмах до врата, пресвучен црним сомотом. С изразом посвећених слушалаца пратили су директорово излагање.

Нагласио је да их једно полугодиште дели од добијања звање академског грађанина. Поменуо је улазак у свет одраслих и одговорност која их тамо очекује. Упозорио их да новогодишње славље мора да прође у реду и без НЕПРИЛИКА. Фискултурна сала биће пристојно уређена и окићена. Свираће школски оркестар. Посебно је истакао да ће неке догађаје из школских дана заборавити, а неке лепе доживљаје ће заувек памтити. Изразио је наду да то нешто лепо и незаборавно можда доживе баш у ноћи за дочек.

„Хвала друже директоре!", изговорише углас. Радосни.

„За, две недеље дочекујемо Нову... с нестрпљењем!", узвикну Преле.

Директор се насмејао други пут, па настави:

„И запамтите, без разметања и алкохола. Одобрио сам до 1:30 часова. То да се поштује! Први радни дан после празника, пада у четвртак. Попричаћемо после часова. Надам се повољном извештају, бандо!"

Трећи пут се насмејао па их отпусти.

Излетели су на ходник, па журно у учионицу. Вест је дочекана с радошћу.

Почеле су припреме. Разбијала се глава какву фризуру направити, шта да се обуче. Требало је добро изгледати. Након две недеље све испланирано је остварено.

Тачно у 20:30 стигли су у салу спремну за новогодишњу журку. Оркестар је већ свирао лагане ствари. Пинтон је за ту прилику обукао први сако у животу. Мајстор Воја је преправио очев изношени с два лица од енглеског штофа. Метална пљосната чутурица, испуњена алкохолним пићем, нашла је своје место у унутрашњем џепу. Боца Рубиновог вињака, у литарском паковању кришом је унесена. Из ње се испражњена чутурица допуњавала. Пинтон би лежерно извукао пљоску из џепа, отпио гутљај, обрисао уста рукавом, као Синатра и Дин Мартин у холивудским филовима. Чутурица се брзо празнила, па допуњавала, а они бивали све пијанији и ошамућенији.

У поноћ весеље је достигло врхунац. Музика је одсвирала туш. Светла се погасише и неки од њих доживеше драж филмског пољупца. Играо се „стискавац". Кроз ваздух, испуњен измешаним мирисима јефтиних колоњских водица и дезодоранаса, фијукали су избушени балони и лепршале конфете. Флаша вињака је била испијена. Алкохолна испарења су засметала неким девојчицама.

„Можеш мислити, али заиста, они пију и пијани су!", с висине и с подсмехом су се дошаптавале превртљиви очима, а све би дале да их Пинтон примети и позове за игру образ уз образ.

У школском тоалету где су кришом пушили и играли „ајнца", Преле се исповраћао.

Двојица послужитеља, Хогар Страшни и Дадиља, дежурни те ноћи, у 1:30 објавили су фајронт. Дисциплиновано се разиђоше.

Веровали су да постоје и неке лекције које се не уче у школи. Припити, „ко пуштени с ланца," без страха од родитељских прекора, одлучише да искористе прилику и посете кафану на гласу „Код авијатичара", на периферији. „Тамо је увек права лудница!", причало се у граду.

Кренули су кроз ледену ведру ноћ. Један за другим надирали су средином тротоара утабаном стазом, са залеђеним снежним рубом до висине колена. Оштри, журни кораци покренули су им алкохолно сагоревање, па осетно отрежњени стигоше испред кафане.

У јарко плавом неонском натпису „Код авијатичара"прва три слова: А, В и И нису светлела па Пинтон узвикну:

„Ево стигосмо! КОД ЈАНИЧАРА!", па уђоше. Шарајући очима тражили су слободно место.

Кафана је била пространа и крцата. Конобарица, студенткиња Дана, махнула је и означила један слободан сто, управо напуштен од четири даме изневерених очекивања. Смештај је био наспрам музике с још топлим столицама, озраченим габаритним дамским задњицама.

Промрзлим успут, топлина им је пријала. Угодно се завалише. Наручили су три пива, велика, шоферска.

„И још три ракије да не долазиш два пута!", викну Преле.

Дана је отишла у шанк по поруџбину. Музика је имала паузу.

Изненада, однекуд се појавио „ЧОВЕК АВИОН" у белој кошуљи заврнутих рукава. Раширених у висини рамена, подигнутих

руку у комичној пози,"летео је" око столова, правећи лучне заокрете. Онда би се устремио према музичарима и оштро окренуо, па опет низ салу до краја. Неко је добацио:

„Ало, бомбардер, допуни гориво!" и он је одмах „долетео", испио на екс понуђено пиће и наставио свој „лет". Али, ако би му дали чашу воде, отпио би гутљај-два, спустио „крила", затетурао се, па почео да „понире и пропада". С првог стола зграбио би неки алкохол, ексирао га и поново пуним гасом „полетео". Гости су прихватили шоу и „авион" награђивали аплаузом.

Када је музика опет засвирала, „авион"је нестао иза густих, дуванских, димних облака у дну кафане.

Близу улаза десно, за столом су седела два грмаља од по око 120-130 кила. Сваки на по две састављене столице, у огромним кожним шоферским излизаним јакнама, четрдесетих година. Необријани, тврдих, злокобних погледа, намргођених лица као да су банули однекуд из бестрага, жељни неприлика.

Преле, Пинтон и Томсон су их запазили кад је „одлетео човек авион". Томсон полугласно, скренутог погледа, прекривши руком уста рече:

„Ждракните ону двојицу, дискретно да нас не сниме. Опаки неки типови."

„Личе на Бацу из стрипа о Попају!", дода Преле и искези се.

„Питам се колико столица троше годишње? Јеботе, која маса!", зацери се Пинтон.

„У праву си, Преле, имамо Бацу на квадрат! Ако буде фрке, неки на пример Попај би добродошао па да буде као у цртаћима" – нашалио се, па потеже добар гутљај.

Газда кафане је био гос'н Миливоје, сувоњав у шездесетим годинама, проседе, зализане косе, црних брчића, глатко обријаног лица и увек исте углађено-услужне фаце. Није уливао поверење у случају избијања кафанског нереда. Ни изблиза као морнар из стрипа. Музика је била уобичајено прегласна, без шанси за нормалан разговор. Терор за уши, а у саставу: хармоникаш, гитариста, контрабасиста, бубњар и певач.

Новогодишња атмосфера у локалу није била онаква каковом су је замишљали. Загрејани наручиоци песама новчаницама су китили хармонику као на вашарима испод шатри, а неки би банкноте претходно пљунули, па их лепили на чело певача. Онда је музика поново направила паузу.

„Човек авион" је опет излетео и почео да „прави лупинге". Један од грмаља скинуо је јакну, лежерно кренуо и стао испред музике. „Авион "је улетео између. Грмаљ глумећи надолазећи севдах размахну рукама и одалами га шаком по носу. Несретник одлети и допаде испод музичког стола. Без јаука се смири и опружи. Пинтону се учинило да се после мало згрчио. Жагор је престао.

„Чему то!?", неко охрабрен гласно упита. Неке другарице вриснуше.

„Нисам намерно, тече ми!", довикну Велики без намере да се извини.

Други Грмаљ за столом довикну :

„Јаро, наручуј оне наше, ми смо на реду!”

„Чули сте мога друга”, додаде онај испред подијума. „Свирај!”, нареди.

Музичари уз наклон засвираше и крену песма.

„Стоп, стоп!”, заустави их Велики. Упро је прстом у гитаристу, намрштен и показао му да седне за сто. Свирка се настави. Контрабасиста је био одстрањен следећи, онда и хармоникаш, а одмах потом утихнуше и бубњеви. Певачу нареди да пева без пратње и он преплашен крену. Онда га Баџа заустави с фацом обдареног слухисте, па изговори:

„Ја искључих све инструменте, комплет оркестар, а сада бре чујем да ти фалшираш!?”

Певач плашљивог израза само је гледао. Гости су радознало ишчекивали расплет. Напетост је расла. Певач ништа није одговорио, а онда му Грмаљ сасу у лице:

„Не знаш да певаш, а мени је баш стало! Нова година је бре! Певаћеш дакле и даље, али у себи.”

Певач се уздржано, сервилно поклони и упита: „Коју песму желите господине Велики?” Драма се настављала.

„Пронађи ме у мекињама!”, одговори и певач поче да набраја наслове понуђених песама. Првих пет је грмаљ енергично одбио, а онда је певач предложио шести наслов.

„Е ту баш волим!, нагласи и одобри је за извођење. Певач отпоче „да пева у себи”. Неутешног лица, отварањем уста, без гласа, као да ће сваки час заплакати. Велики је занесено „слушао” повремено узвикујући:

„Теерца!”

У сали се зачуло уздржано кикотање. Други грмаљ устаде, па му се примаче и њих двојица као два нилска коња заплесаше загрљени испред.

Пинтон тихо прозбори: „Ови међеди су сигурно педери!”

„Јебига, сад барем можемо да разговарамо, у тишини”, изјави Преле.

Међеди су и даље занесено плесали. Све у сали је утихнуло, а онда одјекну оштар прасак поломљеног стакла. Један од пијаних гостију у ћошку разбио је чашу треснувши је о под. Стаклићи се расуше и утопише у нагомилану срчу свуда унаоколо. Велики се раздвојише из загрљаја, пренути праском чаше и онај први груну:

„Ко то лумпује на музику коју ја плаћам? На моју песму, бре!”

Претећим погледом поче да тражи кривца. Уочивши га тромо је кренуо ка њему. Одједном однекуд иза шанка истрча газда Миливоје. Управи поглед према грмаљима и узвикну блажено-помирљивим тоном:

„Људи, немојте, песма је баш лепа, сви се радујемо!”

Уздржан кикот провали се у смех.

Понекад се не може предвидети шта све може бити. На чудноват начин газда Миливојева молба с гротескном похвалом је деловала.

Грмаљи се зауставише. Мутним погледом одмерише газду, па музичаре. Онда им се изненада поклонише. Поштено исплатише

музичарима труд и газди цех, плус бакшиш. Изговорили су нешто неразговетно као извињење свим присутним, па кренуше према излазу.

„Лова је закон", рече Преле. „Платиш и не треба да објашњаваш", настави.

„Тако је најлакше", примети Пинтон.

Неко се продера: „Браво,...браво!"

Грмаљи, без срама, звучно се у пролазу ослободише гасова и кроз ваздух се пронесе дубоки, трубачки бас прдежа с ехом.

„Какав тужан звук, уби нас тишина", добаци конобар из шанка.

Велика спољна врата се широм отворише, пропустивши ледену свежину. Потом, „мећеди" изађоше не затворивши врата.

„Ко у чамцу да су рођени. Простаци једни", добаци за њима Дана, па довикну покривши нос, „овај смрад није људског порекла!"

„Остав' отворено!" – нареди гос 'н Миливоје с олакшањем.

„Човек авион" испуза испод музичког стола и тетурајући се закорачи према тоалету. Неко добаци:

„Напред мајсторе!"

„Авион" се несигурно окрену, одмахну, па без летачких амбиција продужи на умивање, пониженог, окрвављеног лица.

„Подигао се брже него што сам очекивао", изјави Томсон, с фацом искусног познаваоца коматозних стања.

„Затвори врата, изветрило се!", објави газда. Конобар послуша.

Пинтон, Преле и Томсон потегнуше и испразнише чаше. Одлучише да напусте кафанску сцену. Очекујући конобарицу Пинтон упита зачуђено:

„Шта ово би?... Одрасли људи, које позориште!"

„Позориште!? Ма ни налик. Циркус бре, прави правцати!" утврди Томсон.

„Циркус? Можда? У позоришту не туку", просуди Преле и додаде, „какви ликови, све време сам се плашио!"

„И ја, богами!", додаде Пинтон и прекрсти се.

„Најмрачнији део ноћи је пред свитање!", парафразирао је Томсон неког филозофа припитим тоном.

Преле на концу закључи:

„Ја овде, у овој каафани... никад нисам био... а саада знаам и ззашто."

Онда су устали, платили Дани и кренули према вратима, па на улицу. Кад су стигли свако својој кући, ноћ се већ препустила јутру.

Четвртог јануара, после завршених часова, обреше се по договору код друга директора. Кратко, телеграфски изнели су ток дешавања и провода у фискултурној сали. Директор је пажљиво слушао и повремено би климнуо главом, а онда кад се средњошколска прича завршила, за крај упита.

„Има ли... нешто... још? Је ли то све?"

Лица им попримише зачуђен, наивни изглед, нешто као: „Чек' да се присетим,...можда...?"

Гуркали су се на тесном троседу. Томсон се први окуражи и проговори:

„Морамо да признамо, после дочека у школи нисмо пошли право кући.” Указала нам се... то јест... знате... тражили смо прилику да неке ствари упознамо изблиза”.

Преле га прекиде:

„А притом упали у неприлику, „Код авијатичара”, нагласи одмахнувши.

Пардон, „КОД ЈАНИЧАРА!”, учтиво закључи Пинтон.

Директоров испитивачки оштар израз спласну. Подсетио их је на неке прописане одредбе из правила понашања ученика ван школе, на улици и јавним местима.

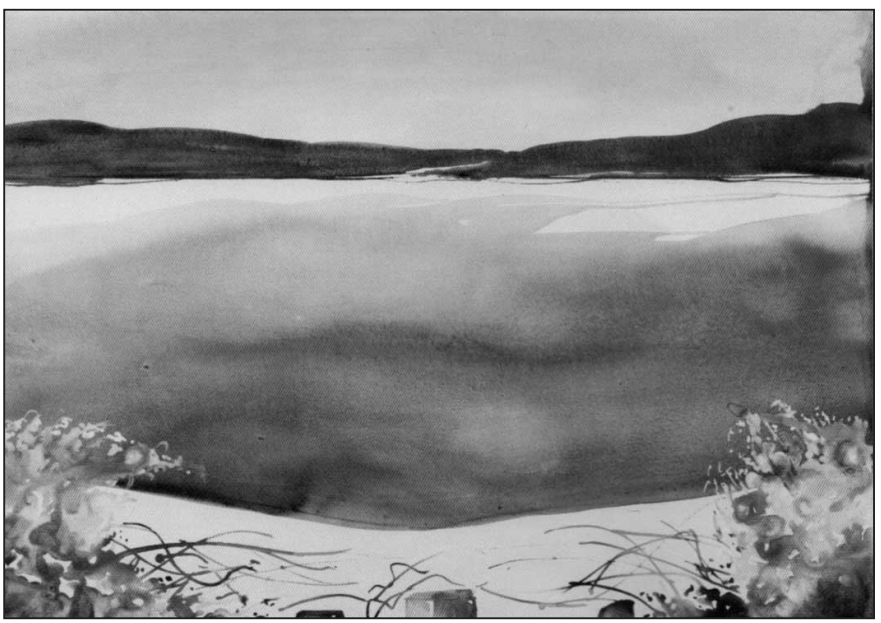
„Све нам је познато!”, једнако потврдише.

„Немојте да се понови”, уозбиљио се, па дода: „Све сам чуо, детаљно сам обавештен. Имам своје изворе. Ценим искреност. Биће од вас добри људи спремни да се суоче с истином када то буде потребно. Слободни сте.”

Махну им, показа правац врата, па подвуче:

„И још да знате... и ја волим филмове с Френк Синатром и Дин Мартином, бандо!”

Виљак и пљоску није споменуо, а ни они.

Из циклуса Вале, акварел 70 x99.5 cm, 2018

Павле ОРБОВИЋ Вагандолов

ТРИ ДАНА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

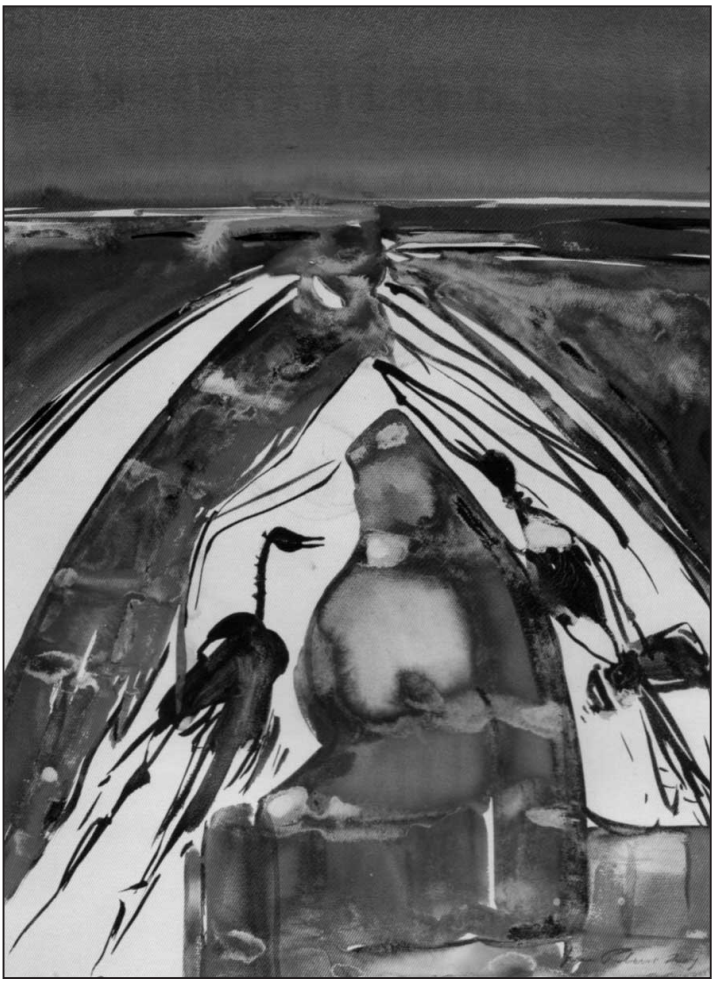
Стара зграда железничке станице, истрошена, изједена од времена памти и више него што је могао помислити. Гутала је магла тог раног јутра њену древност и покушавала да сакрије све недостатке. Као да је хтела да овом путнику издалека дочара нека времена и прикрије горку истину коју није било могуће сажвакати. Трудила се магла да опонаша дим из старе парњаче која је свакодневно стајала и поздрављала је по неколико пута у току дана. Као на челу изнад улазних врата избијала су, попут трагова прошлости, једва видљива слова. Помичући усне успео је, сричући, да изговори њено име. Бистрик. Никада до тада није видео тако густу маглу која му је стајала пред очима и коју је морао рукама растеривати. Осврнуо се иза себе и видео стрме требевиħке стране на којима су висили комади магле као бело, тек опрано рубље. Разазнао је небо од земље и планина. Замислио се гледајући у небески свод и запитао се у себи. Где је тај град? Град који толико воли. Град у који се заљубио без погледа. Град у коме се она родила и који му је донела на длану. Док га је мисао вукла, зазвонило је звоно. Окренуо је хитро главу за звуком, а пред њим се указао град. Као на њеном длану. Магла је падала свуда по крововима, људима и аутомобилима. Издизали су се торњеви, минарети и небодери. Немо је гледао и слушао мало и велико звоно. Сетио се, данас је Тројичин дан. Са Саборног храма одзвања позив за молитву. Дан Бога, Оца, Сведржитеља, Творца. Баш у тај дан пред њим и под њим је град из кога је дошла у његово срце. Свануће у његовим грудима било је жарке боје, а срце је остало опасано маглом. Покушао је да једним погледом докучи до сваког краја, да прелети сваки сокак, да осмотри сваки буџак. Помно је пратио пут којим се креће Миљацка и покушавао да чује њен хук. У недогледу нестајао је један крај града који није могао да докучи, зато је на трен зажмурио и сетио се њених суза којим га је омила пред полазак. Испод спуштених капака видео је све јасно и бистро. Начинио је први корак. Учинивши благи наклон очним капцима и главом, опростио се од старе лепотице на Бистрику и пожелео је да крочи равно на облаке који су пловили небом изнад града. Тај први искорак био је осећај да гази по свиленом ћилиму који

само што није полетео. Пред њим је било безброј степеника који су водили у срце града и у њено срце које је остало у њему. Силазио је лаганим корацима и бројао снове. Толико пута заједно су сањали Миљацку. Као да је векове прелетао. Стајао је на обали и посматрао како Миљацка жури и спотиче се о каменчиће. Слушао је шта успут изговара у трку. Као да гунђа. Нит ромори, нит говори. Кретао се супротно од њеног правца кретања и ширио руке, срце и очи. Трчао је и осећао сударање загрљаја с реком. Под Бембашом је застао и гледао у висине. Прелазио је преко ћуприје лагано, с главом у облацима, и замишљао сватове како пролазе. Од једног облачка учинило му се на трен бело јагње које га прати. Сметала му је Инат кућа јер му је заклањала видик. Калеидоскопско шаренило Вијећнице одмамило му је поглед. Јак мирис зрелих дуња прострујао му је ноздрвама и пробудио давно одсањане снове. Осетио је благу вртоглавицу обилазећи је са свих страна. Крећући се унатраг није умео да склони поглед с Вијећнице. Газио је по старој калдрми, док су крај њега промицали трамваји. Само је осећао јаке ударе у грудима из којих се спремало да искочи немирно и несташно срце. Нагли заокрет обрео га је пред дрвеном капијом иза које се крио свет чуда. Лагано је одшкринуо тешка капијска врата и крочио у божанску авлију, у стопу раја, у лађу која плови ка истоку, ка сунцу у молитву. Завонило је звоно уместо срца у грудима. Хук времена испредао је и извлачио нити из његовог ума плетући савршено небо. Наткривен руком свевишњега нашао се у дому Господњем. И би дан први пресвете Тројице. На улазним вратима дома благосиљала га је руком Света Текла. Свети Јаков Персијанац, Свети Трифун и Свети Сисоје примили су у молитве његову грешну душу и пред Господом је подизали и спуштали као на великом метанију. Био је бељи од снега, мањи од зрна горушичина, а осећао се јаче од стена и брда с којих се спустио у град. Благодатна светлост у тами показала му је пут којим ће ходити. Снага му је била ван тела, а душа је лебдела сводовима и зидовима, читајући с њих древне мудрости без којих више није могао да замисли живот. Растанак га је гануо, али је понео толико дарова који су у сваком трену били његова срећа. И би ноћ. Ноћ у којој су уместо звездица њене очи сјале. Ноћ у којој се не спава, ноћ у којој одзвањају речи и поезија вечности. Ноћ обасута златним сновима. Ноћ пружених руку и раширених дланова на којима је осећао само још њен додир. Дуга ноћ извезена њеним речима и сакривена као љубав. Сакривена као највећа тајна надохват срца, а недокучива. Чежњива ноћ. У праскозорје само је ослушкивао шапат пољубаца док путују ка њему. Од тамно зелене до модро црвене, све су се боје смениле. И док се креће лагано, будило га је шушкање модро-црвене хаљине јутра и отварало му на пола отворене капке под којима се прелест уселила. У свитање на небу видео се одсјај њеног лица низ које се спуштају росне капи осећања и на белини остављају благо руменило живота и новог дана. Освануо је други дан Свете Тојице. Небо се осмехивало и пожелело добродошлицу свом госту издалека. Под ногама излизана калдрма. Ноге је само повлачио и клизао кроз векове. С мунара мујезин се натпевавао с птицама и заједно са звонима уклапао се у

најнеобичнију симфонију. Чудна мешавина мелодија чинила је јединствен оркестар без кога би све чаршије и сокаци били пусти. Одјек је био далек. Проламала се васељена. Кујунџијска песма одвлачила му је пажњу и застао је код старог Себиља и умио лице леденом водом која извире из дубине. Отрезнила га је од снова и опила историјом која је била свуда око њега. Испред Бегове џамије просуо је нехотице све приче које му је приповедала пред пут. Трагао је и слушао са свих страна, а с високих столетних крошњи поздрављали су га појеви птица. Трагао је. Нове приче завлачиле су му се под шешир, а њен лик пред очима водио га је даље и дубље стазама града. Док је пролазио тишином мисли су му пловиле некуд у прошлост. Шкрипа двери Саборног храма растерала је снове и у том трену био је свестан да стоји на улазу у храм Господњи. Анђели небесни су у хоровима појали. Ликови светитеља са зидова дозивали су га по имену, а пред Светим Петром, великомучеником града, пао је на колена. Плакала је душа исповедајући се без иједне речи. С ње су отпадали комади скамењених грехова које је преузимао од предака. Господњи дан. Дан сина. Горе имајмо срца. Био је одјек у телу испуњеном духом. Са страхом и љубављу је приступио. Напојивши душу на извору вечности, никада није напустио Саборни храм. Његова душа је тамо. Светлост света крепила је умор и подупирала га да не падне. Та светлост подиже сатрвене и придржава падајуће. Та светлост је љубав. И би дан други. И би ноћ друга Свете Тројице. Ноћ младог месеца који обасјава таму. Ноћ без сна. Ноћ неизговорених мољења и призива пуних емоција, кајања и оплакивања. Ноћ праштања. Ноћ бдења. Ноћ у јутру, јутро у ноћи. Дан трећи. Дух свети. Дуго путовање. Некад главна улица ником више позната. Вечни пламен загрева време протрчало и заборављено. Широке зенице сагледавају средиште ватре у којој стоји суштина. Све се рађа с пламеном и нестане у пламену. Или се огрејеш или се опечеш. Из крајности у крајност. Као на рингишпилу врте се греси, врлине, љубав, мржња, плач, кајање. Вечна вртоглавица. Крећући се уназад ситним корацима, с пуном пажњом читао је натписе на зградама, гледао кроз људе и покушавао да реконструише њене приче. Слагао је неку чудну слагалицу. Слике града су исте, али живот у њему није. Само је Миљацка иста. Млада, тиха и стидљива. Исто се зове и презива. Кад плаче Миљацка порасте, а кад се смири пресуши. Када је љута хукти, када је весела жубори. Колико год да се спотиче о камене облутке, она их обликује. Она је та која обликује и људе и њихова срца. Она је та која се огледа у сунцу и месецу и они у њој. Она је најбржа и најспорија. Једино она још шапуће свом госту. Миљацка познаје његове тајне. Смеје се као она. Шаље му њене пољупце. Показује му путеве. Игра се с њим. Зато је стално крај ње, корак уз корак, раме уз раме. Трка се с њом ко ће пре од ћуприје до ћуприје. Занела га је па је залутао на Мариндвору и заустављао пролазнике да их пита где је. Осмехом су одговарали. Само тај језик разуме. Стари сањар лутао је градом. Вративши се реци газио је стопама старог митрополита. Већ више од века он није ту, али стазе духовне добро су му знане. Звона за вечерњу службу су га дозвала и ишчупала из метежа. Клацкао се на седишту трамваја од

Мариндвора до Чаршије. Њена сенка га је надзирала. Опраштао се од сваког корака. Опраштао се од калдрме, чаршије, торњева, минарета. Опраштао се у име Оца, Сина и Духа светога. Опраштао се од њених дланова, руку и усана. Опраштао се од јаве и сна. Тројица једносушна, нераздвојива, кроз вечност града су га провела. И би дан трећи. Стајао је на Бистрику и сањао да ће стићи локомотива с облаком дима да га одведе у њен загрљај.

О Тројичину дне,
Лета Господњег 2019.

Из циклуса Вале, акварел 70.5 x 50.5 cm, 2009

Тихомир ПЕТРОВИЋ

ЂУРА ЈАКШИЋ

По форми романтичарско, а по садржини реалистичко, дело Ђуре Јакшића (1832–1878) бо̀је грке, сутонски згуснуте и тмурне стиховане и прозне творевине. Тема сиротиње, констатујемо на почетку, није одјек књижевне традиције и лектире, него јек из уметниковог срца, тегобан и болан, колико скидање скорелог завоја с отворене ране.

Животни пут уметника у души, уметника који носи ореол правог романтичара међу својим савременицима?

Ево, погледајте.

„Ја сам Вам врло, врло неуредно живео, а то понајвише због новаца. Јесте да би' ја мог'о у Бечу да ови новци што ја добављам изаћи прилично на крај да су ми уредно шиљани. Али к'о што знате како сам прим'о – да сам мор'о и дуга правити и поред тога оскудицу трпити [...].

Сад, дакле, седим па очајавам: новаца, аљина, јела, дрва, немам. – Данаске мени нај и најмање 50 фл. ср. требају – и то до осам дана да су овде, иначе ћу заиста морати пропасти [.] Зар и у сиротињи и овде да скончам клети живот мој?

За аљине можете ми послати кол'ко оћете, ја ћу бити задовољан и онаке ћу правити какве узмогу (аљина човека не прави, човек аљину), само, ето, да се човек од циче зиме склони и да није издрпан као на пример ја."

(*Из писма своме оцу Дионисију Јакшићу, 1852. године из Беча*)

Чујмо шта још пише (Ђ. Поповићу).

„Опростите моме сиромаштву које је од неког доба тако мах нада мноме отело да Вам ни писмо исплатио нисам (1868); А хлеба нема у селу но качамак (куља) ме рани (1857); Паре, да знаш, да немам кршене (1858). – Отац ми је продао кућу и друго што је имао; пак ми одговара да се у њега не уздам и да код куће немам шта тражити (1860).

Могли бисмо даље ређати наводе о немилосрдној судбини која прати један изразито стваралачки темперамент.

Одвећ скучено је живео сликар, песник, приповедач и драмски писац. Примања из последњег платног разреда, суморни и мрачни учитељски дани у Сумраковцу, чергарско службовање, лутање по војвођанским селима и вашарима као молер, ношење малтера под надницу, „ркање мршаве чорбе дрвеном кашиком“, опхрваност породичним невољама, гањања од поверилаца преко суда, хапшења, понижења и вређања, бијење мотком као протуву, одавање пићу – казују о једној „велелепној поетској егзистенцији“, „пустом“ и истински несрећном створу.

У опусу лиричара бујног романтичарског талента, искрено социјалног и националног уметника спремног да баци лиру и узме добош, преовлађује рђав живот банатског човека. Рад, мука и глад, као што се вели у његовој приповеци, запуштеност, патња, саплетен и гологлав сељак, чађава колиба, липсавање говеда по сувој пустари, зеленашење и присилан рад, просјаци гоњени псима из куће, ђачко учење у мрачним и влажним чатмарама, изгладнели који јуре према казану и торби пуној сланине, меса и комада хлеба, народна голотиња, црна стварност – призори су уметника најјаднијег у своме народу, мученика који је стекао „у роду глас“, али био – „сав несрећан, и сав несрећан“ (М. Кашанин). Несумњиво, у дело писано заоштреним пером песника-бунтовника и критичара бирократско-деспотског система, пробила је снажна социјална тенденција.

Туробно расположење и најцрње песимистичке боје извиру из Јакшићевог злопаћења, потуцања трбухом за крухом, из гнева и ускиптеле мржње према туђинском угњетачу. Песник испод чије сваке речи је уздах, могао би, попут Синклера, узвикнути: „Истина је гора од овде приказане, други примери су још тужнији!“

Књижевна грађа песника врела надахнућа и природног осећања за стварност, који се кретао по висинама реализма, сама собом говори. Банатски ратар се не нада јесењем роду и породичном напретку, јер од њега носе Чивути, попови, порезници, беаметри („Ратар“). С мало или нимало земље, у ковитлацу изнуђивача и администрације, дотле је пауперизован да сама власт приступа разради механизама који га штити од презадужења. И шваља, раденица-сиротица је гладна и без хаљина. Све супротно сликама мирног, безбрижног и идилично обојеног села.

Убијени бедом и јадом, знајући шта је љута сиротиња, сасвим пострадали и злосрећници, Јакшићеви ликови животаре угашених чула, уњуткано и снуждено, сузе им навиру кад седну за мршаву софру да заложе гладан стомак.

Док сенатори и господа живе спокојно, људи кидају зелени ластар од винове лозе по туђим баштама и гутају заједно с лишћем; једу хлеб од кукурузног брашна, песковит или надробљен у посну чорбу. Прегладнели, једу да „загреју и осоле стомак“ и после тога пију воду.

„Сирота Банаћанка“ је запаженија прича о чемерном животу јунакиње, чији је отац радник страдао од жандармеријске руке.

Миодраг Поповић сматра да Јакшић „нигде можда није писао топлије о сиротињи него у овој нешто мелодрамској повести, о несрећи романтичарски идеализиране сиротице. Увод у причу“ – истиче – „права је апотеоза снаге и величине потлачених; као и стихија у данима поплаве, и они се својом мужевношћу високо дижу изнад сићушности паланачких богаташа“.

Имагинацијом и мислима су приближени жалосни призори дечурлије која испруженим ручицама моли хлеба од другога, паралелно, атмосфера панонског циганског села: черге, прљавштина, задимљен ваздух, делови поцепаног кожуха, крепала пашчад и изгладнео коњ.

Потпуности слике ради, један пример.

„Сутрадан није се добро ни смркло, матора је Циганка у шанцу испод самога честара наложила ватру; више ватре о једној грани, која се преко самог ендека превијала, висио је гвоздењак, пред самом ватром седео је са једном шипком у руци стари Циганин, чаркајући по њој; а голи Циганчићи чуче око ватре, па као неки јазавци извирују у гвоздењак; очи им се од милине светле, а танким језицима квасе суве уснице. Кадикад ће некоје ограбити прилику да парчетом трске или баш и рођеним својим прстима који залогај дохвати, али га баба-Марта незграпном варјачом лупи по рукама, те му најлепши залогај падне у сам пепео или ватру; али зато опет не иде у штету; друго га Циганче дохвати, пирне у њега, па га, и непрожвакана, прогута...

У гвоздењаку крчка се мастан телећи паприкаш; пара му иде високо, а мирис му се као небески благослов по густој равници шири, те гладним циганским кучићима носеве узнемирује.”

(„Српско чобанче“)

Перо натопљено мржњом према онима који су учинили тако мало за друштво, горчина и отров поетске речи, свети се бездушности и охолости. Песник је уочљив: „Сиротињо, можеш ли не клети богатога? Ти радиш, цели дан радиш; мршаво ти тело пробија зној, зној цури с коштуњавога лица твога; радиш, а увече те чека посна вечера, тврда постеља; и нико те не гледа, само један милостиви Господ који рече: – знојем лица свога да солиш хлебац свој“ („Спахија“). Суочен с несмотреним потписивањем облигације на име велике суме новаца од стране простодушног сељака, који не зна за пакост и злобу, гневни коментатор упућује оптужујуће речи на рачун превараната и свих који живе на туђој грбачи. Вреди их цитирати због њихове одрешитости: „Ви сте отровно семе из кога ће ницати нараштај без срца, без душе, без добродетељи – прљави зликовци, безбожни кепеци од којих ће лице божје од стида црвенети, јер ће и ти нељуди носити име човека“ („Кривосечка механа“). Као да чујемо одјек: проклет био час и грешне слабости које су омогућиле да се из утробе роди човекопрезиратељ, проклети сласт и ужитак оном који је створио злокобника и мрачњака што за неизмирен дуг скида бакар са верига, отима, хапси, батина и поклања српску земљу досељеним Немцима и Мађарима. Песник говори ускличним тоном, мужаствено, драматично.

Нељуди бесно подвикују онима који хитају према казану с празним лончићима: „Свиње!... Скотови!“ Имање и сила, напомиње и опомиње песник, долазе од туђе експлоатације и будзашто купљених сиротињских салаша.

Наглашени су превара, насиље и физичко злостављање од прокаженог полицијског система. Од административне спреге капитала и локалних властодржаца (каишари, лиферанти, шпекуланти, ћифте и изелице с једне и, с друге стране пандури, кметови, капетани и попови), пропиштила је сеоска сиротиња. За аутора који је баратао оружјем живе и писане речи, „Жандари нису ни за шта друго него да бију народ, порезници ради тога да глобе сиротињу, сресци начелници да хапсе невине, свештеници да обмањују и пљачкају бедне“ (Кашанин 2014: 46).

Узрок „сиротиње, бедне сиротиње“, она која скапава од глади, јесте људска неправда, горда тиранка; и најродољубивији песник диже свој глас:

Тиран нас гази, срамоти жене
Усева наших отима плод.
(„Јевропи“)

Огрезли у каишарлуку и каурлуку, срца „тврђег од гвоздених брава на веригама њихових кошева и амбара“, газдаши и људи од власти искоришћавају и потцењују паорски сталеж; чак, капетан мисли да је паору утолико част ако је од њега позван на кулук. Бесконачно је гађење према онима који у време оголелости и глади једу богато, носе на себи бео капут, фине чојане хаљине и шешир од панаме, језде на хинтовима који вуку коњи сребром искићени.

Гвозден поредак и туђинска држава отимају имовину сељака и шаљу њихове синове у војску. Незавидан материјални и друштвени положај паора и радника у другој половини XIX века, исцрпљеност и патња, опевани су у песмама „Земља“, „Ратар“ и „Шваља“.

Жртва неправде коју му људи наносе, изложен злоби, песник вибрантних лирских акцената тражи утеху у немој комуникацији с птицама као малим сиротанима. Једом и злобом разбијеног срца, с њима, јединим својим родом, пева у двопеву сетну песму. Разговор с птицама, које несрећан и усамљен доживљава као сирочиће, разговор је са самим собом и са својим јадима; лирском субјекту коме је „увело цвеће“, остао као „скрхана биљка“,/ „тужан мирис увелог босиљка“, само невина бића могу да отопле груди и лед који се за срце ухватио („На Липару“).

Мало је ко, у поређењу с Јакшићем, гледао тако критички на црквењаке као на похлепна и грехом упрљана бића, као на препредењаке, изроде и зловољнике. Јер, у часу чинодејствовања у кући сиротника, попа занима плата: – „А, ко ће за погреб да плати?“ („Сирота Банаћанка“). У „неприродном“ животу бескућника и неверника, траже се кривци за природне стихије, као што је поплава. Живо осећајући срам и човеково понижење, песник пркоси онима који су попљували свој образ:

Глед'о сам вам метаније,
Кад варате Бога жива:
Глед'о сам вас где се пије,
Где се једе и ужива.

Слуш'о сам вас кад кунете,
Своје стадо, своје верне,
И кад тајни призовете,
Лицемери, лицемери!

Глед'о сам вас, – не да нисам,
Кад разблудом усплamтите;
Гледо сам вас, не да нисам,
Лицемери, упамтите!

(„Калуђери")

Као муње у помрчини, громогласне и ватрене речи обасјавају тамне стране човековог лика.

Одсечним исказима жигосани су самовоља, халапљивост, сервилност и несавесност попова, калуђера и црквених старешина. Слабост људи ниског моралног начела, непостојање друштвеног ауторитета, грамзивост, подложност миту, претња анатемом, осветољубивост и пакт са световном влашћу да се мукотрпник искористи, осликавају недостојанство свештеничке хаљине. Саможивост и безобзирност, немање срца и душе, безбожничко лице, показују, из малопре поменуте прозе, прекорне речи упућене сиротој девојци по имену Грлица – а која се понадала бесплатном читању молитве мученици умрлој од глади: – „Ал' ако ми станемо све сахрањивати (бадава) који од глади поумру, онда ћемо и ми" – каже несој – „од глади умрети."

Окружен изобиљем, славохлепан, кикиндски протопрезвитер гости високу господу, не марећи за неимућне и просјаке; без еванђеоске кроткости и благости, темишварски црквени великодостојник је ту „да своје ближње оглоби, да се наједе, напије и да спава".

Као и надређени му, сав усредсређен на себе и своје угодности, попа је „глобар повереног му стада". „У његовој кући је билијар, купатило; тамо натраг, читав парк; за његовом софром се пије шампањер, малага и токај; на његовој госпођи је свила и брилијант; његови гости су велика мађарска, немачка и српска господа", наводи аутор у свом крађем наративном саставу. Што човек који живи од часног живота не може себи ни у сну да представи.

Понегде, ниже свештенство, варошка и сеоска сиротиња једнаки су у неимућству. – Непорециво, свештенство се није добро владало.

Романтичарска поетика у факту и изразу је спољни рам невеселих сцена. Продор реалистичких елемената кроз маглу романтике, сливање замишљеног и објективног, превага народног расположења, квалификују разбарушеног романтичара већим реалистом од многих наших реалиста. Није само, како се мислило, весник реализма.

Клизање ка сувим чињеницама или фикцији, поигравање замишљања и фикције, претераност у тону, китњастог и друге натруне остављају доживљај скромне уметничке замисли и несигурне обраде. Понекад романтично, понекад реалистичко, или скоро такво, дело иде изван граница животне стварности.

Књижевно, у реалистичком пресеку критички снажног опуса није понуђена мера естетске сиротињске стварности. Несавладана грађа креативном снагом, према начелима саме специфично естетске структуре, уродила је местимице недовољно оживљеним и бледим п(о)розним постигнућима. Без неке дубине или замашаја, пучностилско, младалачки разголићено – изузму ли се, доиста, уметнички вредни радови – Јакшићево дело сразмерно симболично – извесно, кад се тиче сиротиње као теме – заслужује наклоност савременог читаоца. Живот песника који се попео до класичне висине романтичарске књижевности у беди и џумбусу, искидан и истрзан, имао је за последицу неравноправан ток инспирације, неред у стваралаштву, сматра Црњански. Крупни сижејни поступци, пренапетости, подигнут глас за ноту више од нормалног, сенчење црно-белим колором, слика преко које „падне хаљетак непотребног“, реско осиромашују дело богомданог романтичара и песника изузетне погонске снаге.

Сагласни смо, ипак, аутору се суди по његовим врлинама. Чињеница је да у појединим фрагментима, као и целинама, песникове снаге засењују слабости, мане се губе у садржајној и емотивној пуноћи, у ономе што артефакту даје печат искрености, истинитости и непосредности.

Аутору истанчаног језика и разбуктале имагинације иманентни су романтичарски стил, плаховитост, наглашен ритам и речи јарких боја.

Студију о песнику и сликару који је „комад сузом топио“ под насловом „Мученик“, Кашанин је завршио речима: „у некој својој причи рекао је о некоме: ’Оне исте очи које су мирно гледале како се с глађу бориш, те ће после смрти за тобом плакати. Тако је и с њим било.’“ (Кад је песник праћен на вечни починак, суседи су се питали у чуду: како то да нису знали да је био у њиховом окружењу тако знаменит човек.) Паћеник који је у свом трајућем животу пожртвовано служио поетској речи – „није умро, него је“ – рекао је Драгиша Живковић – „погинуо у људској борби са крвником живота на тешком непочин-пољу људске трагичности“.

Јелена ГАВРИЛОВИЋ

ШЕКСПИРОВИ СОНЕТИ У СРПСКОМ РУХУ ИЛИ КАКО ЈЕ ШЕКСПИР ПОСТАО „СРПСКИ ПИСАЦ“

На замашном и захтевном послу превођења целокупног Шекспировог опуса на српски језик годинама су, што тимски, што индивидуално, радила два великана српске речи – Сима Пандуровић, цењени српски песник, есејиста, драматичар, критичар и преводилац, и Живојин Симић, познати преводилац с енглеског језика и лексикограф.

Када је дошао ред на Шекспирове „Сонете“, на самом крају овог епохалног подухвата, Сима Пандуровић, већ слабовид и озбиљно начет шећерном болешћу, предложио је Живојину Симићу да у ту сврху ангажује тада младог и даровитог песника Стевана Раичковића. Раичковић се дуго опирао и колебао да прихвати овај предлог, свестан сложености и тежине задатка који му је био понуђен. Убеђивање од стране тактичног и упорног Живојина Симића трајало је годинама, а оно што је превагнуло, сам Раичковић је доста касније образложио у свом поговору српском препеву Шекспирових „Сонета“ на следећи начин: „Читав разговор сводио се на једну јаку, али невероватно опојну реченицу: још само ова књижица, и Шекспир би постао и српски писац“! (Уместо фусноте под Шекспировим сонетима у српском препеву, Стеван Раичковић, Шекспир – „Сонети“, едиција „Класици“, „Просвета“, Београд, 1977.)

Ова „опојна“ реченица је, дакле, попут некакве мантре, постепено омекшавала Раичковићев отпор, захваљујући чему је Шекспир постао и „српски писац“, уколико су му за тај статус недостајали управо – „Сонети“ у руху српског језика. Говорећи о процесу унутрашње борбе и преиспитивања своје подобности, који су претходили коначном пристанку, Раичковић у поменутом поговору наводи недовољно познавање енглеског језика и помањкање искуства у превођењу као озбиљне личне недостатке и дисквалификације. Но, чини се да је Живојин Симић у кључном моменту ових дуготрајних преговора извукао „кец из рукава“, изговорио ону једну реч коју је, барем тренутно, запушило уста свим Раичковићевим противаргументима и готово га натерало да каже судбоносно „да“: име Симе Пандуровића,

неприкосновене величине и ауторитета за младог писца. Из пијетета према физичком стању у којем се „велики бард српске поезије“ налазио, и охрабрен чињеницом да га је сам Пандуровић препоручио за овај подухват, Раичковић се, дакле, прихвата великог задатка и хвата укоштац са Шекспировим „Сонетима“. У истом поговору, он ће рећи да се одлучио „више срцем него умом“.

Сам пристанак је означио почетак једног дуготрајног, сложеног, али изнад свега, просветљујућег подухвата. Живојин Симић је, како каже Раичковић, већ био почео да губи наду да ће ово обимно дело икада бити приведено крају. И то не толико због свог личног доприноса, који се састојао у дословном, прозном превођењу сонета с енглеског на српски језик, колико у задатку који је стајао пред Раичковићем: „мукотрпној адаптицији ове сурове и беспоштедне форме из једног језичког медијума у други“ (цитат из горе поменутог Предговора).

Могло би се дискутовати о томе до које је мере неповољност недовољног познавања енглеског језика утицала на процес извршавања овог задатка, будући да се Раичковићев препев ослања на прозни превод Живојина Симића, и представља поетско уобличавање истог у Шекспирову сонетну форму од катрена и куплета, односно станци (јампски параметар). Ако се несумњива предност састојала у снази и аутентичности самог Раичковићевог песничког израза, којем ће сонетна форма дуго времена бити превладавајући ритам поетског дамара и естетике, онда је препев с већ постојећег превода, као „моста“ између оригинала и српске верзије свакако захтевао двоструко прегнуће: поред занатског, и понешто алхемијског (ингениозног и интуитивног) умећа претакања прозе у сонет.

О самом процесу препевавања, Раичковић говори као о својеврсном духовном искуству којем се он својевољно подредио, с аскетским жаром и самодисциплином.

„У том изолованом свету, у којем сам се без остатка налазио, готово и физички, била је концентрисана сва моја неослобођена енергија, одавно наталожени нагони за неким правим, великим радом, и вечито обузимане чежње за високим мислима и дубљим осећањима... Висок поетски говор, према којем ми ни на крај памети није падало да тежим са несигурног тла својих поетских тема – очекивао ме је у сваком тренутку, у Шекспировим строфама, које су лежале расуте, и као изваљене на мом столу.“ (цитат из горе поменутог Предговора).

Могло би се слободно рећи да је превођење Шекспирових сонета од стране једног песника у настајању, с високо постављеним поетским аспирацијама и стандардима, представљало готово религиозно искуство. Осврћући се на то време, Раичковић каже да се по први пут није осећао као неко ко стоји на периферији те високе и недостижне литерарне сфере, гледајући задивљено са стране, већ као неко ко је, стицајем околности, постао саучесник, па и сурађанин те сфере, будући да је изгубио осећај за време и простор и постао Шекспиров савременик, потпуно увучен у свет сонета.

Тако смо, након двадесет месеци преданог и потпуно посвећеног Раичковићевог рада, године 1964, добили први српски

препев Шекспирових „Сонета“ (не рачунајући селективно и појединачно преведене сонете). Позамашну цифру од преко две хиљаде стиха риме из нашег језика – имагинарну, папирну кулу коју је песник, сликовито се изразивши, морао да сагради да би у њу уселио дух великог Шекспира.

Сводећи биланс овог позамашног подухвата, с временске дистанце од више од једне деценије, Раичковић каже да је током тог времена његова ауторска поезија морала да буде запостављена и претрпи одређени губитак, у пуном замаху стваралаштва. С друге стране, блиско или готово нераздвојно друговање са Шекспиром током тог периода оставило је трајне („кобне“) последице на његову поетску форму. Годинама након завршетка препева „Сонета“, песник је „робовао“ навици стеченој дубоким урањањем у шекспировску поетску форму: његов се поетски дух „кретао и копрцао само у оквирима строгог, везаног стиха“ – сонета.

Ипак, Раичковићев коначни биланс је позитиван: Ако се већ нечему или некоме мора „робовати“, онда је једно од часнијих робовања – служење Шекспировом генију, по идеји или препоруци једног Симе Пандуровића.

До коначног биланса у погледу значаја и квалитета овог препева Шекспирових „Сонета“ у српској литератури можда је мало теже доћи. Чињеница да је реч о делу у које је уложио сву своју стваралачку крв један млади, полетни песник који данас важи за једну од најзначајнијих и најснажнијих појава на нашој књижевној сцени, сама по себи изазива огромно поштовање.

Пре четири године, српска књижевност је добила нови препев Шекспирових „Сонета“, у преводу Јелисавете Милојевић (издавач: Филолошки факултет, 2012), У предговору овом делу, образлажући потребу за новим препевом, преводилац наводи три пресудна разлога: Први је уопштен, и тиче се тога да препев, који је у најбољем случају *апроксимација идеалу* или извору, увек може да буде бољи, и увек оставља простор за усавршавање и нове креативне варијанте. Други, такође уопштен, тиче се динамичности самог језика, у временском и друштвенм развоју, због чега је комуникацију између језика превода и језика читалаца често отежана (што оправдава нужност савременог превода). Трећи разлог је критичке природе и полази од дужности да грешке у претходним преводима буду исправљене, како би се и оригинал представио читаоцима у доследнијем и вернијем издању. Ту се Јелисавета Милојевић дотиче и Раичковићевог превода, износећи свој став: „Било је мишљења да би само књижевници и песници требало да преводе песнике и да, уколико може да се бира, онда приоритет у превођењу треба дати песнику. Моје је мишљење, након озбиљне и обухватне анализе превода-препева, да песник не може преводити ни упевавати без темељног знања језика са којег преводи, а мислим, на даље, да се знање и песнички дар морају срести у истој особи.“ (Шекспир: „Сонети“, препев – Јелисавета Милојевић, издавач: Филолошки факултет, 2012. – из предговора преводиоца). Свој критички став Јелисавета поткрепљује упоредним приказом узорака изворних и препеваних сонета у којима се, по њеном

мишљењу, појављује претерана „песничка слобода“ (licentia poetica) или превелико и неоправдано одступање од оригинала.

Било како било, појава нових препева Шекспирових „Сонета“ у српској књижевности свакако је добродошла, посебно ако потиче од стручних, утемељених и „занатски“ обучених преводилаца. Као што је добродошла и критичка рецензија оних старих. У сваком случају, Јелисавета Милојевић је одабрала creme de la creme Шекспирових „Сонета“, односно тридесет оних који важе за најбоље из овог опуса (тзв. „Велики сонети“), док нам је Раичковић подарио свих сто педесет и четири.

На крају, мисилм да нећемо погрешити ако кажемо да се пут препева, по својој непредвидивости и магнетизму, не разликује много од пута изворне песме или оригинала. Не залазећи дубоко у саме критеријуме препева, и користећи се сликовитим језиком којим се сам Раичковић користио, када је описивао овај процес, можемо само да констатујемо да захваљујући тој чудесној, имагинарној „папирној кули“ коју је наш песник изградио својим препевом, Шекспиров дух још увек снажно одјекује српским језиком. Остављајући простора – штавише, упућујући изазов – новим препевима.

Дурмитор, акварел 41 x 62 cm, 2017

Алекса ЂУКАНОВИЋ

КИШОВО ИЗГНАНСТВО

Поводом тридесете годишњице смрти Данила Киша

Ове године је три деценије од смрти великог српског, југословенског и европског писца Данила Киша. Киш је последњи пут склопио очи у Паризу, где је живео последњих десетак година свог живота и где се лечио једно време, у шест сати после подне; имао је педесет и четири године; исте године имао је његов отац Едуард, када је одведен у гето за Јевреје у Залаегерсег, у западној Мађарској 1944, а одатле у Аушвиц, из кога се није вратио, као ни већина Кишових рођака. Нешто мање од месец дана пре своје смрти (17. септембра), слутивши скори крај, својом је руком написао своју последњу вољу у којој је своју личну библиотеку, писаћу машину *Olimpia Monica,* писаћи прибор и неколико уметничких фигура које је својеручно израдио, предао САНУ чији је постао дописни члан у *Одељењу језика и књижевности* 15. децембра 1988. Сведоци овог руком написаног тестамента били су његови блиски пријатељи Станко Церовић и Десанка Распоповић. Тестамент је веома битан за стварну и истиниту спознају Кишове последње воље, јер се у њему Киш на крају, коначно и недвосмислено одредио чијој култури и језику припада. Ова одлука је дошла као гром из ведра неба за Кишове пријатеље, читаоце и за његове критичаре; тим поводом треба се присетити да је крајем седамдесетих година двадесетог века поносито и разумљиво отишао из Београда после клеветничке хајке да је плагијатор и да делове своје збирке новела *Гробница за Бориса Давидовича* није написао, већ *преписао* из књига Карла Штајнера *7000 дана у Сибиру* и *Руска уметност* Луја Реноа. Бесан и гневан обраћао се за помоћ многима: Крлежи, Оскару Давичу, Предрагу Матвејевићу... За мање од месец дана, на препоруку Оскара Давича, Киш је написао вероватно и најбољу полемичку књигу у нашој књижевности, после Крлежине *Мој обрачун с њима* (1932) – *Час анатомије*, која се појавила у издању *Нолита* 1978. Коначно, клеветници су извели Данила пред суд, бранио је част, образ, право на постојање, на писање, на оно што му је било све у животу. Суд је пресудио: Данило Киш није плагијатор. Такође,

овај је тестамент највреднији и најделотворнији одговор свима онима који говоре да Киш није имао никакве везе са српском културом, осим језика и места рођења. Киш је био први који је у српску књижевност увео нову књижевну технику писања, оно што је Борхес први осмислио – документаристику, комбиновање истинитих и лажних чињеница, измишљених и стварних докумената, с тим што је Киш у својим делима вршио сугестивно и генијално стилизовање, какво Борхес није. Рекло би се да је тај нови књижевни поступак у Југославији наишао на неразумевање одређених конзервативних књижевних кругова (подржаваних од догматских политичара на власти), и да је то резултирало свеопштом хајком на Киша. Помисливши да је *НИН,* који је објавио неколико текстова његових *критичара,* стао на страну оних који су дигли хајку на њега, он је 1976, у јеку напада на њега у афери плагијата, вратио *НИН-ову награду* за роман *Пешчаник* коју је добио 1972. Ове клевете и срамно суђење имају много сличности с нападима које су задесиле Милоша Црњанског почетком двадесетих година, када је оптужен да је плагирао свој роман *Подземни клуб* објавивши га под псеудонимом *Harald Johnsson,* а касније и са полемикама које је Црњански повео са скоро свим оновременим културним институцијама (*СКЗ, Нолит*...)У оба случаја, оба су писца поседовала изванредну полемичку способност, што није својствено у случајевима када се писац оптужи *за најтежи злочин у књижевности*-плагирање (Мајаковски се убио, Шолохов је ћутао, Мандељштам се није бранио, Паул Целан се убио скоком с моста у Сену).

Киш је заиста био посебан, не само у књижевности. Отац мађарски Јевреј ин, мајка Српкиња из Црне Горе, рођен у Суботици, крштен у православну хришћанску веру (*... Ја сам један од оних православаца, како ја кажем у шали мојим друговима, који памте своје крштење; нисам имао тридесет три године као Исус, него сам имао четири и по године, тако да ја памтим своје крштење, и захваљујући том крштењу ја сам остао жив...*), живео у Мађарској и на Цетињу, образовао се и као писац формирао у Београду и Србији, дивио се највећим супротностима наше књижевности: Андрићу и Крлежи, и од обојице научио најбоље; од Крлеже борбеност, од Андрића смиреност; а умро у својевољном егзилу у Француској. Треба подсетити и да међу Кишове рођаке с мајчине стране спада јуначки црногорски војвода и књижевник Марко Миљанов, из чувеног српског племена Кучи. Осећај апатрида, самоубеђење и потреба да не припада нигде и никоме, осим себи и своме перу, геније, и даровитост коју чак ни Мирослав Крлежа није могао да не примети („Најдаровитији, најбољи...“) су утабали Кишову помисао да оде из Београда. Данило Киш повређеног поноса и сујете после клевета поводом *Гробнице за Бориса Давидовича* напустио је Београд и Србију с мишљу *да се више никада неће вратити*. Али, није могао, враћао се. Последњих десетак година свог живота провео је у Француској, Бордоу, Стразбуру и Паризу са својом супругом Францускињом Паскал Делпеш. Он, наравно није протеран,

нити је из отворених и исказаних политичких разлога емигрирао као што су то чинили: Солжењицин, који је званичним државним актом протеран с територије Совјетског Савеза, Томас Ман који је такорећи у једној ноћи спаковао кофере и побегао од немачког фашизма, или Јиржи Косински; тај је пољско-јеврејски писац отишао из сиромашне, опустеле и ратом разорене послератне Пољске *трбухом за крухом,* или Набоков, Херман Хесе или пак Салман Рушди коме се више свидео западни систем вредности од индијско-пакистанских верских ратова. То је Киш увек говорио, да није отпадник и дисидент. Тих десетак година Киш је стално долазио у Југославију и примао све важније књижевне награде. Није вратио пасош. Нити је хтео то да учини. Није желео да га сматрају за противника режима, иако је то недвојбено био.

Кишово перо *у изгнанству* није пресушило, напротив, Киш је из Париза писао несмањеном ерупцијом стварања: о *Рату и миру*, и „Толстојевој официрској и националистичкој пристрасној реконструкцији *Великог отаџбинског рата* и *Бородинске битке* 1812. (интервју с Лелом Зечковић за амстердамски часопис *De Revisor*, с насловом *Bestaansrecht voor de twijfel, 1985*); о Набокову, као „мајсторучаробњаку“ који је по Кишу „заслужан“ што књижевност и критика још нису пале на колена и подале се владајућим идеологијама (*Nabokov ou la nostalgie. Le magazine litteraire, septembre 1986*); о филму Емира Кустурице *Отац на службеном путу* (у есеју *Свет по Кустурици – Le Monde selon Kustrurica. Le Monde,* из октобра 1985), који, мора се приметити спада међу највредније филмске критике данас, највећег живог српског режисера. Киш је и поред многих пријатељстава и познанстава које је имао у култрурној елити Француске и Париза ипак, донекле, остао „игнориран“, како је своједобно приметио Предраг Матвејевић, Крлежин *Eckermann.* Киш је у Србији постао велики писац, француске и светске књижевне награде крајем седамдесетих и током осамдесетих пратиле су српска и југословенска књижевна признања. Међутим, његов је осећај и жеља „да нигде и никоме не припада“ свесно или несвесно преовладао и у Паризу. Био је близак одређеним људима из *Француксе академије наука*; био је такође добро познат многим угледним издавачима у Француској; сретао се са Сартром; био је велики пријатељ с француским славистом Мишелом Обеном, слао је своје књиге председнику Француске Франсоа Митерану (који је такође написао неколико вредних књига; његови *Мемоари у два гласа* били су у једно време после његове смрти, крајем деведесетих, врло популарна и тражена књига у Француској, чији је коаутор Ели Визел, румунско-амерички писац, добитник *Нобелове награде за тир 1986);* кретао се у културним круговима југословенских исељеника, емиграната, дисидената; куповао је и редовно читао југословенске новине; дружио се са свима онима који су говорили „нашим језиком“. Англо-индијски писац фантастике, Салман Рушди аутор чувених *Сатанских стихова* (коме је Ајатолах Хомеини верски и политички вођа Ирана, управо због ове књиге 1988. изрекао смртну пресуду, тј. *фатву* и позвао све муслимане у свету да га лише живота, због

наводног вређања пророка Мухамеда и његовог приказивања као обичног човека у овој књизи) је Данила Киша сврстао међу десет највећих светских писаца друге половине двадесетог столећа. Киш, је наравно био боем. У једном интервјуу, седећи погрбљен испред камере, у једној руци држећи цигарету, а другом с времена на време пролазећи прстима кроз чупаву, густу и разбарушену косу приповедао је причу о алкохолизму румунског писца Ежена Јонескуа, аутора чувене *Ћелаве певачице,* који је такође био у својевољном егзилу у Паризу. Јонеску би се, по Кишовом присећању, градом шетао под надзором своје жене држећи га све време за руку, али када би га савладала криза и више није могао без алкохола (а, затекао би се у близини неке кафане), убеђивао је своју жену да мора да телефонира, утрчао би у кафану, попут манијака, зверао лево и десно, прилазио првом који у руци држи коњак или курвозијер, узимао му из руке пиће, испијао га до дна, враћао му празну чашу и најфиније одлазио ван, да са женом настави „шетњу по париским улицама".

Данило Киш у последњим годинама свога живота, у Француској, први пут почиње да говори *како није само српски и југословенски, већ и средњоевропски писац.* Уочљиво је да Киш, у то време, жели да се потпуно сједини и уклопи у тадашњу књижевност западне Европе и Француске, помало и на први утисак игноришући и стављајући по страни књижевну сцену у Југославији. У очи пада Кишов однос према Достојевском: ни у раном стваралаштву, ни у каснијем *егзилу* Киш се ретко, готово никад, није освртао на дело и личност Достојевског. Може се само наслутити да је Киш имао аверзију према великом психологу људске душе. Оно што је видљиво јесте да је Киш имао огромно дивљење према двојици писаца, који су, усудио бих се рећи, били можда највећи и најжешћи критичари и порицатељи талента и генија Достојевског у двадесетом веку. То су били: Рус – Владимир Набоков и Хрват – Мирослав Крлежа. Разлоге тога треба тражити у свесловенском и свеправославном ставу, идеологији и мисији Достојевског, које нису биле блиске одређеним писцима, у које спада и Киш, али и у отвореном антисемитизму Достојевског, који је био веома изражен у то време, не само у Русији, већ и много више у западној Европи: Немачкој, Француској, Енглеској. Посебно ће остати запамћена његова реченица: „Јевреја у Русији има три милиона, а Руса осамдесет, када би којим случајем ове бројке биле замењене, тих три милиона Руса били би изложени најгорем и најтежем прогону и насиљу од те јеврејске већине".

Киш пред крај живота, тешко оболео, посећује Израел, обилази Јерусалимску библиотеку, снима са редитељем Александром Мандићем документарну серију *Голи живот*, поново проговарајући на тему *Холокауста*; умро је и не погледавши нити један снимљени кадар; серија (од четири епизоде) је непосредно после његове смрти приказна на *ТВ Сарајево.*

Кишово изгнанство, као и он сам, било је необично. У Француској је Киш написао велики део својих дела: *Мансарду, Псалам*

44, као и *Енциклопедију мртвих*. Радећи на Универзитету у Бордоу, као лектор за српскохрватски језик, из уста својих студената чуо је и био згрожен хвалоспевима које су говорили о Љењину, Великом октобру и Совјетском Савезу, па је чврсто одлучио да напише књигу о ужасима совјетских логора, подстакнут Солжењициновом књигом *Архипелаг Гулаг*, која се појавила нешто раније 1973, и тако је настала *Гробница за Бориса Давидовича.* Неколико година раније у Стразбуру, Киш је написао аутобиографски роман *Башта, пепео.* Крајем осамдесетих година Киш из Париза наслућује распад Југославије, када је проблем прогона Срба с Косова и Метохије доспео у центар друштвеног живота Југославије. Пред смрт, хтео је да се интелектуалци Србије ангажују против Слободана Милошевића. Међутим, мислим да Киш никада не би могао, уз сва разочарења која би можда доживео и дочекао рат, да једну ратну страну замени другом или да тражи *бомбардовање Србије* (као што су то у оно време позивали писци који су отишли из земље и који нису делили политику тадашње власти Србије). Међутим, многе ће изненадити његов тестамент. Одлука да буде сахрањен у земљи у којој се родио, у којој је проходао и у којој је научио да пише, и у којој је постао комплетан и потпуни књижевник, поготово јер су многи, а и његови критичари, сматрали да је Киш после афере плагијата заувек отишао из Србије, да се више никада неће вратити и да га увређеност и повређеност неће попустити никада, да се такорећи, у повређеној сујети одрекао своје земље и свог народа. Можда би их Киш, да је мало дуже поживео, у свом стилу упитао: „А где бих, молим вас био сахрањен, ако не у нашој земљи?“ Као када је на питање *зашто пише на српском језику* одговорио: „Човек само један језик може познавати истински, онај на коме пише... Могу рећи да истински добро познајем само један језик: српски, и да на том језику пишем и у Паризу“ (Есеј *Последње прибежиште здравог разума.*) Многи ће ту његову одлуку враћања православној вери правдати речима *да је тиме вратио дуг православљу*, које му је спасло живот крштењем у Успенској цркви у Новом Саду 1939. Без двојбе, и то је било присутно. Али, где је другде Киш могао да почива ако не у својој земљи, у свом граду, међу својим земљацима? Поред свих непријатности које му је та средина приредила, она му је ипак омогућила оно што друге средине, где год се налазио, можда не би могле да му пруже, а то је да се осећа како је хтео и желео: Србин, Југословен, Јеврејин или Европљанин. Киш то никада није заборавио. Они Кишови пријатељи, који *полажу највише права на њега,* кажу *да је Киша религија занимала само као цивилизацијски и културолошки појам* (Мирко Ковач)*,* што се лако и једноставно може утврдити као нетачно и погрешно тумачење Кишовог дела и живота, а што се можда може односити на његове приватне и личне мисли, што је по питању књижевних дела и идеја исказаних у њима заиста небитно. Киш је, ма колико чудно звучало, био један од оних писаца који се као друштвене личности могу аутономно и засебно посматрати од свог дела. У већини Кишових дела (посебно у *Енциклопедији мртвих*) присутно је једно књижевно трагање које надвисује сва остала, а то је: потрага за *Смислом живљења.* О потреби и тражењу смисла живота говори и Кишово сугестивно

описивање свога детињства у роману *Башта, пепео*. Борислав Пекић је сам жалио што он није написао такву књигу о детињству.

Завршивши ову књигу Киш је сазнао да је неизлечиво болестан. Разговори с лекарима недвосмислено су га самоубедили да је пишући истоимену причу у овој књизи, у којој лик *Оца* обољева од рака плућа (оног момента када је почео да слика необично цвеће, нешто што до тада никада није радио), заправо тим писањем *сам себи створио рак*, како је касније говорио својим пријатељима и познанцима. Генеза Кишове болести, почела је онога тренутка, према Кишовим речима, када је започео писање ове приче. Киш је о својој болести после операције, промуклим, готово нечујним и слабим гласом рекао: „Своју књигу *Енциклопедију мртвих*, сам писао уочи болести, дакле она је била нека врста предсказања, да не кажем предосећања. Претпостављам да су одређена психолошка одредишта, психолошка стања као последица болести играла одређену улогу у стварању те књиге. Наиме, хоћу да кажем да такве се књиге не пишу не кажњено!“ (*Париз, интервју који је са Кишом водила Мира Адања-Полак, 1986.)*

Међутим, тих је дана, за Киша *била извесна само смрт*. То јако и болно показује и његово последње написано и објављено дело, песма *На вест о смрти госпође М. Т,* која се може посматрати и као аутобиографска, из августа 1989. Да је поживео, засигурно би био други писац у нашој књижевности, после Иве Андрића коме би била додељена *Нобелова награда за књижевност*. Киш је умро у ноћи пред заседање Нобелобог комитета, и по речима Јосифа Бродског, Киш је имао велике шансе да добије ову Награду. Таква награда би по дефиницији ишла уз Киша. 18. октобра 1989, Кишово тело је из Париза допремљено у Београд; а у четвртак, 19. октобра, Киш је сахрањен u Алеји великана на Новом гробљу у Београду по српском православном обреду уз крађу беседу Амфилохија Радовића поред сликара Петра Лубарде, Стојана Аралице и вајара Матије Вучковића. Дан је био сив и прохладан, а јарко сунчан. Као и Кишов живот.

Вјачеслав КУПРИЈАНОВ

СРБИЈА

Србија је у срцу
осећам је као гелер
заостао у грудима
из не зна се више ког рата

Остају имена
Изет Сарајлић
(у мом памћењу он је свакако Србин
Срели смо се на Варшавској
песничкој јесени
и он ме је уврстио
у групу Београдске песничке школе)

Миодраг Павловић
(Кад смо он и ја наступали
на фестивалу поезије у Кембрицу
испоставило се да смо једини
песници из социјалистичких земаља
те нас стога није снимала
Евровизија)

Васко Попа
(срели смо се у Београду
у хотелу Москва пили кафу
што је већ довољно
да се за свагда запамти)

Иван Лалић
(срели смо се у Енглеској
фестивал је био на обали мора
он ме је и позвао у Србију по први пут)
И још драга имена градова
Вршац Сремски Карловци Мрчајевци Неготин

неко тамо и мене памти
Драги градови
а увек се налазе на некаквој граници

ПОРОДИЧНА ХРОНИКА

Глава породице добро зарађује
сваки одрасли члан породице
понешто привређује
ко мање –
ко више
и свако понешто плаћа
мада се труди да то избегне
Увече је сва породица на окупу
за преговарачким столом
свако прича
колико је зарадио
и колико је потрошио
све су то тачни рачуни и прорачуни
Онда крећу претпоставке и домишљања
колико зарађују суседи
па и они који су отишли да зарађују
по другим земљама
колико зарађују бивши
добри познаници –
неки много више
њима се више не може ићи у госте
неки знатно мање
њима у госте не вреди ићи
а с онима што зарађују исто толико
у принципу нема о чему да се прича
И на крају се за чајем присећају
прадавних времена
и окупљања гостију на дачи.*

* Дача – совјетски тип викендице, скромно опремљен и прописаних габарита, као и парцела око ње. (Прим. прев.)

САВРЕМЕНИК

Савременик
мора да иде укорак са временом
чак иако време не иде камо треба
чак иако време стоји на своме као мочвара –
савременик жури да буде

сада и овде – свагда и свугде
да се углави у све савремене врсте комуникације
ево – бије човека мислећи да је човек
ево га у загрљају преплашеног медведа
у раљама зачуђене ајкуле
на ивици понора засутог предачким костима
на крову света
на крају света –
где се сем њега ништа више не види –
а он се ликујући стропоштава у следећи понор
пред очима сваког ко мисли да остане човек
не поимајући да ли се у ужасу пада постаје човек
и шта је то
бити човек

***

Златни век руске поезије
сребрни век руске поезије
гвоздени век руске прозе
пластични век интернет-књижевности
све те корисне ископине
словесности руске
при најтемељнијем испирању
тону у реци времена
претварајући нашу шестину света
у бесловесне примесе у сировини
виртуалне земљине кугле

***

Ваљало би поправити земљину осу
требало би забити осин клин
у земљину куглу
да се земља не би тресла
од страха
за нас
или од нас
тим пре што се земља не тресе
тамо где би требало
мада – где би требало
нико не уме тачно да каже
и нико не уме да каже
где то треба
забити осин клин
у дрхтаву земљину куглу

ГЛИНЕНА АРМИЈА ДЕСПОТА

Кинески деспот Цин Шихуанди
у другом веку пре наше ере
наредио је да се спале све мудре књиге
и да се живи закопају у земљу учењаци и поете
а у својој гробници
сакрио је у заседи
армију војника од теракоте
Али током времена
сву ону премудрост књижну обновише
они што су напамет знали те књиге
И приснио ми се глинени страшни сан
да су глинени војници деспота
кренули у наш век двадесет први
невидљивим глиненим путем
по већ откривеним Памирима и Уралима
на нашу руску земљу
да затворе наше руске књиге
и закопају у нашу руску земљу
све што је способно да мисли
Али ишли су, како се показало, узалуд,
јер све су то већ урадиле
обичне руске
савремене дрвене матрјошке
и обичне руске
глинене дечје звиждаљке.
И нема ко да обнови нашу мудрост
јер нико
ништа није запамтио

Милуо, Кина, *4. 11. 2019.*

САВРЕМЕНО ЧОВЕЧАНСТВО

Савремено човечанство
је све што нам је остало
у наслеђе од људождера

Треба ли се чудити –
куд су се дели
најбољи људи

Милуо, Кина, *4. 11. 2019.*

СИТУАЦИЈЕ

Звездана чаура је око мене
нећу ваљда да се испилим као црни лептир
и слијем с тамним небом
што већ је иза звезда

Сунчана светлост је око мене
кријем се од ње у сињем ваздуху
некад ће га препунити моје дисање
и ништа ме неће заштитити од светла

Сиње море је око мене
море ме скрива од туђих погледа
али некад ће ме избацити на копно
а добри људи вратиће ме назад

МОЈА РУСКА ИСТОРИЈА

Волим своју руску историју
нећу дозволити да је цепају супостати
она ме водила путем из Варјага у Грке
и путем Ломоносова у Академију
Чувао је свети Александар Невски
не дајући да ме погубе
још у удаљеном заметку
Шведи и теутонски рицари
Ковали су је Пересвет и Димитрије Донски
не дајући да ме погубе у заметку
буљуци Мамаја и ђеновска коњица
Сачували су је Суворов и Кутузов
заинат револуционарним Французима
На крају крајева
како не захвалити вожду товаришчу Стаљину
за то што није започео отаџбински рат
пре времена
и што је дозволио моме оцу да погине
тек после мог рођења

СУНЦЕ

1.

За чуђење је
како опстаје сунце
у потпуној пустоши далеко од подршке звезда
у безваздушном простору
како дише
у јари сопственог огња
без духовне и уопште без хране
једући само себе
у потпуној тами
оно не види нигде чак ни
сопствени одраз
месец је слабо огледало
сунце не види сопствену светлост
слепо
оно нам дарује вид
и ми ево равнодушно посматрамо
како оно опстаје
без сродника
без пријатеља
без новца

2.

Сунце није
политичка животиња
мада је само наплодило
масу политичких животиња
само сунце
ни лево ни десно
и не златна средина
сунчани систем
не претпоставља
изборни систем
па да изаберемо друго сунце
да га истакнемо
на дужност светила
оно је то које је изабрало нас
оно нас храни
просвећује
посећује дању
и подучава да сањамо ноћу
ми пак лакомислено замишљамо
да нам сунце треба да поцрнимо

3.

Сунце – то је сунце
које живи на сунцу
и у исто време живи под сунцем
тај унутарњи живот за нас је неприметан
без обзира на поларну светлост
магнетне буре
и сунчани ветар
а сунце је измислио
филозоф Хераклит
при чему је то учинио
голим оком

4.

Сунце се не појављује
ради минутног помрачења
ипак само током минута помрачења
ми на њега обраћамо
своју ликујућу пажњу
гледајући га кроз
задимљена стакла
удовољавајући својој страсти
да остајемо у мраку

помрачење сунца
за које се користи месец
појава је очигледна
за разлику од помрачења умова
које се темељно скрива
и за које није потребно
подударање видљивог пречника месеца
с величином облих половина
нашег великог мозга

5.

Сунце – то је сунце
као такво
а не сунце руске поезије
или светске поезије уопште
мада и оно има своју величину
и ритам постојања
и оно заузима своје почасно место
у светској и руској поезији
мада то не утиче
на његово окретање око своје осе
и на положај међу звездама

сунце је
апсолутно слободно

6.

Појава супернових звезда
наговештава старом добром сунцу
да му на смену
журе бездетна сазвежђа.

На земљи, претичући своје време,
астрономи долазе до открића
која до данас немају утицаја
на сувише приземну историју.

Људи су превише свикли на земни прах,
на прашину свог дугог пута,
на пену и слане морске обале,
да кроз живот воде их слепе звезде.

Али једном звезде прогледаће
и водиће народ људи
четрдесет хиљада година по пустињи васељене,
а онда ће му дати домовину и слободу.

Само, то више неће бити наши људи.

ЖИВОТ У БАЉЦИ

Јунак је учинио добро дело –
за њим потера –
он баца чешаљ –
израста шума,
баца огледалце –
разлива се језеро
и бајковита природа
задржава потеру
е да би јунак успео
да са ослобођеном лепотом-девојком
започне срећан живот,
сада већ изван бајке
У срећном животу изван бајке
некад ти дође да бациш све –
да није шуме, језера,
да није бајке.

СУЗЕ СВЕТА

Још не знајући за светски бол
али већ спознавши студен света
у страху од њене непрозирне ноћи
чистим сузама плачу деца.

И већ одрасли на крају пута
не схватајући зашто су порасли
улучивши минут усред јурњаве
плачу тавним тешким сузама

А ипак свако плаче по своме
нечији плач је обичан ситниш
другима пак сузе су златне
и на посебан тас их одлажу

Гледајући на људе и анђели плачу
сузе су им пахуље на Бадње вече
а за обичних дана задатак тих суза је
да одржавају ниво светског океана.

Превела с руског Вера ХОРВАТ

Ала КОЗИРЈЕВА

КРОЗ СВА ОГЛЕДАЛА

РОДА

Децу и срећу доноси рода.
Желим на птицу сасвим да подсетим
Немогуће летети, док уз тебе ходам,
а без тебе – мени се не лети.

Чинило се, глупост. Драма зар се откри?
Лети, нек главу не мори присила.
Не држи срце грудни оквир,
оно јури кроз ноћ и без крила.

Иза хоризонта се зауставило,
то значи – за лет све је спремно.
Измолимо, ипак, од Бога милост
овде до јутра да останемо.

ЛЕТО

Лето не жури, уз ритам спор
не плаче. За облаке,
киша је намртво шивена у чвор.
Дакле,

смирити нас неће олује, обилно
слућене увом.
Срцем их нећемо схватити озбиљно:
свуда је суво.

Кишо, ти имаш плавих ногу мноштво,
па дођи, кад те већ моле.
Знам, заљубљена си у сивог неба простор.
Али, доле,

жедна је земља, стабла - ко у пећи:
сиђи бар ходом тајним,
и још, за љубав и за песму, речи
дај ми.

НА ПУТУ НАТРАГ

Киша час нежно лиже руку,
час у игри уједе.
Живети по задатоме кругу...
Као облак – без увреде.

Живети кишом на тим ливадама,
под тим ногама травом –
нек данас и јуче навадама
немири вртложе стравом.

Јер на облацима, ево кише –
молити јој се, да нас прожме, скроз.
Јаром, ватром и пљуском нек дише
до престонице, стари воз.

МАЉЕВИЧЕВО ЗАВЕШТАЊЕ

Боји ограду мушкарац – испаде,
то црн је квадрат у виду ограде.
Црн и бео тугујући парк је,
црнкруг – аута полет, стране марке.
А Третјаковку, као пре, радост прати:
долетели су квадрати, квадрати.
Осећам шапат иза леђа, мами :
„Хајд насликајте слику себи сами,
то је тек квадрат. Користан и прозрен:
црни, небески, зеленикав, гвозден,
боја ће рећи све светском немиру."
„Захвална сам ти" – шапћем Казимиру.

ЈУТРО У МОСКВИ

Кроз голе године
злата и глади,
заклан, промине,
врв назимади –

крај Мекдоналдса
стрка је вечна:
хтели би класа
и јечма.

А небо страда,
недалеко.
Бесполног града
пијемо млеко.

Голуби мутнији,
муњин зов оста.
У ситој кутији
сољена Москва.

Чекића Господњег
гром, од прве.
И свуда, подне,
на столу, мрве.

Главе су подигли,
пуни стомаци.
Мора да годи им –
с Богом ортаци.

РАУЛ ДИФИ. 30 ГОДИНА
ИЛИ ЖИВОТ У РУЖИЧАСТОМ

Ружичасте наочаре не скидајући,
Едит Пјаф значај не придајући,
видим собу светлога дома:
раслабљеност, заморна, веома.
Да, памтим слику ту француску.
Ал' где је улаз у собу уску?

Шта, просто пример ентеријера?
Ил' бомбоњерска радост и вера?
Деца једу карамеле и уштипке,
жене везу танке чипке.
Ко обећања обожена.
Ал' где је живела та жена?

На некој срећној планети, јасно,
упозна живот у ружичастом,
срела је, очито, у таквом свету
да ли сликара, да ли поету.
Беше мрачно и њено доба,
ал' бар је ружичаста – соба.

МАТИС. ПОРТРЕТ ЛИДИЈЕ ДЕЛЕКТОРСКЕ

Лидија, плавећу финија,
Лидија, ви сте линија.
Линија плавет извија –
сликару као коб треба.
И нема дубље блискије,
и нема срцемирскије,
лакше, аквамаринскије,
лице – од неба и хлеба.
А жакет, црна одора –
ваша је љубав покорна,
киша тлу плодотворна,
ту срећа и смрт се крију.
А косе – пролећем зелене,
на раздељак дељене,
тополе-клена, кроз мене
зелене се и зрију.

ХРИСТОС И ГРЕШНИЦА (В. В. ПАЉОНОВ)

Гомила фарисеја –
ко тамницу да отворе,
ако неко упадне, нејак.

Говоре:
Жена ће грех побудити,
брз је по крви суд.
Можемо свима судити
за њихов и сопствен блуд.
Закон нам пружа заклон
за суд над сваким од вас –
за поглед благонаклон,
и за прелепи стас.
Преко душиних врлети
стоструко где се пало
за све не жури живети
јер је живота – мало...

Ал’ ми ту стражаримо
и закон се понавља.
...А ти – ко си ти, мимо,
што „смрћу смрт поправљаш“
А ти – из које си земље
што смеш живети ван лажи?
Каменице су спремне –
како с блудницом – кажи.
На раскршћима векова
нерви вријају у крви...
„Ко је од вас без грехова
нека се баци први...“
Киша трагове упија,
камен се напи воде,
оде ко беше судија,
и муж ко беше – оде...
А Онај ко ће увис, горе
с ученицима се смеши –
буди светао, сам се избори
са законом што греши.
На раскршћима душе
сунца се многа слуте...
Иди, грехом несрушен,
иди – само тим путем...

ОГЛЕДАЛА

Одраз твој у огледалима...
У мрешкању воде и тврђ земну пори.
У небесима твоја сенка, на стаблима...
Одраз твој са мном се не спори,
јер њему није говорити дато,
реалност је друга, и сјај је прозрачан...
Спори се срце твоје, али зато
не може одговор да пружи тачан
на сва питања земље, тамо...
Ко да је у њему сржи пепела стала...
Језерима смо дошли да се загледамо
у своја лица – кроз сва огледала.

Белешка

Ала Козирјева родила се у Москви 4. фебруара 1962. године. Завршила је Московски државни институт културе, ради као библиотекар. Добитник је више награда за поезију, међу њима и „Златног пера Русије“ (2008). Објавила је три збирке песама и члан је Савеза писаца Русије. Бави се и компоновањем стихова које сама изводи.

Препевао са руског Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Ева РАДОМСКА

О СРЕЋИ

Срећа је пристигла нагло
У једном тренутку у соби је било јасно
Да није било разлога
За срећу
Али срећа је таква
Пристиже без разлога
И без разлога одлази

РАЗГОВОР ИЗМЕЂУ КОЛЕГИНИЦА

– Гледај – помиче блузу –
Немам једну дојку
– И шта онда – одговарам
И тако их ниси имала
Никад велике
Скоро се не види разлика
Моје су увек биле веће
Врло радо бих се решила
Јер мушкарци увек виде превелике
Јер кад имаш велике
Одмах мисле да си „за оно”
– Не глупирај се – одговара –
Велике или мале фине су
А две то није једна
Али знаш, та болест
Много ме ојачала
Тек сад желим да живим
– Лепо изгледаш – говорим
Усклађено с истином
– Сад се бринем за себе
Често излазим у шетњу

Пружали су ми шансу на три године
Гле, налазе имам сјајне
– Знаш, помисли
Да ти се то уопште није догодило
И да је то био неки ружан сан
Као кад поједенш нешто масно
Бигос за вечеру
А сада се све вратило
На своје место
А оно празно испунићемо
Што више радошћу живота
И тек сад ћеш да приметиш
Шта значи дисати
Дубоко у грудима...

МАЈКА И ЋЕРКА

Када умире мајка
Златна нит љубави
Као нова пуповина
Растеже се између
Неба и земље
Ја сам овде а она тамо
Ја живим овде за две
А она тамо за две умире.

О ДЕЛИКАТНОЈ МАТЕРИЈИ ПРИЈАТЕЉСТВА

Пријатељство је као птица
Двокрилна
То јест с два крила
И једном главом
У пријатељству на двоје
Баба је врачала
Понекад је пуна горчине
А понекад дражесна
Две главе као једна
Мисле исто
Али крила друкчије машу
Јер свако је посебна особа
Најбоље када уста повучене
И језици најмање причају
Свака реч уравнотежена
И уста чувају тајну!
Јер би се пријатељство свршило

Довољна је једна нелојална реч
Пријатељство је веома дражесна ствар
Али када је сматрана часно!

СТАРЕ БЕТОНСКЕ ЗГРАДЕ
СА ПРОЗОРИМА МЛАДОСТИ

Отпловљава моја младост
Уклета у бетонским зградама
Црни се велика плоча
А улази у њу такође
Ново време
Све је више пластичних прозора
Са лепим завесама
Људи испочетка маште
Свој живот
Али у свакој згради
Постаје неколико прозора
Не дирнутих новим временом
Са пожутелом старом фарбом оквира
Те волим највише
Оне су неми сведок
Оне тамо дирљивости и сећања
Усељавам се у зграду
У њој је лифт
У њој је купатило
У њој је топла вода
У њој је савремени живот
Тамо с десетог спрата
Види се панорама града
Читава његова моћ
С којом жели се индентификовати
И преузети његов домет
Као начин свог живота
Тражим у тим прозорима
Моју младост
Која се спушта лифтом
Непрестано све ниже и ниже...

Белешка

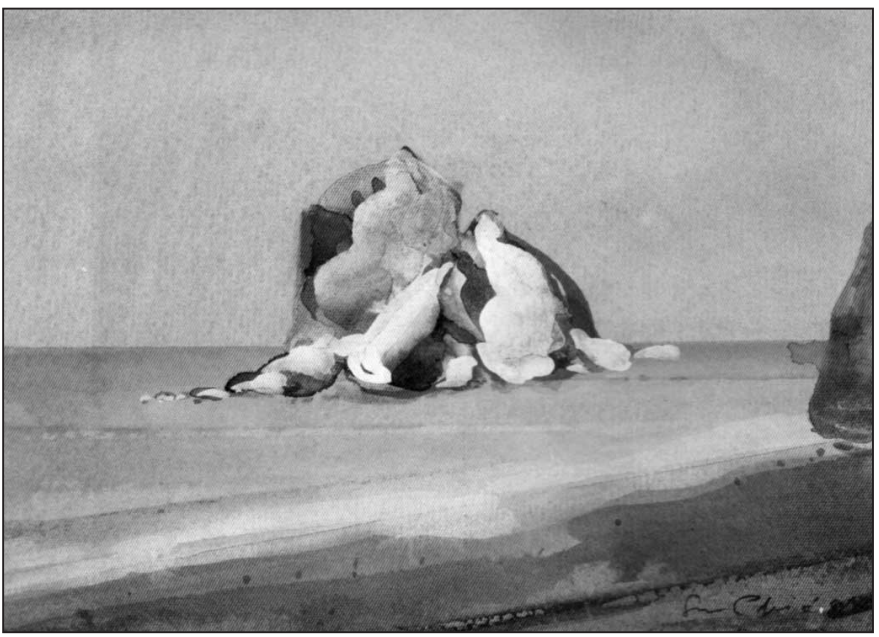
Ева Радомска, (Ђержоњов, на Доњој Жлезији, Пољска, 28. август 1948) је дипломирала на Правном факултету Вроцлавског универзитета. Дугогодишњи је самоуправни радник у вроцлавском магистрату. Пише песме, сатиру, афоризме, приче.

Објављивала је у часописима „Karuzela" и „Szpilki", на пољском и часопису „Свитак" на српском језику. Лауреаткиња је више конкурса, између осталог главна награда за афоризам и епиграм на конкурсу Станислава Јежи Леца у „Новом Трагу", 2009. године.

Објавила је више књига афоризама, песама, прича. Збирка поезије „Песме из првог точења" је прва њена књига која се објављује на српском језику у издавачкој кући „Свитак", 2019.

Живи у Варшави, Пољска.

Препев: Милијан ДЕСПОТОВИЋ и Олга ЛАЛИЋ-КРОВИЦКА

Приморски мотив, акварел 16.5 x 23 cm, 2018

Борја БОЛЧИНА

* * *

Кад идем даље, стотину пута исправно и није погрешно,
ако прођем поред чудних гусака с књигом у руци,
бијелих готово попут ускршњих јаја, њихово перје
задовољно шапатом подневног сунца,
сатом који с ручком позива на објед, међу траве, у стаје...
у потоке гдје разигране шиндре чисте своје пнеуме, да су
њихова пера лијепа још и након смрти,
а не да им – као и мени – кљун не одмјери остатак у флаши.

* * *

Како ме топло гријe у овој ништавој глави
нема шта, ко зна, зна!
пећи суџукице

ступао сам тако како ми је наредио војник
у Савони су ми сервирали амарето
било их је више и од раног умора
лежим на плажи

то се дешава и вама ако мислите да јесте
и решетке постају круне
(вишак њих је зелен)
прије ми је недостајало акције
зато сам је потражио

ништа није свето па ни хисторија
хисторија сакрива монструозне трагове пужева
враћа се
и печено јање иде

у смртност устију

* * *

Воз се заустави усред ливаде и чека.
Света Хелена;
у даљини могу се видјети брдашца брентске низине,
изграђене каменим вилама и градићима,

да за трен заборавим на рођендан
и зазвони ми телефон.
Жао ми је, да нисте промијенили карте
господине маркиже; да сте морали прећи

прељев тек сада, године двехиљадепетнаесте,
када земља више није у најбољем стању.
С госпођом смо вас чекали на вечери.
Сада је у Паризу.

Натраг смо се вратили вапоретом, тако
да је могла видјети мјесто у најљепшој луци
и дан је, међутим, био апсолутно савршен.
А свјетлост сасвим слична данашњој.

Белешка

Борја Болчина, 1976, Нова Горица. Након завршетка средње школе примљен је на Катедру за компаративну литературу Филозофског факултета Универзитета у Љубљани. Годину дана био је стипендист програма *Ерасмус* на Карловом свеучилишту у Прагу. Дипломирао је 2009. године с темом „Материјално у умјетности". Разлог касног завршетка факултета била је успјешна каријера у словеначкој рок групи „Zakloniščе prepeva". Тада је кренуо и са својом уметничком каријером, пре свега као композитор, а после као песник. Објављује поезију у пољским, српским, македонским и словеначким часописима. Објавио је тројезичну збирку поезије „Болоња" (Кросно, Пољска 2016). Од словеначких аутора на њега су највише утицали Томаж Шаламун и Иво Светина.

Препјев са словеначког: Борја Болчина, Олга Лалић-Кровицка

Вујица РЕШИН ТУЦИЋ

ВРАТИ СЕ КУЋИ, ЈУГОСЛАВИЈО

(Вујица Решин Туцић: разговарао Рајко Лукач, интервју објављен у недјељнику „Четврти јул“, у броју 1468, 24. јула 1990)

„Ми смо били, и јесмо и данас, цео свет. Нећемо се, ваљда, сада враћати у гудуре, у заседе, у страх и дрхтање! Питајте писце како се осећају. Ми негодујемо што нас гурају у крај, што се најгора књижевна потрчкала намећу очајно слабим стиховима у својој вајној и изненадној прекољубавној верности националним врхушкама и митовима. Пароле су вруће и што су врелије, све нам је хладније око срца. Шта сада? Вратите се својој кући. Југославији. И радити, радити” – категоричан је наш саговорник, Вујица Решин Туцић, аутор више превратничких књига поезије, прозе и есеја.

Рајко Лукач: Ове јесени новосадска издавачка кућа „Дневник“ објављује књигу ваших сабраних пјесама. Надам се да ће авангардност ваше поезије из шездесетих и седамдесетих година бити једнако пријемчива и данашњим читаоцима, једнако свјежа и изненађујућа.

Вујица Решин Туцић: Све је на кугли земаљској пропадљиво, људи то добро знају па нећу ни ја, сада, ову истину нарочито образлагати. Пропадају реке, мора, језера, пропадају небеса, шуме, пропадају идеје, зграде, чак и пирамиде, манастири (иако их стално рестаурирају, једнога дана биће сасвим нове грађевине, потпуно другачије). Пропадају и људи, зашто да се тога стидимо, свакодневно. Чак и умиру, што ни мене, као смртно створење, не развесељава. Како онда не би и поезија пропадала? Пропада и поезија, само је још професори и књижевне ништарије држе као бесмртну. А то није могуће.

ДОБА ЧУДЕСА

Љубазна редакција издавачке куће „Дневник“ објавиће моје сабране и нове песме с предговором незаменљивог, искусног књижевног критичара Остоје Кисића (аутора велике антологије „Један век српске поезије“ из 1971. године). Пре десетак дана, на први дан Бајрама, читао сам своје песме у Мостару, као гост „Мостарског љета“, крај сарог моста, пред кафаном „Тин“, док је над столетним каменом сијао пун месец. Рекао сам слушаоцима да ћу читати јако, јако старе песме – у традицији авангарде – старе преко двадесет година. Мислили су да се шалим. Оно што сам прочитао, учинило им се да је нетом написано, па чак и мало непојмљиво раскалашно, чудно, неуобичајено и за ово доба. А ово доба и јесте доба чудеса. Али, како већ рекоше, све ће се променити и ја се томе надам, иако нам није лако.

Рајко Лукач: Келико је ово „доба чудеса“ склоно умјетности? Имају ли наши „пробуђени“ писци од политике имало још времена и воље за књижевност? Негдје сте рекли да су најгора времена за умјетност она у којима стваоци не могу ничег новог да се сјете.

Вујуца Решин Туцић: Људска бића се разболевају онда када им се осећања и мисао, убеђења разболевају. Људи су и живи зато што су бића која осећају. Они који су патили, разумеће ме. Када човек изда себе, када живи против својих уверења, он је болестан. То му изађе на срце, на зглоб, на плућа. Муцење душе покаже се на телу. Ја тада велим — мењај морал! — ако си пушио — престани да пушиш! — ако си био веран — почни да гањаш жене! Свака догма, а нарочито морална, велика је опасност за људско здравље. Мени су замерали када, мало у шали, изјавим: „Револуционар је неморалан“. А то је одиста тако. Не можеш ти мењати свет а да те муче морална питања. Нећеш отићи даље од свог кућног прага. Друга је ствар да ли смо, ако мењамо свет, праведни. Ова чудеса што се догађају данас – да се руши комунистичко друштво – чему се будале радују, па то је заиста смешно! Није идеја братства и једнакости, слободе, равноправности, од јуче. Није она ни само комунистичка. Она је била и пре Христа, а Христ је, ако се замислимо, био први комунист. Јадно човечанство! Времена су дуга, као и уметност, а живот је кратак. Ја сам увек био пробуђен и није ме данас ваљало пробудити. Ови што се сада буде, нама су познати одраније и нисмо их баш уважавали. Како рече Горан Бабић у оном велелепном интервјуу у „Борби“ — то је ситнеж са дна трпезе. Међу писцима су ствари једноставне: или јеси писац или ниси. А међу нама се то зна. Ово су и времена у којима се стваоци једва сећају шта оно беше сан, неизвесност, занос. То није добро. Живот не може бити познато, достигнуто. Живот се мора сањати да би опстао. Све странке, партије, које сада ничу, нуде реалност, нуде трговину, удобност, богатство и то одмах. То нам неће ваљати. Шта ћемо без снова, шта ћемо ако све, одједном, буде ту? Сан социјализма ја и данас сањам и смејем се весело као коњ.

ПРИЖЕЉКИВАЊЕ НОВОГ

Рајко Лукач: Већи дио Вашег књижевног стваралаштва је експеримент, који је дао трајне вриједности, почевши још од тзв. визуелних књига. Као да Вам је више стало до истраживања, него до „марљивог писања“ и добро промишљених, планираних страница што лако налазе читаоца.

Вујица Решин Туцић: Моје питање никад није било: шта је писање и како га унапредити? Шта би оно и могло да буде, ако на замена за живот? Право питање је: шта је живот и како га живети? Када сам то решио, није било тешко да све познато заменим непознатим, да и сопствене текстове напустим, лутајући онуда куда ми поглед досеже. Нисам ваљда луд да служим свом делу! Нека оно служи мени и свима којима је занимљиво. Па се тако и догодило да пожелим оно дивно осећање, да прескачем сопствену сенку. И Лењин је неколико пута мењао име својој партији, па и пред саму Октобарску револуцију. Страшно је ако допустимо да нас даве реликвије, симболи, навике, а не ако се на нас обруши непознато, лудо, опојно, прозрачно, ново. То ново, ту авантуру, ваља прижељкивати. Нисам служио постојећем, нисам неговао мале људске митове, нисим служио ни самом себи. Не зна се зашто смо, одакле, куда идемо, зато нека живе осећања и срце пуно слободе — мене неће видети на местима где се клања једној истини! И срећа и истина нису нешто што се може задобити, те полако, самозатајно**,** негде у ћошку, цуцлати у самоћи. Како су луди коначни идеали. Како је смешно бити нечији, заклети, следбеник. Све је људско и нека се као такво креће док може, из дана у дан, без заустављања.

МИ СМО ЦЕО СВЕТ

Рајко Лукач: Пролазећи Новим Садом, видјели смо графит: „Go home, Jugoslavijo!” и ви сте га предложили за наслов нашег интервјуа: Има ли наде да нам се врати Југославија и шта ју је изгнало из сопственог дома?

Вујица Решин Туцић: Југославија је, у овим временима, одиста некуд одлутала и време је да се врати кући. Зато је овај графит и искрснуо у центру Новог Сада. Људи су се ужелели Југосливије. Ја сам, иначе, анационално биће, али се изјашњавам, одувек, као Југословен. Три стрица су ми стрељали фашисти, отац ми је био члан КПЈ од 1938. године, носилац „Партизанске споменице 1941.”, мати ме је, на рукама, кад сам имао само десет дана, морала држати у затвору злогласног Шпилера зато што је слала партизанима храну. Не дајем пишљивог боба на било коју опцију у овој земљи осим југословенске. Али Југославија није нешто апстрактно. То су, пре свега, људи. Кад изговарам имена мојих пријатеља, књижевника, широм Југославије, као да говорим најлепшу песму: Абдулах Сидран, Горан Бабић, Срећко Лоргер, Борбен Владовић, Љубомир Стефановић, Франци

Загоричник, Остоја Кисић, Димитрије Дурацовски, Каталин Ладик, Бранко Андрић, Војислав Деспотов – ми смо се исувише заволели, измешали, побратимили, посестрили, да би нас неко на превару раздвојио, изиграо, украо нам домовину. Има и једна карта Југославије коју бих волео да и читаоци виде, ако је могуће. На њој су наши градови заменили имена. Један сан, али сасвим људски и поштен, сан десетогодишњег уметника Ореста Загоричника из Крања, који нас погађа у душу и после двадесет година од свог настанка.

Рајко Лукач: Стари нови политичари, у овом времену устоличавања и демократске халабуке, обећали су да ће се нови лист окренути и у култури, али ни он није баш свијетао. Све се мора прилагодити, подвргнути, преобући, превредновати, па чак и пјесничка громада каква је Иван Горан Ковачић. Хоће ли још бити окупљања југословцнских писаца или ће и с њима бити што и с њиховим Савозом?

Вујица Решин Туцић: Не видим да се нешто одиста изменило набоље. Нека, да тако кажем, али без увреда, ђубренца људска, која су нам загорчавала живот и раније, још су ту, на свим могућим местима: по надлештвима, у уредништвима, укратко – на малим позицијама власти где се раде јако прљави послови. Дивни, величанствени, маштовити умови, још су, као и раније, скоро без хлеба. Знаћемо сви, добро, када се заиста догоди преврат ка бољем. Ова завада народа, звецкање оружјем, хушкање нација и вера, грозоморно повампирање мени незанимљивих химера прошлости. Чему то? Ми смо били, и јесмо и данас, цео свет. Нећемо се, ваљда, враћати у гудуре и заседе, у страх и дрхтање? Питајте писце како се осећају. Ми негодујемо што нас гурају у национе, што нас гурају у крај, што се најгора књижевна потрчкала надмећу очајно слабим стиховима у својој вајној и изненадној прекољубавној верности националним врхушкама и митовима. Пароле су врућe и што су врелије, све нам је хладније око срца. Вратити се својој кући. Југославији. И радити, радити.

Рајко Лукач: А ми да се вратимо разлогу овог интервјуа – књизии сабраних пјесама. У њеном се поднаслову помињу и нове, а недавно сте рекли да већ десетак година не пишете поезију?

Вујица Решин Туцић: Чудно је то с писањем песама. Оне као да вам саме дођу и испевају се, а ви их само препознате. Многе своје песме ја читам са највећим изненађењем. Видим да су моје, сјајне су, али ко их је написао? Истина, већ дванаест година као да не пишем. А пишем, не знам ни када ни како. Тек, има ту око тридесет нових песама и то је та нова књига под чудним насловом: „Ружа и хлеб“. Све је у мом животу и ишло тако – између руже и хлеба насушног. Пишем есеје, критику, а објавио сам у међувремену и два романа. Али и данас, када сам пред сабраним песмама, кажем себи – волео бих да, једном, отпутујем у књижевност. И да се вратим, наравно. Такав је човек, с места на којем је он би преко да оде, али кад тамо стигне већ

би на друго место. Како бих то ја рекао, да будем сам свој ауторитет: живот је посао. И додао бих једину паролу до које држим: „Живеле главе — на челу с обрвама“.

Из циклуса Љубав, акварел 76 x 56 cm, 2008

Јелица РОЂЕНОВИЋ

ПОЉУБАЦ МОРА СЛИКАРА САВА ПАВЛОВИЋА

(Записи о трајању – ретроспективна изложба у Петровцу на мору од 22. августа до 22. септембра 2019. поводом педесет година уметничког стваралаштва)

Септембарско подне у Петровцу тихо као срећа. Стижем пред свечано затварање изложбе Саве Павловића (Бар, 1947). Многобројне госте, критичаре, историчаре уметности, туристе и суграђане уметник дочекује на вратима галерије „Црвена комуна“. Представљам се и кажем с осмехом „Направила бих причу с вама, ако дозволи Бранка“. Прихватајући шалу он пита „Зашто, Бранка“? „Пријатељство и љубав су изнад сваког посла“ одговарам. Сликарева супруга Бранка давала је тон културном животу Јужног приморја, Србије и Црне Горе, и те вечери међу гостима, који су до последњег места испунили галеријски простор, блистала отменим држањем, док је Саво на све похвале изречене те вечери одговорио реченицом: „Нисам желео да одем одавде“.

Кад се други пут појавих у галерији, рекох Сави да ме је на свечаности насмејало подсмевање паштровских баба његовим првим цртежима које су дечаку с литице довикивале: „Биће слика љепша, помочи је у море“.

– Кад сам завршио студије двоумио сам се да ли да останем у Београду или да се вратим на своју ђедовину. Овдје сам на своме, родио сам се ту и одлучио да овдје организујем живот како ја хоћу. У мом селу, у Ријеци Црнојевића растао сам с нормалним свијетом и ту је моја постојбина. Био сам окружен мајком, теткама, бабама и све су оне сматрале да се ја бавим неким стварима које су њима биле мало чудне, а кад су почеле да прате то што радим укључиле су се најпре на духовит а затим озбиљан начин те би говориле: „Ово је успјело“, „Ово није“. То су биле моје старице које су ме подстицале на почецима стваралаштва. Било им је интересантно да гледају како ја сликам акварел, вода шета по папиру и како ја то контролишем.

Сетих се античког философа да вода као најважнија ствар на свету нема цену и рекох Сави да је Бог био дарежљив кад је стварао овај приморски пејсаж који ће га инспирисати да најрадије слика аквареле. Не назива се случајно сликарем Медитерана.

Како сте откривали море од детињства до уметничког избора, сликања подводног света мора?

– Поставили сте ми добро питање. Не може бити истинит доживљај мора кад се дође неколико дана на љетовање. Ја цијеле године практично живим с морем. Море је саставни дио мога бића и зими и љети и с јесени. Оно није само примамљиво већ и сурово. Ронио сам у морске дубине да бих на својим платнима и папирима преносио детаље које сам тих дана запажао. Људи замишљају да је море плаво с једрилицама.

Нешто друго је море. Један диван сликар из Макарске, Антон Гојак, у Венецији је завршио Ликовну академију, кад сам био на петој години уметничке школе у Сарајеву, имао је велику изложбу медитеранских пејсажа, и ја му поставим питање: „Добро, маестро, зашто је вама ово море оловно?“

А он каже: „Овај рибар што иде да улови кило рибе да би је продао и прехранио дјецу другачије гледа на море него овај купач што долази да се купа“. Имао је неку своју палету баш за тај Медитеран од кога се живело и хранила породица. Није исто доћи на море као туриста да би се уживало у љепотама. Гајек је сликао површину и крајолик, а ја сам се занимао дубином и тамом мора. Мени је и даље остао инспирација тај подводни свијет и његова дубина, тај свијет тишине, мирна хармонија где се тачно зна ред. Гледао сам јастоге и ракове, а чим изроним на површину видим неку другу стварност.

Биографија Сава Павловића занимљива је потрага за смислом човековог живота и уметничког стварања и представља необичан стваралачки круг од Режевића преко Сарајева, Ријеке, Београда и поново родних Режевића. Питам га како је као приморац доживео Сарајево и град различитих нација и религија?

– Како сам изабрао Сарајево? У Херцег Новом је постојала врхунска уметничка школа, али кад сам хтео да је упишем, била је пред затварањем и нису примали нове ђаке. Онда сам отишао у Сарајево. Горко сам плакао јер сам се отуђио од куће, први пут видим трамвај, џамију, требало ми је годину-двије да се привикнем на град. Наставу смо имали цијели дан, прије подне практичан рад, поподне теорију, а вечерњи акт од седам до девет увече, једино смо суботом и недељом били слободни. Нико те тада (1964–1969) није питао ни ко си ни шта си, шетао сам се као православац по Баш-чаршији, стекао много добрих пријатеља, на жалост, многи су отишли у иностранство, од њих су постали успешни Ратко Лалић у Београду и Ивица Шишко у Загребу. Сликарство ми је предавала изванредна Мица Тодоровић, Боро Алексић, акт, да не набрајам, имао сам сјајне професоре од којих сам много научио. У Београду сам касније желео да упишем

Ликовну академију. Примили су ми радове, али је један студент по политичкој линији примљен као „несврстани“. Да не бих изгубио годину уписао сам Вишу педагошку школу у Београду, а затим, кад су ми јавили да је основан Факултет за ликовни одгој у Лабину, на Ријеци, на коме је акварел предавао венецијански професор Де Папе, у оквиру Загребачког свеучилишта, отишао сам и тамо дипломирао.

О свом стваралчком раду дугом пола века Саво Павловић говори без охолости, смирено као човек сигуран у себе, ронилац међу уметницима, ловац и посматрач подводног света мора, изложен бурама и сунцу, кувар из хобија. Кад се попесмо степеништем на спрат петровачке галерије, сликара заокупљеног морем и његовим дубинама као уметничком темом, откривам као доброг портретисту. Била сам импресионирана портретима које је радио током своје прве стваралачке фазе, особито с два портрета ђеда Андрије, један рађен мрким, а други бордо крејоном.

– Био је интересантна личност. Велики део времена је провео у Америци, а кад се вратио радио је овде у воденици као млинар. То је био почетак мога сликања портета акварелом, видите, на једном портрету ђед је свечано обучен достојанствен господин, на коме доминирају окери, зеленожута и једна мала љубичаста нијанса, на другом портрету види се човек смиреног погледа с млинарском капом. Угљем или крејоном су технике којима сам их радио.

Не само портрет једне девојке мој саговорник је насликао пикасовски, једним потезом. И загледана у портретисане ликове нисам могла да схватим зашто се уметник таквог дара и сензибилитета у једном часу одлучио на радикалан заокрет у погледу ликовног израза? Слику „Нови млин“, сишавши у приземље галерије, урађену темпером на лесониту, доживех, изненађена, као нову метафизику, промену правца уметничког стварања. Пејсаж насликан нијансама светлозелене, с неким скалинама, симболом пута ка бескрају.

Сава поче тишим гласом да објашњава промену: ако уметник жели да иде даље, мора да напредује, мора да изабере палету по којој ће бити препознатљив.

Лети је сликајући портрете добро зарађивао и могао од тога, рече, да лепо живи и као студент. Одједном је портрете и актове напустио кад му је срушена кућа у Режевићима, а сутрадан, после земљотреса, киша је пала и уништила све мапе, акваре из Мостара, Почитеља, с Баш-чаршије.

– Немогуће је поновити тренутак. Знате ли шта се догодило са сликом „Нови млин“? Зуб времена је учинио своје, боје су отпадале стварајући нове структуре које слику чине интересантнијом.

Фино сте приметили скалине, мурву. Кроз овај тамни отвор на млину текла је вода. Али шта је код ове слике значајно? Одакле долази свјетлост? Мало се пробија с истока, али да ли примећујете да је камен осивјетљен? Стабло мурве с једном смеђом косином у

зеленилу пејсажа насликао сам да бих дао перспективу читавом том простору.

На неколико пејсажа насликаних акрилним бојама запажа се почетак Павловићеве склоности ка модерном изразу. Посматрач ће разумети његову потребу да се врати родном дому кад се нађе пред прекрасним „Мотивом из Режевића“(1968).

– Све мотиве сам налазио у близини моје куће. Нисам много лутао, све ми је било под руком. То је фаза где сам сликао под утицајем импресиониста.

Одједном запањена заустављах дах пред фантастичним призором: велико морско јаје се љуљало на површини мора? Нелогична, еристичка слика? Мисао о невидљивом? Питања универзалија одувек су била повезана с имагинацијом. За разлику од нових филозофа, претерана машта плашила је античке мислиоце.

Да ли је то философска метафора?

– Да, насликао сам серију морских јаја. Ово је од лепезе љубичастих, оранж, црвене, циклама, зелене с окерима, ружичасте, црне, силна палета је ту, а позадина жарка са свијетлим окером. А шта то значи? Јаје је симбол живота.

Прелазећи погледом са слике на лице уметника схватих да постоје неизрециви одговори. Само сликар морских дубина може да наслика загрљај (Embrasse), на начин како га је доживео маестро из Режевића. Смејем се док ми објашњава загрљај две морске крабе. Клештима. Насликао их је љубичастом, зеленом и једном црвеном бојом Помпеје. Примећујем да је на појединим уметниковим сликама море потпуно црно?

– Желео сам свему што се везује за загрљај на платну да дам супротну нијансу.

Јастог, такође становник мора, преко дана спава а по месечини креће у лов, рекох, савршена Савова слика. Занимљиво ми је његово објашњење. Пажљиво слушам.

– То је један слободан јастог кога сам ја у композицији мало разбио и дао у једној црвеној помпејанској коју сам добио мијешајући окер и кармин. Дно је тамно. Јастогу сам додао и два црвена рога.

Две јаркоцрвене линије на косини удесно ка бесконачности? Можда две линије крви преко неба?

– Јесте.

Знате ли Есхилову мисао „Ништа страхотније од човека”?

Тишина дочека моје речи, затим ће лагано:

– Е, да.

Саво Павловић је имао среће да се роди у Режевићима, упозна велике градове, заврши студије уметности, види светске музеје и храбрости да се врати, слика добре портрете, напусти традиционални израз и нађе себе у брзом експресионистичком потезу сликања водом И пигментом. Прича, док је био млађи, по цео дан је проводио на мору, бавио се подводним риболовом и тај свет недоступан другима био је његов свет, његов музеј и галерија.

Питам га зашто је напустио уљану слику?

– Добро питање. По темпераменту сам експлозиван и брз. Акварел је техника која захтева духовну радозналост да се у најкраћем времену сазна резултат уметничког рада. Уљане слике сам радио седамдесетих и осамдесетих година двадесетог вијека, онда сам прешао на акрилик, а с акрилика на акварел.

Кад се бавите једном техником не можете истовремено да радите и уље и темперу. Онда је акварел постао ликовни израз мог духа, темперамента.

Једно од најзагонетнијих дела које сам видела на ретроспективи Сава Павловића у Петровцу сликар је назвао „Врша". Да ли је то врша Континента, или, врша мора? Уметник ме погледа испод наочари и одговори:

– Слици сам дао тај назив због заробљених елемената.

Луди је вихор, рекох, ова ваша врша од умбра, зелених, жутих, браон боја. Не бих желела да се нађем у овој шареној причи, на бури шибана мућама и громовима. Одиста, може бити опасно доћи на море?

– Да сам вас упознао раније дао бих слици назив „Шарена прича". Бољи је назив него „Врша".

Натављам шетњу с маестром и гледам његове љубичасто плаве, браон беле рибе, свеже медитеранско воће сликано мало сезановски, но Саво свакој слици даје своју боју. Један од новијих циклуса акварела назвао је „Wale" (у каталогу исписан курзивом), кажем, може имати библијску симболику?

– Вале или увала, како ко зове, није увала већ мали заклон од невремена за барке и рибаре да се у тој ували сачувају. Вале је мала пешчана плажа између стијена гдје се дешава струјање вјетрова. Ми приморци кажемо мирно море, калма бонаца, онда иде један бурин, бура, која по том мирном мору прави неке тамне, плаве пруге, путеве. То је мене инспирисало да направим преко сто слика инспирисаних

играма светлости и таме на површини мора. Тамно плава боја коју доноси бурин, вјетар, окружен неким пејзажом.

Сликар Режевића воли јарке боје, обоји пурпуром смокве, ружичастим шкољке, браон бојом рибе, црним птице које прате беле глисере, небо наранџастим и жутим. Видим да је његова мисао о човеку осенчена?

– Откако сам почео да сликам при срцу су ми жута, плава и црвена, окер, црвена мање. Црну сам користио само за бордуру, да извучем неки цртеж. Плава ми је замењивала све плаве боје. Има на мојим сликама кобалтно плаве, ултрамарине плаве, париско плаве, волим игру плавих боја, оранж, жуте. То су моје боје без којих ни дан данас не могу да сликам. Не волим да мијешам боје јер је боја сама за себе симбол. Волим жуту. Бојом се не слика, она је само средство које је при руци да оно што сте замислили у души изразите. Слика се душом. Слика се импулсом. Потезом. То је начин реаговања. Чим уметник реагује из мозга – негдје је погријешио.

Кад су глумца Жана Габена питали како успева да тако сјајно глуми, одговорио је: „Ја не глумим, ја реагујем". Ван Гог је био најбољи кад је био у душевној кризи и сликао башту болнице. Уметник може да седи за штафелајем и слика месецима, али то је занат.

Тек кад седох с маестром на две столице окренуте према Катичу и Светој недељи у приземљу галерије, кроз отворена врата приметих да је море док смо разговарали о сликама променило боју. Посивело небо, дува југо, почиње јесен. Није ми међутим промакло да су светлоплаве слике с изложбе „Јутарњи лов" и „Зима на мору" склоњене? Зашто баш те две плаве слике које запазих претходног дана? Неко рече да је почела да се поставља нека нова изложба.

– Једна је „Мирно јутро", огромна црна мрежа бачена у море пуна рибе, облачно небо, у позадини острвце код нас у Петровцу, бонаца. Мрежу сам стилизовао, наговестио богат лов, разне врсте риба, алги, морских јежева и корала, све што мрежа носи са собом. Опет ћу подсетити на професора Гојака. На његовој слици, мјесец мај, процветала жуква, а он испод ње написао „Коза". Питам га „Маестро, а гдје је коза"?

А он ће „А, ту је негдје, у том жбуњу". Е, и рибари су ту негдје. На другој слици „Зима на мору" направио сам једну атмосферу…

Рекох да је на слици „Зиме на мору" линију полуострва насликао у облику оштре стреле која пролази кроз срце грања.

– Може човек да гледа зиму и да машта.

Сликари воле мимикрију, помислих. Као прави краљ приморја Саво Павловић се не представља као краљ већ као кувар. Свесна да сам разговарала с мајстором који је ишао далеко испред свог

времена, подсетих га на речи Марина Ивановића, професора историје уметности Универзитета у Дубровнику, на свечаном затварању сликареве ретроспективе у Петровцу:

„Није најважнија прича о уметнику коју критичари причају, него оно што он каже о свом делу".

– Добро ме је прочитао Марин!

Аутопортрет, угљен 45 x 31 cm, 1965

Момличо ГОЛИЈАНИН

СУСРЕТ СА ПОЕЗИЈОМ ГОЈКА ЂОГА

(Гојко Ђого: *Дела Гојка Ђога*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево)

Новом таласу херцеговачких пјесника, који врхуне у савременој српској књижевности, придружили су се и, сада већ времешни, Гојко Ђого, Рајко Петров Ного и Ђорђо Сладоје. Случај је хтио да су ова прва двојица помало дисидентни, јер су често били на ратној нози с новом власти и њеном политиком. Придружила се ова тројка ранијим генерацијама и с њима заорала дубоку бразду у српској духовности. Историја књижевности и књижевна критика су се поштено одуживали овим посленицима и доносили о њима судове, вредновала њихова дјела и смјештала их на заслужена мјеста на љествици наше духовности. Али, то се не би могло рећи када је у питању политика и друштвени третман неких стваралаца. Ту се, прије свега, мисли на Гојка Ђога, који је свој књижевни рад плаћао тамновањима, шиканирањима, спаљивањем књига. Мало је срећније судбине био и Рајко Петров Ного, који је, ипак, некако успио да се склони из „тамног вилајета".

Повод за овај осврт су „Дела Гојка Ђога" у издању Завода за уџбенике и наставна средства , Источно Сарајево.

„Дела..." су изашла у четири књиге. Ми ћемо се задржати само на првој књизи – „ПЕСМЕ", без претензије да се даје цјеловит суд о овом пјеснику, јер би такав суд изискивао дубљу анализу ове и овакве поезије.

Књига је, уз прикладнију подјелу на циклусе, састављена од пет збирки пјесама: *Туга пингвина*, *Модрица*, *Кукута*, *Вунена времена* и *Црно руно*.

Видљиво је на први поглед да су наслови књига прилично провокативни, па не чуди што су се нашли на удару политике, јер је већ у првим пјесмама „Туге пингвина" пјесник доста ироничан и сатиричан. Тако већ у уводној пјесми „Обелиск" указује на пролазну судбину славе. Или нашу заборавност. Јер споменик је већ запуштен, заборављен, сада бди или вапи као обична стијена „на пустом брегу / у равнодушном свету". Дјелује као „олупина пуна убоја и развејаних

снова“. Зато и препорука, једино рјешење овако тужне судбине: „Боље легни на земаљани кревет / и дремај / док те не успава мрак“.

А дријемање и ћутање у оваквој маглуштини је, на несрећу, реалост. Зато су нужна „искакања“ из таквог стања, из те прозаичности, јер „оно што жреци окивају златом / и завештавају памтивеку / у бајкама је опевано“. Небулозно би било очекивати неке промјене набоље, „ова стаза је добро утабана“. Зато се Ђого не мири са судбином да живи као „имела“. Ваљда мора неко и да искочи из ове жабокречине, да буде свитац. А ту часну и незахвалну улогу он преузима на се. Нажалост, он је „одавно (сам) хитнуо смотуљак наде и дошао до спознаје да је то донкихотовска борба с вјетрењачама. Као да се морамо помирити (а не смијемо!) с оним што нас задеси, тачније што нам живот подмеће. Не смијемо прихватити омчу, јер, „ту омча и отров нису надлежни“. Излаз је у „преображењу“, у нади да ће доћи дани цвјетања. Битно је бити свој, постојан, макар и у тврдоглавости која понекад води у непознато. Очито овом бунтовнику не приличи монашка риза, поготову у овом лудом времену када, метафорски речено, „лептири металних крила / шестаре изнад бездана“. Радије ће прихватити животну логику просјака и сиромаха, који живе дан за дан, него великана чије свјеже ране „хлади сунце“.

Суочени смо с празнинама које у нама одлијежу (као код Попе), са сазнањем да смо путници у странствовању који не виде циљ, јер „нема сидришта ни пристанка“ (пј. „Једрење у магли“), али и ријешеношћу да се не смијемо предати безнађу; морамо бар у сновима зидати „куле у облацима“.

Пред човјеком су бројна искушења с којима се мора суочити. Мора прихватити сизифовски посао, (јер „морали смо / од подножја до врха и натраг“) свјестан да је јачи од стијене која се мрви. Да ли се те потешкоће повлаче пред нашом ријешености да истрајемо! Можда. Видљиво је то и из пјесме „Хумнина“ из књиге *Модрица* која вјерно описује тврд и посан живот житеља овог краја, људи који у свему оскудијевају сем у немању и сиромаштву, али и у чврстом ставу да се одупру ударима живота. Понос овим људима не дозвољава понижења: „Никад се нико од нас молио није никаквој сили / сем свевишњем и његовој жари“. С њима се ваља људски понашати, јер „Данас каменом на камену нокте туђи / Он не хаје / Сутра можеш птичије млеко лити у карлице / Али се не приближуј његовој руци“. И као што стоички подносе невоље, које су њихови стални сапутници, тако се ови горштаци не знају ни радовати, „јер ништа не може да испуни / празнину између крила у замаху“. Данас је као јуче, сјутра ће бити као данас. На леђима бреме лучи, мијех уља, вреће соли из Дубровника. И жута гошћа коју понекад зацјељују листови дувана. Остају ожиљци у животима тих људи, суровост природе их обиљежава: „Ја нисам први необележен створ / али сам први заволео белег свој / и када би бити могло / ја га се не бих ослободио“. Научени су ти људи да с поносом и гордошћу носе свој крст. С поносом се бране, колико могу, и од сиромаштва, и од болести, а посебно од срамоте. То им налажу патријархални закони којих се ови људи строго држе. Ту је „законита“ и љубав између људи и природе. Истина, осјетиће се понекад и замор,

засићеност животом, одсуство потребе чак и за љубављу, јер „Нећеш пробудити фосфор у трулом пању (...) Не могу светлост да примим / Она је гора од сваког мрака“. Отуда и препорука вољеној да не рађа, јер може се родити син, а њега чекају патње („Војничко писмо малој Бруни“).

Пажње вриједне су препоруке иновјерницима за међусобан миран суживот. То утолико прије што су нам села и улице опустјели. Циклус „Нагорчко гробље“, који обједињује четири пјесме (Јутро, Подне, Вече и Поноћ) симблички прати човјеков ход кроз живот. Гробна тишина измирује све наше животне кошмаре. Ову збирку пјесама аутор завршава прекрасном пјесмом „Коњски гроб“. Пјесма је пуна емотивности, жала и везаности за коња, тог највећег човјековог пријатеља, често и хранитеља. Отуда и пишчева потреба да га смјести у висине, у облаке. Стих и стил у овим Ђоговим пјесмама је разноврстан, поетичан, распјеван, чешће контеплативан, са смјеном епског осмерца и слободног стиха (пј. „Ћутећи у висини“).

Збирка пјесама *Кукута* је теметски доста хетерогена, али метафорична и изузетно богата „слободнијом“ језичком интерпретацијом. Пјесме нуде мноштво могућности за поруку. Синтагматски спојеви појединих појмова, не увијек значењски повезаних, одају и стилски и тематски слободоумнијег пјесника („Запаљено водено око (...) с породичним иконама разговара“; „Провири миш испод трупине облака“...). У неким пјесмама Ђого је домановићевски сатиричан и пародичан, упозорава „слепчовође“ да своје жртве не заводе у недођије. „Да ти ни приседне брашеница“.

У циклусу „Кукутин врт“ Ђого је више користио „пјесничу слободу“ и често се у својим пјесмама приближава натурализму, а понегдје има доста и еротског набоја. Разумљиво, и овдје су метафоричност и поетичност, као њен вјерни пратилац, надређене натуралним и еротским исказима („Облачићи у строју / машу рукама / кључају гњило сунце / котрљају га пред собом“).

Пјесмама „Ономо он“ и „У његовој руци“ Ђого се тематски, али више сатиричним приступом озбиљно приближава свом крунском дјелу „Вуненим временима“. Као да је њихов јунак прошетао кроз ова времена. Надмоћан је он, ведри и облачи, ником не подноси рачуне. Он је онај „испружени претећи кажипрст“, чија је једина брига да пази шта раде остали (прстићи). Није ли вријеме да неки од осталих („прстију“) покаже зубе и да се великом „прсту“ помокри за врат, „да и он једном осети / каква је мала нужда“.

Ђого узима мотиве из свакидашњице. Ту око њега су и стожер, и гуслар, и близанци, и ножић... И казалац-спаситељ сиротиње у ратним годинама.

Чудне су и несвакидашње метафоре Ђогове. Његова су слова – „модро мастило, испљувци/ нечитка зрнца помрачине“; код њега „мајстор мрак / глође чекић и наковањ / мајсторица у црном котлу / кали ков омекшани“. Бројне се асоцијације јављају при тумачењу оваквих стихова: од сиромашне цигањске вечере, до... Ту загонетну вишезначност имамо у великом броју Ђогових пјесама: Црна овца, Ексик, Брката дадиља, Гуја из њедара... Та трорачваста могућност

објашњавања његових метафора је управо његово језичко богатство. Поједине пјесме засићене су и препознатљивим фолклорним еросом. Зар се стихови у пјесми „Гуја из њедара“: „Свуци кошуљу да видиш како маглић умаче главу у руњаву маглу“ не приближавају ласцивној херцеговачкој ганги? О „Дреновом дршку“ да и не говоримо. Наравно, никад не смијемо губити из вида њихову архетипску матрицу.

Вунена времена су крунско Ђогово дјело, дјело поетског успона овога писца на љествици наше духовности, али и дјело које га је у једном сулудом времену, у „вуненом времену“ коштало слободе. Је ли то пјесник у једном тренутку заборавио да „рачвасти језик“ опасно палаца, да плазне понекад и недодирљиве који су били „tabu tema“. Али, зар нико не смије у тај забран, као да се пита Ђого, и одговара: па добро, кад је тако, да ја покушам. Научио се пјесник у својим херцеговачким кршима носити и с поскоцима, и са црним удовицама; ваљда је стекао имунитет против сподоба које гамижу по земљи или се крију у мраку испод камења. Нажалост, или на срећу, прерачунао се у процјени. На жалост, јер га је тај излет коштао робовања, али и на срећу, јер су стихови, које је тада изњедрио, мада су привремено спаљени, обогатили антологије српске поезије. Дрзнуо се пјесник (каква дрскост!) да дотакне у својој поезији и „старог штакора са Дедиња“, деценијску „tabu temu“ у бившој Југи.

Је ли то дошло неко наопако вријеме у коме се кожа „часком може пресвући / или с табана преместити на лице / а с лица на седало“, и када очевима, који се не мире с тим, треба ставити омчу? „Метни у џеп мало опуте / да оцу завежеш омчу“ (пј. „Трговање кожом“). Све се то дешава у згрчкој години Црнбога која је трајала 40 година. Ђогова алузија је исувише прозирна тако да Црнбоговим послушницима, ма колико били далеко од умјетничког доживљавања поезије, није било тешко упријети прстом у творца ове „богохулне књиге“. Многи је нијесу ни прочитали, али су могли пресудити као онај Вуков „критичар“: „Нијесам је читао, али знам да не ваља“.

Од неколико циклуса, од којих су *Вунена времена* саткана, посебно мјесто заузима „Кућа оца Црнбога“, по метафоричности, по алузијама, по оправданој оштрини указивања на девијантности друштва у једном погрбљеном и климавом времену бескичмењаштва и сервилности. Ђогов бич удара немилице по расчовјечености у том тужном времену. По времену у коме је „озго чизма оздо шизма“, и гдје се морају жигосати „невјерне Томе“ које штрче и покушавају да се издигну из те животне баруштине.

Ваља овдје посебно издвојити циклус „Тролист“, с „Јунаком наших дана“, „Баладом о ћесаревој глави“ и „Овидијем у Томама“.

Вунена времена затвара „Црнокруг на Тргу Републике“, својеврсно вашариште, које и приличи „звери над зверовима“, који „...сад мртав лежи / и шапе му лижу безумне животиње / њушци својој стока не верује / није умро већ се уђутао“.

Збирком пјесама *Црно руно* као да се Ђого за тренутак одваја од догађаја и људи из *Вунених времена*, као да се за тренутак окреће природи, тачније – животињама, вјерујући да у њима има више људског него у људима. Такве су му пјесме о јеленку, јежу, псима... Међутим,

већ у циклусима „Епистоле“, „Писма из азила“, „Ђоро“...приближава се *Вуненим временима*. Опет су предмет његовог интересовања људи и пошасти које им се дешавају. Обавјештава Стефана Дечанског о дешавањима на Косову, о судбини његових черноризаца и њиховим новим сеобама на Сјевер. У другој пјесми пјесник призива Хераклита да опомене Србе на смјену генерација, јер „Срби би најбоље учинили“, кад би се „сви (се) редом повешали“, а власт препустили голобрадим дјечацима.

Симпатична је Ђогова пјесма „Пакао и пенкало“ гдје оптужује непослушно перо. Као да је писац своју слободоумност и конфликтност желио да пребаци на перо. Но, оно се, ипак, једног дана отело и полетјело у небеса. Симболика о узлету у астарлне висине пјесама, које је то његово перо написало, је јасна. А да је писац непоправљиво „тврдоглав“ показује и својом „Епистолом Вуку Караџићу“. Не прихвата његово начело: „Пиши као што говориш, а читај како је написано“, јер он би да пише како мисли. Зато ће својим унуцима предложити друго правило: „Ја сам писао као што сам мислио / а ви немојте читати као што је написано“.

Потресна су његова писма из тамнице која свједоче о патњама у тим казаматима. Ту се истиче „Балада о папагају који лаје као пас“, гдје алудира на садистичко иживљавање стражара над „птицом у кавезу“ која не пјева. Видљиво је ко је та птица. Пјесник мора, и поред сазнања да ће га то ударити по глави, да пјева, јер „Судбина певача гони да изговори / оно што мудри извори прећуткују“. Зна он да су „речи гује присојкиње / и опасна је њихова игра“. Све зна, али зна и да живи у једном проклетом времену. „Ако ишта прослави овај век, прославиће га логори и тамнице“. А кад је већ боравио у њима, мора о њима и писати. И остављати потомцима свједочанство о временима за која би се могла рећи – Не поновила се!

Душан СТОЈКОВИЋ

ПЕСМЕ ТОРПЕДА РАЈКА ПЕТРОВА НОГА

(Рајко Петров Ного, *Документарни детаљи*,
НИД Компанија „Новости“ а. д., Београд, 2019)

Рајко Петров Ного, песник, есејиста, књижевни критичар, прозаист, песник за децу, антологичар, објавио је десетак песничких збирки и све су, почев од прве – *Зимомора* (1967), биле датум у нашој поезији. Не пише много, али пева добро и поставља високе стандарде с којима многи наши, и признати, песници нису у стању да се изборе. Колико је збирки штампао, толико је било и изборника његова певања. Почев од првог – *На крају миленија* (1987) – , они су показивали у чему је вредност и самосвојност његовог песништва. Важи то и за *Документарне детаље* који, осим нових песама, доносе и оне по којима се Ного памти и још једном нам нуде могућност, избором поприличног броја антологијских песама, сасвим реперних за раније његово певање, упознавање с есенцијалним у њему. Ова збирка *документ* је о песничком истрајавању и трајању којем је гарантована будућност. Састоји се од три циклуса: „Лазарева субота“ (он има три подциклуса: „Пред грачаничким судом“, „У Виловоме долу“ и „На Цвјетну недјељу“), „Мало документарних детаља“ и „Још мало документарних детаља“ (подељен је на четири целине, од којих последња садржи пет прозних записа / сећања на сарајевске страдалнике и изгнанике: Милорада Екмечића, Светозара Кољевића, Славка Леовца, Стевана Тонтића и Милутина Најдановића и једну, епилошку, песму „Страх и стрепња“). Тај последњи сегмент последњег циклуса збирке јесте сушт документ о страдању којем су били изложени они који у временима када је најтеже било бити Србин нису заборавили како то јесу и који су доказали како чојство нема цену по којој би могло бити одбачено. Закључна песма књиге има наслов који, нимало случајно, алудира на чувену Кјеркегорову књигу *Појам стрепње*, али, у присенку, призива и друго дело данског филозофа – *Болест на смрт*. Ного се несумњиво присећа како је Кјеркегор био једина, прошверцована, лектира коју је млади Иво Андрић имао у тамницама у којима је био засужњен током Првог светског рата. Мото за песму, *Тресо сам се у мајци*, Ного је позајмио од самог себе: тај

стих налазимо у његовој песми „У буково оно доба“. Песма „Страх и стрепња“, која се састоји од два катрена, резимира читав песников живот у тренутку када се обрео у егзистенцијално кризној ситуацији. Права је *документ-песма*, једна од најснажнијих за коју српска модерна поезија зна. Наводимо је стога исцела:

Ови документарни детаљи
Нису никакве тривијалне ствари
Већ голи непосредни сусрети са смрћу
Страх и дрхтање

А то је мили моји откако пишем
Моја тема
Изгледа да и нисам живео
Живот сам такорећи предрхтао

Циклус „Лазарева субота“ има за мото стихове из наше усмене песме „На Цвијети на ранилу“: *Ал на води јеленче / Рогом воду мућаше / А очима бистраше*. Они су „сингал“ да је песникова поезија суштински повезана с нашом усменом поезијом. Много више епском од лирске. Песник је, уосталом, један од најбољих (ако не и најбољи) антологичар њихов: *Српске јуначке пјесме* (1987), *Ој давори, ти, Косово равно* (1989, 2012), *Најлепше српске јуначке песме* (2001). Његовим песмама мину епски јунаци (Немањићи, Војновићи, Милош Обилић, Косовка девојка, Гојковица, војвода Момчило, Пријезда, коњ Јабучило), пуне су цитата из усмене епике (нпр. *Виш` Србије крвави барјаци* у „Балади о Ђурђевдану“, *Што / Лијевијем оком / Прогледује / Десницем се брком / Насмијава* из песме „Из нове хајдучије“, *Очи имамо / Да не би гледале* из песме „Са Романије“ или *Ој, давори, ти Косово равно, Шта си данас дочекало тужно*, комбиновано с његошевским *Ој, Косово, грдно судилиште, / Насред тебе Содом запушио*, у песми „Догодине у Призрену“), а Косово и косовски мит су њихов стожер.

Када се одлучио да ову збирку отвори ранијим својим песмама, Ного је посегао за сонетима („Пред страшним судом на грачаничком зиду“, „Косовка девојка“) које одувек вешто склада тако да у томе нема премца у нашој савременој лирици. Такође и за песмама у катренима, али приметно доминирају оне у дистисима које се указују као нека врста предворја, пошто својом парном римом (иако ни њихова звучност није угрожена) означавају лагано удаљавање од сложеније риме која се појављује у дужим строфама – ка песмама испеваним у слободном стиху који је сасвим овладао „документарним“ песмама. Посебно је приметна богата звучност свих Ногових песама (остварена је не само римом, већ и асонанцама, алитерацијама, многобројним понављањима, унутрашњом римом…). Дужина стихова је варијабилна: има седмераца, осмераца, деветераца, једанаестераца, дванаестераца, четрнаестераца, шеснаестераца. Последњи издалека асоцирају на античке хексаметре а да притом, очекивано, хексаметри нису. Понекад је последњи стих песама или

идентичан или веома налик њиховом првом стиху те се тако затвара лирски круг.

У збирци је пет балада: „Балада о води“ (у њој се спомиње *плава гробница*, а завршни њен стих *Прво је била вода – из ње смо допузали*[1] асоцира на теорију *talassa* психоаналитичара Шандора Ференција), „Балада о ножу“, „Балада о сирочади“, „Балада о коприви“ и „Балада о Ђурђевдану“. Баладескно је, и иначе, један од заштитних знакова Ногове поезије која је увек, и у новим, „документарним“, песмама поседовала и пригушену наративну жицу.

Поред „јунака“ из усмене епике у песникову лирику пресељеним, у њој се налазе и многи други, попут оних у песмама Војислава Илића именовани, попут Петра, Фехима, Кузмана, Гогољевог Пљушкина, песникових синова Владимира и Петра, супруге његове Љиље, медицинских сестара (једна од њих добила је и песму – „Славица / радост купања“) и лекара (један од њих, *мајстор свога посла*, Бранко Петровић дариван је песмом „Продувавање стента / дилатација радиће и под земљом“), физиотерапеута – двометраша – Златка, Његоша („Његош / тачка“), Јована Делића, Гојка Ђога, Стевана Раичковића („Кад је промењена културна парадигма“), Мустафе Голубовића Мујкета који је добио песму која је његовим надимком названа (у њој се сусрећемо и са Родољубом Чолаковићем).

Речи-теме читаве збирке су, пре свих других: *кућа, црква, нож*.

Песник се служи „експлозивним“ глаголима попут *ридати, јецати, бљувати, затући*…

Збирка је пуна зоонима: *глиста, пијавица, крпељ, паук, жаба, шишмиш, даждевњак, гуштер, риба, змија, блавор, шарка, лептир, попац, пчела, јеж, твор, коњ, ждребац, мачак, пас, јарац, јање, магаре, крмак, вук, веверица, ласица, видра, фока, пума, ласта(вица), петао, патка, кокош, сова, кос, голуб, гавран, грлица, кукавица, ћук, ждрал, утва, лабуд, орао, соко, крокодил*. Једнако и флоронима: *пшеница, божур, храст, бор, јела, липа, јавор, зова, врба, буква, клека, кадуља, хајдучка трава, драча, глог, коприва, жара, лук, кромпир, босиљак, булка, красуљак, спориш, дријен, конопља, лан, крушка, јагода, лимун*.

Песник посеже за деминутивима и хипокористицима: *арапче, гранчица, црквица, кожица, сламица, земљица, лончић, братац, синко, прика, заовица, јетрвица, маћехица, тата, лецнути, свјетлуцнути, невјестица, змијче, сестрица, срећица*. У збирци је пуно архаизма, локализама и нешто мање туђица: *дијак, Невијорк, Расција, Сербија, Србљи, иже, на небеси, појати, таван, мирбожити се, фрштити, шкија, зипка, дувар, кало, даждити, ћаћа, бјецнути, причина, дудук, сврнути, вазда, ваздуг, дубирог, двојеница, бајта, чарни, шапорити, авај, грк, не има, воскрснути, шћер, тајом, почело, благоутробије, бурило, жбан, шпица, тељиз, ћорда, џефердар, чужде, вазљубљен, зепа, финћукаст, џомба, џумбус, борами, буразер, пајтос, надостити, калаузити, закучити, хуја, вапор, шпијати*. Из усмене поезије Ного

[1]И у песми „Извештај из Игала“ налазимо стихове: *Кажу / Да смо од блата сатворени / Кажем / Да смо из воде допузали*.

преузима лексичке спрегове: *шеница бјелица, време пошљедње, кондир вина, мотика и кука, земни шар*. Ломи реч *Проклетија* на *проклет и ја* („Вапором из Невијорка“). Једна реч се полако „топи“: *Невесиње-сиње-иње* („Балада о коприви“). Има неколико потенцијалних неологизма: *Имањићи, сунац, падежити, Ноћило* (Данило и Ноћило јунаци су ране Дединчеве поезије), *јадуљак, црн-мјесец, зимомора* (тако је песник назвао своју прву збирку), *брзац*…

Песник, који пише како *римује историја* („Вапором из Невијорка“), има и овакве лексичке „вратолимије“: *Коме ће никоме* („Косовка девојка“), *у ледена у сванућа* („Балада о коприви“).

Издвајамо неколико метафоричких синтагми: *Црно жито клетве* („Косовка девојка“), *тугу разроку* („У колиби крај пута“), *бомбе стида* („На цвјетну недјељу“), *глуве суботе* („Лазарева субота“), *мамутске зоре* („Коњи, коњи“), *барут праскозорја* (Исто), *Чаша крепког насиља* („Прољеће, мало документарних детаља“).

Широк је спектар песничких слика. Оне припадају најразличитијим категоријама. Јесу метафоричке: *Била једном кућа и у кући ми / Свијетом се просусмо – кров нам иструли* („Балада о ножу“), *Спава Бог и спава трава* („Мађехица“), *Испод прага сунчев друм* (Исто), *Шумом ходи Недјеља* („Крпељи и младежи“), *проходао мрак* („Балада о сирочади“), *пљушти црна мјесечина* („Запретано“), *свира у смешне гајде смисла / Рогове ништавила* („Вјетар Кајмакчалана“), *вјечност та штака за нејаке* („Коњи коњи“), *Јер тону живи / Између бившег неба / И несигурне земље / Лутају жалосне сјене / Из пакла истјеране* („Из нове хајдучије“), *Пут у планину то је пут у почело* („Планина и почело“), *Сан у планини то је сан у почелу* (Исто), *Сан ми се скаменио* („Сањам“), *Шума је црква // И над њом кубе неба* (Исто), *Двије су сеобе / Кажу / Ко једна смрт* („Лагано с тугом“). Хуморне (чак и црнохуморне): *Бог је ко и отац стар и накресан* („Успаванка“), *Мој Бог свога Бога звао у помоћ* (Исто), *Сјети се глупаво сјети се чупаво срце* („Коњи коњи“), *погано срце мој љути Арнауте* (Исто), *Месје Катетер месје Катетер / Што не пушташ људе / Да с миром умиру* („Ко је измислио катетер“), *Мандркнуо је кантар / Над оним што бијасмо / Сад наше сушто јајце / У мекињама гњије* („На крају миленија“). Најбоља међу њима, црнохуморна сасвим, пуна ироније. али и еуфемизама, остварена змијугавим вијугањем стихова (издалека налик на степенасте стихове Мајаковског) који капљу кап по кап, у овој песми сасвим функционално, јесте: *Као половни хајдук / Још сам кадар / Утећи / Неколико / Спратова / Горе / На / Ону / Коначну / Рехабилитацију* („Извјештај из Игала“). Оксиморонске су слике: *Није све пропало кад пропало све је* („Балада о Ђурђевдану“), *сјајног срамног љета* („Коњи коњи“*), Овдје сам / У азилу / Лијечим се / Од живота* („Извјештај из Игала“). Постоје и оне које осликавају „позицију“ нашег народа (његову сраслост са сложеним наслеђем): *И мада варвари сасвим Словени потом / Није ли у том складу било и старих Грка* („Коњи коњи“), *И наш Врховни Вук* („На крају миленија“).

Ево како ирониja, прожета критиком, задобија сатирички набој: *А у театру / Цвет губерније / Два реда подвољака / И мандаринski хор / Мандатни феудалци / С брцима на челу / Наш дворски / Фолклор* („Лагано с тугом“).

Наводимо гномске стихове присутне у песми „Кротки ће спасити свет“: *Бог је кротке и незлобиве послао као утеху / Нама горопаднима да нам разблажи хују.* / […] / *Кротки и незлобиви, чувајте нас да останемо / Ближњи и кад то не заслужујемо,* / […] / *Кротки ће спасити свет. / Проживети живот – то је мало херојство*.

Контрастно и хуморно гради се кумулација: *Мој отац анархист комита пјанац / Познати атентатор и превејанац / Неписмен зналац језика печалбар Американац / Научник укољица протува падобранац / Скептик мистик комунист спиритист // Мој општи отац / Колонист* („Вјетар Кајмакчалана“).

Рајко Петров Ного је цитатни песник. Хомерову *ружопрсту зору* налазимо у песми „Прољеће, мало документарних детаља“). Спомињу се чувене Вергилијеве *Георгике*. Када песму „Синови“ песник отпочне стиховима: *Чедо моје ваљубљено, утехо старости моје. / Чедо моје, утехо старости и болести моје*, они су песнички „ехо“ временски далеког обраћања Симеона (Стефана Немање) сину Сави у *Житију* првог које је други написао: „Чедо моје слатко и утехо старости моје…“. Већ смо скренули пажњу на присуство елемената усмене лирике у песниковим песмама. Одазив на Попину лирику налазимо у песми „Коњи коњи“ у којој су и стихови *Реци сад мајчин де писни курвин сине* и *Хајд реци жилаво де гукни килаво срце*, а која се завршава са *О трице и кучине*. Ногова „Вождовачка пјесма“ за своје полазиште узима „Велеградску песму“ Васка Попе. Све Ногове „документарне“ песме као да имају пред својим песничким очима оне које су испуниле последњу Попину збирку *Рез*. Када у песми „На крају миленија“ нађемо стих – апострофу *Драги мој Федре*,[2] сетимо се чувене песме „Федру“ Јована Христића, једне од најбољих у најбољој антологији српске поезије коју је саставио Миодраг Павловић. Када у песми „Април је свиреп месец“ цитира *енглеског банкарског чиновника* који је написао како *април је свиреп месец*, Ного циља на Томаса Стернс Елиота коме први део поеме *Пуста земља*, „Сахрањивање мртвих“, управо њиме отпочиње.[3] Када се песма „О кликушама“ оконча стихом *И смрт је неко решење*, он је парафраза последњег стиха чувене песме „Очекујући варваре“ Константина Кавафија који гласи: *Они су ипак били неко решење*. Када, у истој песми, Ного напише *Смрт се разуме се догађала другима*, његова се мисао (гнома) прикључује онима које су и други прибележили: „Смрт се не може доживети“ (Карл Јасперс), „ … никада не умирем за себе; за мене смрт никада не постоји“ (Владимир Јанкелевич), „Смрт је нешто што је везано за друге људе“ (Едгар Морен), „Смрт је само за друге. Она припада *не-ја*“ (Владан Десница), „Смрт је оно што се дешава другима“ (Јосиф Бродски), „Моја смрт је неко други“ (Саша Хаџи Танчић)…

Уз песму „Коњи коњи“, једна од најбољих песама ове Ногове збирке је и она која је насловљена „Као торпедо у подморницу“. По

[2]Претходе му стихови: *Камо папируси / Александријске школе*, што је сасвим јасна алузија на *Александријску школу*, трећу песничку збирку Јована Христића.

[3]Елиот заправо пева како је април *најсвирепији* месец.

њој, у живот треба улетети попут топовског ђулета, како је Вотрен у Балзаковом *Чича Гориу* саветовао младом Ежену де Растињаку да се у живот стушти. Ногова песма се, условно говорећи, и за поетичку може узети. Наводимо неколике њене „ударне“ сихове: *Вријеме је барут* / […] / *Слијепе улице смисла / Магнетно поље ријечи / Јежи се / Жељезна прашина стиха / та нова алхемија* / […] / *Из мене бије јара / Изнутра ради / Кречана сажимања / Прскају елементи / И материја сања / Кристални универзум* / […] / *То живо вапно стиха / Из кога сикће вријеме*.[4]

Егзистенцијалисти су тврдили (Дис је то, почетним стихом песме „Тамница“ *То је онај живот где сам пао и ја*, потврдио) како је човек *бачен у живот*. Ного је то наглавце претумбао и његова песма „Ствари су једноставне“ отпочиње тврдњом како је песнички субјекат *избачен из живота*. Иако, на први поглед, изгледа како је све у Ноговој поезији сасвим *једноставно*, нипошто није тако: она се нипошто не сме читати и тумачити на прву лопту пошто се тако рескира да ће се проћи *поред* ње.

Када песник у песми „Задушница“ напише *Почините кротке жртве загрљене у дистиху*, дистих се односи на пар *живот – смрт*, једнако као и на други: *живот – песма*. Живећи, човек живи и своју будућу смрт, био тога свестан или не. Смрт је та која, добијајући или отимајући његов живот, и њиме живи. Живот посвећен песми истовремено је и песма у коју живот утиче.

„Модел“ Ногових песма (схема његовог духовног крвотока) изгледа овако: архаично митско > косовско (митско које је задобило своје и национално лице) > садашње у којем се многи својски труде да се косовског одрекну гурајући га у (пра)историју, несвесни да брисањем онога што је сама суштина нашег националног бића сами себе из историје исељавају и у голу духовну пустолину убацују.

Први део збирке (изабране раније песме) и други њен део који „документарне“ песме садржи два су таса Ногове поезије. Они су у балансу и ниједан од њих се не може прогласити њеним лицем е да би други задобио статус наличја. И један и други покретали су унутрашњи дрхтаји, лирско вибрирање изазвано потресима колективним у којима је појединац налазио себе чувајући оно што му је прошлост у аманет дала (у првом делу збирке *Документарни детаљи*), дочим је други („документарне“ песме) садржао снимке унутрашњих пејзажа и страхова пред лицем смрти која је огледало у којем се, најпре несвесно, а онда, егзистенцијалном муком натерани, мимо наше воље, видимо да бисмо се на њега неопозиво, кад живот од нас утекне, преселили. У првом делу збирке рима доминира, други је ње, осим случајне, потпуно лишен. Песме првог дела утонуле су у давна, митска времена да би из њих изнеле лирске златне грумене који би требало да буду оно што нам осветљава тренутак у којем јесмо; други део је личан и говори о песничком субјекту свесном да се борба више не води за идеале нације већ за голи живот како би се народу којем се припада могла прозборити која о томе како та борба изгледа пошто она свакога чека.

[4]У песми „Коњи коњи“ налазимо песничку слику *рзало… ждријебе-вријеме*.

У песмама првог дела збирке животиње и биљке су се, као на траци, смењивале и опомињале својим присуством људе који су се све више, заборављајући прошлост народа којем припадају, обезљуђивали, прихватајући да им душа *кметска* буде („Са Романије“), док је у песмама другог дела песнички субјекат, савлађујући изнова покрете, радујући се малим стварима као великим победама, водио свој рат да се поново певању врати и проговори о човеку који се, пред самом смрћу која се над њега надвија, препорађа. *Онај ко је пролазио градом / Као да њиме пролази / колера или куга* („Ствари су једноставне“), сада осећа *велику радост пишања* (истоимена песма).

Постоји читав циклус критичких песама (такве су, на пример, „Кад мождани удар погоди вође“, „Епилепсија / амнезија“, „Пекићева будалаштина / промена свести“, „Монтенегрински и други мождани удари“, „Поточари“, „Државни мождани удар / висока политика“, „Мождани удар у култури / ћушкају ли они то Андрића“, „Догодине у Призрену“, „Његош / тачка“, „Мождани удар грабежи“, „Кад је промењена културна парадигма“). Последња споменута песма завршава се горким стихом *Лако је убити песника, али песници имају навику да васкрсавају*. Нимало случајно, поприличан број ових горких песама назван је *мождaним ударима*: опевано у њима атак је на здрав људски мозак и на људско поштење и достојанство. Како оне изгледају показаћемо навођењем исцела најбоље међу њима, „Сад, нисмо ни ми савршени“:

Сад, нисмо ни ми савршени.
Свако наше племе уверено је
Да води порекло
Од каквог косовског јунака.
Наша митоманија
Обрнуто је сразмерна
Нашој снази.
Сваки квалитетан и добар човек
За нас не може бити ништа друго
Него Србин, бре.
Тај нас је загрљај
Скупо стајао.
Које смо ослободили, одмах су рекли
Да смо их поробили.
Не ослобађајмо више никога,
Аман.

Сам Рајко Петров Ного, и много пре него што је објавио ову књигу у којој су, као њен саставни део, и пратећи цртежи Предрага Драговића, као и његов велики лирски узор Јован Дучић, ослободио се наше митоманије и написао велики број песама које не могу бити заборављене. Учинио је то и *Документарним детаљима* који су документ о пулсирању поезије способне да се својим узлетима и саме смрти ослободи.

Милица МИЛЕНКОВИЋ

АЛХЕМИЈА ПЕСМЕ И ПРОЛЕЋА
ИЛИ
ПЕСНИЧКИ ПЛЕС НА ЖРТВЕНИКУ ЕПОХА

(Сунчица Радуловић Торбица: *Одбрана пролећа*, Прометеј, Нови Сад, 2019)

Песникиња Сунчица Радуловић Торбица објавила је своју нову збирку песама у издању Прометеја који је штампао и њен првенац *Николајевски ноктурно* препоручивши је као песникињу новог израза у нашој поезији што је и оправдала за кратко време поставши значајно име наше песничке сцене.

Претходни стваралачки период за песникињу Радуловић Торбица био је плодоносан: представила се у значајним књижевним часописима и на фестивалима, била је у најужем избору за *Златну струну*, а овенчана је и престижним наградама *Бешеновском повељом* за духовну поезију и Специјалном наградом фестивала *Мељнишке вечери поезије* у Бугарској. Њена поезија је у истом овом периоду отворила врата и других језика: руског, грчког, бугарског и русинског.

Посебна је радост члана жирија за награду *Гордана Тодоровић* када види да је књига похваљеног рукописа угледала светло дана и да је потврдила ранији суд да између Гордане Тодоровић и српских песникиња и те како буја духовна енергија песничког спознања и препознавања, и то не само због женске линије певања већ и због сличних тема и мотива што је видљиво у наслову књиге Радуловић Торбице – *Одбрана пролећа*. Тодоровићева је била песникиња пролећа, а „сунчева кћер“ сада јој се придружује својим алхемичарским заводљивим стиховима који претачу садашњост у прошлост и обрнуто бришући границе реалности, водећи читаоце у светове који постоје паралелно с нашим, а којих нисмо понекад свесни док их поезија не открије: „Гледајући у црепић који је ћутао језиком неког далеког претка, / брисала сам честице прашине са наслага / у којима су остали наталожени уздаси, јауци, плач, / прах костију, крви, по која капљица бакра / и зноја насталог у магичном чину љубави.“ („Теракота“).

У претходној збирци песама, свом првенцу *Николајевском ноктурну* (2018) Сунчица Радуловић Торбица представила се као песникиња љубавне и рефлексивне поезије. Између ероса и сакралног

тона песама, на плану рефлексије у овој збирци, она је дала своје најуспелије песме остављајући нас у уверењу да ће њена следећа збирка песама донети још таквих поетских цветних уздигнућа и одгонетања тајни људских душа из једног новог и свежег угла. Пред нама је сада та, с нестрпљењем ишчекивана књига, пристигла у правом тренутку да посведочи таленат ове песникиње и поведе нас на необично поетско и духовно путовање с кормилом у њеним рукама.

Кроз четири циклуса збирке песама *Одбрана пролећа* („Чипка од светлости“, „Опсена“, „Азбука“, „Рука на кормилу“), песникиња Сунчица Радуловић Торбица отвара врата метафизичких сусретања с најмилијима или пак другим значајним личностима повезујући духове људи и места у једну теракотску композицију, која је кадра да нас узнесе и пробуди у нама емоције као пролеће: „Чуј / у крошњама хуј / у водама бруј / у пчелама зуј / пролеће је!“ („Буђење“).

У ред антологијских песама ове збирке улази „Златоусти жетелац“, песма о оцу, жетеоцу небеске сенке, ономе који „у средишту дворишта сади храст / уместо храма као место сусрета неба и земље“, где се космичким висинама успоставља временски ред оних отишлих и нас осталих чија се сусретања слуте. Та сусретања слуте се кроз све песме ове збирке, јер значе духовно проналажење и спајања раздвојених на трансцендентним пољима суштине човековог бића – онога што је између неба и земље. Тиме Радуловић Торбица твори поетски магијски реализам у својој поезији уздижући сваку описану емоцију ка сакралним висинама духа и душе.

Лирски субјекат ове поезије је „црвенокоса богиња“, жена „Усправна као стабло / чврста, једра и бестидна, / окива сунце и заводи месец над браздама, / плеше на жртвенику свих епоха...“ Она је управо то, песнички плес над епохама разуђеним и разбацаним у српским светим местима, празницима, археолошким налазиштима, уметничким и научним делима. А потом је и савремена жена пред дисплејем рачунара и мобилног телефона као местима која похрањују информације и сажимају места и времена стварајући илузију да нам је свет ту, надомак руке; она наслућује зло доба, „одрођено време“, љубав заточену „у међупростору тишине“, гледа бескућника како лети у небо, пред њом „Завеса је пала након последњег чина / као оловно сидро / будећи снажним звекетом / и тежином утега и ланаца“ („Љубомора“).

Један посебан циклус песама у збирци, „Азбука“, посвећен је значајним српским личностима и представља својеврстан „залог“ песникиње, љубитеља културе, уметности и науке. Она својим песмама одаје почаст великанима као што су Јефимија и Јевгенија („Залог“), Никола Тесла („Један отворени прозор хотела Њујоркер“), Момчило Гавриђ („Азбука Момчила Гавриђа“), „Барили“, „Шумановић“, Бранко Радичевић („Од Стражилова до Черата“), Гордана Тодоровић („Легенда са сврљишког камењара“)... О овом циклусу Мирослав Алексић у поговору запажа: „Сав трагизам српске историје, опеван на начин како то чини ова песникиња, претвара се у суво злато нашег наслеђа.“ Песнику Алексићу придружује се рецензенткиња др Марија Јефтимијевић Михајловић важним запажањем о књизи:

„...свету у коме је заточена човекова душа, песникиња Сунчица Радуловић Торбица супротставља се лирском побуном пролећа у себи, позивом на повратак начелу Целине, начелу Љубави, па се њена иначе стишана и смирена поетска реч претвара у крик за одбраном човека у доба нечовечности, за чувањем душе у доба бездушности, вапај за стражом над ватром љубави у хладно доба савремености, у коме је љубав постала опскурна и сувишна. Њена *Одбрана пролећа* апелује на најбоље у човеку, јер верује у божанску природу читаоца, коме и сама приписује и предаје удео алхемичарског заната.“

Одбрана пролећа је збирка песама у којој се сплет рефлексивних и љубавних песама доима читаоца као порука буђења у виду венца исплетеног од најлепших песама Сунчице Радуловић Торбице у којима се пак преплићу мотиви тако да се и полна љубав уздиже на висине духовности и милости: „Да се опет родим, / само бих теби замесила хлеб од најзрелијих зрна / сушених дуго на ветру и сунцу / па млевених у фине честице / што кроз ситно сито времешно пролазе.“ („Хлеб“).

У антологијски низ песама ове збирке убрајамо наслове: „Златоусти жетелац“, „Пред Цвети“, „Студеничко врело“, „Језеро“, „Шумановић“, „Сунцокрети“ и „Хлеб“.

Док песникиња још сања „венац сасушених дивљих крушака“ и удише „алхемију пролећа“ („Одбрана пролећа“), читаоце је даровала необичним финим честицама поетске суштине будећи у нама пролећну радост читања и сусретања са свежим изразом нових песничких гласова, овом збирком песама потврдивши и оправдавши стечено име међу нашим песникињама.

Данило ЈОКАНОВИЋ

ДУХ ОНОСТРАНОГ

(Јелена Гавриловић, *ФРАНЦ К. И ЈА*, „Граматик", Београд, 2017)

Отварајући прве странице и уводећи нас у роман преко личности из њене свакодневице и окружења, јунакиња огорчена на овај свет, како то само пркосна младост може и сме – посеже за хумором и иронијом који на моменте сежу до цинизма. Нарочито се то односи на представљање ликова из њеног радног окружења.

Од тренутка кад Јелена Гавриловић у роман уводи Франца К, људске особине, као на пример заједљивост, нетрпељивост и сл. из којих на почетку приповедања избијају пишчеви и хумор и ирониja, некако олако падају у други план. Али од тог тренутка, у приповедању као да се појављује извесна гранична линија изнад које нестварно постаје животна реалност упечатљивија и стварнија за онолико колико то литература може да пружи. И док Франц К. из оностране димензије наједном постаје стварни лик – ликови, како смо их назвали, из окружења, постају некакве полу-сенке налик на биљке у саксијама, које се такође срећу уоколо... да би некако неприметно ишчезнули и из тог другог плана и да би их ауторка, поново, понекад, мада врло ретко, увела на моменат – колико да се не заборави и овострана, да не кажемо приземна, димензија романа.

Захваљујући том мајсторском уводу у живот младе јунакиње или, да тако кажем – саме себе, Јелена Гавриловић је врло ненаметљиво, као дах оностраног, у причу увела Франца К.

У знатној мери занемарујући оно испод линије оностраног, Јелена се посвећује новој реалности као нечем узвишеном и стварнијем, знатно стварнијем него што међу корице једне књиге сам живот може да се смести. Франц К. је, после сваког новог пишчевог дијалога с њим, литерарно све живљи и стварнији – просто као да су те реченице и пасуси кроз његова уста пренети из његових дела. Када Франц К. држи монолог, „те бескрајне монологе", нарочито о литератури, то су дубоко промишљене речи (да се понекад питам да ли их заиста приписати Францу К. или ауторки романа која на једном месту о томе каже: *Nije bilo potrebe da ga prekidam i da se ubacujem. Uostalom, šta bih ja tada mogla reći na tu temu*?)

Када бисмо хтели у најкраћем да окарактеришемо ово дело, могли бисмо слободно рећи да је ово роман о спаљеним рукописима, односно о рукописима који не горе.

Тако још један велики писац, за разлику од Франца К, посредно бива присутан у овом роману – велики маг и мајстор сликања живота на граници оностраног – Михаил Булгаков. Он је, да тако кажем, присутан у наговештајима, кроз помињање јунака из *Мајстора и Маргарите* или присећање на њих у одговарајућим ситуацијама или пак, кроз алузије на Булгакова и његово дело. А заправо најчешће кроз његову славну реченицу *„Рукописи не горе*.''

У овом је делу мало необична и чудесна повезаност ова два велика писца. Кафка је ту – жив колико му литерарно дело у које је смештен то допушта, а Булгаков је, кроз својеврсни лајтмотив „рукописи не горе'', на неки начин окосница романа.

Tamo gore postoje samo biblioteke. Beskrajne biblioteke objavljenih i neobjavljenih dela. Ništa drugo ne preživi plamen. Samo ovaploćena misao, каже се на једном месту у роману.

Dah onostranog је јунакињу романа суочио и са сином божијим:

„*Rukopisi ne gore...“, rekao je Hrist, citirajući, naravno,Volanda iz „Majstora i Margarite“.*

„Naravno, nikada ti nije palo na pamet da je Voland, odnosno Bulgakov, zapravo citirao – Mene. Imam poprilično iskustva sa raznoraznim inkvizicijama, malim i velikim piromanima u istoriji. A sve je to lepo i uredno sačuvano u Mojoj biblioteci. Njihov je usud da, po hiljadu puta, prepisuju sve ono što *su spalili*.

Основна мисао у роману је постојање два ствoритеља – Свевишњег, који је створио нас и свет око нас, и писца, који ствара дело које је вечније од свог аутора. Па се тако они писци који су спалили или бар покушали да спале своје дело третирају као највећи грешници.

Франц К. нам са оног света доноси информацију да је тамо највећи грех спалити дело које си сам створио, односно написао. Па каже:

Tamo gore ima više milosti za čedomorke i ubice nego za pisce koji nisu dovršili svoje delo ili su ga, ne daj bože, uništili. Duša pripada Njemu. Neuništiva je, pod kakvim god okolnostima da se vratila svom Tvorcu. Započinje novi krug. Ali delo pripada piscu jednom kada mu udahne život, i samo on mu može dati krila i slobodu da živi svoj život, nezavisno od njega. Ono je veće od pisca i višestruko jače od njega. Osakaćeno, pak, ne može ništa. Osim da progoni svog besplodnog ili kukavičkog stvoritelja...“

Да би се на његове речи надовезала главна јунакиња рекавши: *Stvaralački* čin*, posebno pisanje, oduvek sam smatrala nečim nerazdvojno povezanim sa entuzijazmom i kreativnim naletom energije koji* čoveka čini *ravnim bogu*.

На шта би се одлично могле надовезати речи Франца К: *Umetnik je najsličniji Njemu*. Где под Њему мисли на Свевишњег.

Тако се, да закључимо, идеја романа своди на чињеницу да је човеку дато да ствара, па самим тим, према ономе што је створио,

мора имати одговоран однос. Стога се смисао овог дела своди на то да је и сама помисао да уништи створено – смртни грех, тим пре што на свету у који одлазимо рукописи не горе...

Ово је недопричана прича о роману Јелене Гавриловић, *Франц К. и ја* па вам свесрдно препоручујем да је ви, читајући роман, завршите, а ја ћу, завршавајући овај свој кратки осврт, да вас поздравим речима с краја романа: „Па, због драги пријатељи! Било је задовољство са вама палити и спасавати рукописе из пламена!”.

Из циклуса Смокве, акварел 15 x 13 cm, 2009

Невена ВИТОШЕВИЋ

РАЗГОЛИЋЕНО СУНЦЕ ТОМИСЛАВА ДОМОВИЋА

(Томислав Домовић: Љубавни абецедариј, „Граматик”, Београд 2019)

НЕБЕСКО ТЕЛО ТОМИСЛАВ ДОМОВИЋ

Милион је пута о љубави писао
и никада се поновио није.
У свакој је песми дубоко дисао,
у сваком стиху му срце бије.

Као да Господ слапове своје
кроз њега сипа на жедне душе
што испод сваке песме стоје
изнурени од дуге суше.

Мирјана Булатовић

Томислава Домовића срела сам први пут на Југословенском фестивалу поезије младих у Врбасу 1985. године. Већ тада, било је јасно да се ради о песнику бујном, духовитом, врцавом, моћном, страственом, снажном, харизматичном... Данас би се могло додати: дубоком, истрајном, јединственом...

Иако је Томислав у животу радио много разних послова, што наводи и у својој биографији, он заправо истински није умео бити ништа друго до песник, јер је сав посвећеник, предани свештеник у храму поезије.

У том служењу поезији, иако је његова основна тема љубав препуна страсти, има нечег монашког, подвижничког, узвишеног, бескомпромисног. Путем поезије он се созерцава и готово успутно, крајње непретенциозно, уздиже до највећих спознаја. Јер се до мудрости стиже искључиво преко љубави.

Тако и Домовић отвара своје певање у *Љубавном абецедарију* питањем:

Треба ли нам ишта више?
Сад, кад је кроз наше мућоводе љубав прошла.
(„Афродизијак“, стр. 7)

Домовићева поезија је дубоко духовна али није религиозна, она је надрелигиозна, ослобођена сваке традиције, осим песничке и оне најдубље људске. Јер је песник, како је сам за себе сковао реч: небосклон („Молитва за душу, за тијело”, стр. 67).

Ова домовићевска небосклоност можда је најупечатљивије дата у песми „Фантазија” (стр. 46) која овако гласи:

Знао сам те пуно прије него сам те сусрео
у дану кад је горио асфалт. Знао сам те пуно прије и пуно
прије и ја сам горио. Каткад једва тињао одржавајући
топлину у ноћима кад дрво пуца. Одржавајући свјетло
кад сви остали пристали су на мрак. Они тражили су пехар.
Неки златни грал. Предмет. Ја тражио сам тебе.
Живот. Божји одбљесак у наручју.

Домовић уме да воли. И то је његов највећи дар из кога произилазе сви други. Уједно, то је и највећи дар који човек уопште може имати.

Домовић не ствара песме, он живи живот као песму коју записује. Он живи у песми и губи осећај за границу где престаје песма а почињу он и његова драга.

Метафоре су посрамљено устукнуле пред еповима исписаним у отвореној тискари твојих усана.
(„Њива“, стр. 56)

Док највећи број песника пише о чежњи и трагању за својом сродном душом, Томислав пева о животу у љубави с једном таквом душом.

У песми „Ђезелук (Склад)” (стр. 44) он каже:
Примјерак смо којега радо би пресадили.
У земаљске и у рајске вртове.

У песми „Чуло” (стр. 10):
Имам их доста за преживљавање, хвала Богу.
Премало, кад наша је љубав у питању.

Слично, песму „Ђелозија (Љубомора)” (стр. 14) песник завршава:

Љубоморан сам само на зрак. Једино те он има сву.

Када већ употребљавамо појам сродна душа, ево шта о сродној души каже хришћански теолог и психолог Томас Мур (Thomas Moore) који је, промишљајући на ову тему, написао читаву књигу под називом *Сродне душе*:

„Сродна душа је неко с киме осећамо дубоку повезаност, као да комуникација и заједништво који се одвијају између нас нису производ намерних настојања већ пре божанске милости. Та врста везе толико је важна за душу да су многи тврдили да не постоји ништа драгоценије у животу.“[1]

Један мој пријатељ је, прочитавши *Љубавни абецедарић,* готово ускликнуо: „Каква мора бити та жена о којој он пише?! Она је за њега као богиња.“

Жене уздигнуте до божанског у песништву обично су биле недостижне. Сетимо се Петраркине Лауре и Дантеове Беатриче. Те песничке „богиње“ се слуте, назиру, прижељкују, идеализују, али оне нису и оне које се имају. Често се са скепсом поставља питање да ли би једна тако идеалистички схваћена љубав, као, на пример, она између Ромеа и Јулије, могла да опстане у свакодневном животу? Упркос мноштву оних који уз презриви смешак одмахују руком, Томислав Домовић својом поезијом исписује ретко сведочење да је љубав између мушкарца и жене могућа не само у тренутку већ и у трајању и то у свим аспектима истовремено, и у путеном, и у душевном и у духовном, јер Домовић зна да је то све, заправо – Једно.

Ево како он пева у песми „Руке“ (стр. 27):

Кад смо ту, кад се волимо, држе нас изнад пролазности
као крила пресађена из анђеоског јата. На њих товаримо све
што имамо: душу и тијело. (...) Непогрешиво залазе тамо
гдје мрак жедан је свјетла.

А у песми „Сисе“ (стр. 28) каже:

Млијечне стазе на којима моји прсти тону у доброту.

Песник иде још даље у песми „Вулва“ (стр. 32):

Цјеливам је њежно као загасито сјећање на постанак и
излазак у свијет. Љубим је дивље, као недовршену садашњост
у којој дријемају наши умршени изданци посађени уз запаљена
нафтоносна поља. У њој надолазеће вријеме наликује једином
уточишту у којему могао бих сањати без пјесме. Одвојен
од себе, а потпун.

Песма „Жудња“ (стр. 34) доноси узбудљив дијалог између песника и његовог тела:

Тврдим да сам те ја први упознао, освојио; први да сам,
као најважнији чин освајања, украсио и открио
твоју голу љепоту пошумљеним говором. Поезијом
да сам оживио твоје замрле немире.
Тијело пориче те сумњиве заслуге. Риче, тресе се,
баца ножеве и дрхтајем збори: ја сам утрло пут; ја сам
у сагласју с њеним тијелом отворило пространство
у којем је, као у националном парку, једини

[1]Томас Мур: *Сродне душе* (*Soul Mates,* 1994), с енглеског превео Александар Миленковић, Мали врт, Београд 2012, стр. 16.

имам право полијевати, штуцати и кресати. Тијело каже
да не може без ње и ја да сам развлаштени пјеснички
себељуб: „Јека си пјесниче, ти само далека си јека.
Невјешто опонашаш мој зов. Моје платинасте трубе
у којима она тули од задовољства и испуњеног срама.“
Слушам тог монструма с којим сам некада дијелио
и пост и мрс. Увјерљив је, али ја сумануто вјерујем
да те волим највише.
Кад тијело умре, можда ће тако и бити.

Иако је *Љубавни абецедарије* подељен на два дела: „Тијело“ и „Душу“, подела је само условна. Ради се о рашчлањивању Једног. Појмови тела и појмови душе дубоко се прожимају, они су делови нераздвојног олтара Домовићевог храма љубави и у том смислу су свети, чисти, невини, првотни. Захваљујући овом песнику, Адам и Ева се враћају на велика врата у Рајски врт.

Када у првом делу књиге, под називом „Тијело“, читамо називе песма који означавају делове тела или сам љубавни чин, као што су: „Фалос“, „Главић“, „Јебање“, „Клиторис“, „Пичка“, „Сисе“, „Вулва“… они нас не саблажњавају, не осећамо да су написани провокативно, јер не само да су дати у својој изворној, првотној лепоти, када Адам и Ева још нису знали за смоквин лист и изгнанство, већ и више од тога, дати су као део поново свесно освојеног и заслуженог Раја, могли бисмо рећи и једног освешћеног Раја. Ово представља корак даље и у поезији и у нашем животно-љубавном успињању.

Ево како песник завршава песму „Јебање“ (стр. 20):
Оживљена поезија. Смак свијета и таштине.

Обратимо пажњу и на неке делове песме „Пичка“ (стр. 26):
Твој резервни мозак. Разум препуштен љепоти.
Твоја говорљива нијемост и твоја утишана брбљавост.
Материјализирана љубав. Отвор као бездан у којему
пјева живот. Црна рупа у свемиру и моје друго сунце.
(...)
Тунел на чијем крају заједнички
стварамо свјетло. Трајни цвркут у твојему срцу
и натапајућим каналима испресецана земља у којој
љубавни надничар постаје властелин.

Песму „Гријех“ (стр. 47) песник завршава речима :
Гријех? Он не постоји. Јер ми смо тако обични.
Само се волимо.

Или како каже психолог Роберт Џонсон (Robert A. Johnson): „Достићи ћемо целовитост и померити се на следећи степеник у еволуцији свести тек када научимо да свесно проживљавамо романтичну љубав.“[2] А шта је заправо Љубавни абецедариј до један

[2]Р. Џонсон: *Психологија романтичне љубави* (*Understanding the Psychology*

овакав песнички покушај, покушај да се љубав растави на саставне делове како би се до краја освестила.

Главни покретач овог рашчлањивања је страст, али не било каква страст, већ она најљубавнија – озарујућа, страст као моћна позитивна сила која се дарује само најхрабријима, која погађа у средиште ствари и доводи до просветљења. То је „страст пред којом“, како Домовић пише, „и смрт зазире ући у ноћ“ („Ћуприја“, стр. 11).

У том смислу је ова књига дубоко сексуална, јер се секс храни љубављу и захтева је као сисанче млеко.

Ако пођемо од тога да је тело само видљиви израз душе, секс никада не можемо сматрати само телесним, па чак га уопште и не можемо сматрати телесним, јер је материја тек одраз духа и у дубљем смислу све је духовно. Дакле, секс можемо означити као видљиви сусрет душа.

Нажалост, наша цивилизација још увек не схвата божански аспект секса. Он не спаја само физички једну особу са другом, већ Земљу повезује с Небом, а двоје са човечанством.

Можда нигде крстолика или хармонична структура света, с испреплетаном хоризонталом и вертикалом, не бива толико изражена као у физичком споју оних који се воле. У овом смислу Домовић нам доноси поезију пуну хармоније, у којој су земаљско и духовно, телесно и душевно у савршеном симфоничном складу. Он и каже (у већ навођеној песми „Ћуприја“):

Та ћуприја, тај мост, страст је изгладњела, уздрхтали
ковач што нас прибија једно уз друго, криж на криж (...).

Томас Мур тврди:

„Ако у животу постоји ишта што је по себи свето, онда су то секс и рођење. (...) Боље би било од почетка да уважавамо да је секс дубок, далекосежан аспект душе, који тело, осећање и имагинацију спаја у снажном искуству које може да дотиче све границе осећања и смисла, а који можда никада нећемо до краја разумети. (...) (Секс је) један од најзначајнијих извора душевности у модерном животу.“[3]

Зашто наводим ове Мурове мисли? Јер управо овакве и сличне спознаје Домовић сведочи својом поезијом, несебично делећи са нама светост своје најличније интиме.

Или да се опет вратимо инспиративном Томасу Муру: „Скупити храброст да се душа отвори и изрази, или да се прими друга душа, бескрајно је тежа ствар него да се избегава интимност.“[4]

Томислав би рекао („Рај“, стр. 59):
Рај: сва твоја нутрина по којој плове чамци за спашавање.

---

of Romantic Love, 1983), са енглеског превела Мирјана Поповић, Завод за уџбенике, Београд 2008, стр. 24.

[3]Т. Мур: *Сродне душе,* стр. 99, 198–199, 175.

[4]Исто, стр. 48.

Можда нико о додиру није испевао тако лепе стихове као Домовић у истоименој песми (стр. 12) коју наводим у целини:

У њему је све. Све ријечи изговорене и прешућене,
све ријечи записане и заборављене. У њему је све.
У њему сам ја. Не пјесник. Не грађанин. Не војни
и порезни обвезник. Не држављанин. Не припадник.
Само ја. Твој. И моји прсти су твоји. Као крилати
оплемењивачи отворених пора. Као вјечита жудња
расквасала у твојој мекоћи. Додир. То сам ја. Све остало
припада друштву.
Додир то сам ја само за тебе. За твоју скромност
и за твоју лакомост. За твоје тијело и све оно што у њему
дрхти.

Љубавна поезија Томислава Домовића је ведра поезија, намењена „свима који тијелом умију пјевати“ („Талог“, стр. 62). И сунчана, њена метафора је: „Сунце на прозору“ („Јутро“, стр. 50), тачније: „разголићено Сунце као завичај којему се враћамо без дугова и бремена“ („Уложак“, стр. 63), или разголићено Сунце као Љубав сама коју проживљавамо све свесније.

Мотив са Жабљака, акварел 17.5 x 25 cm, 2018

Анђелко АНУШИЋ

ПУНИ ЖИВОТНИ КРУГ

(Љиљана Дугалић: *Ареопагит,* „Каирос“, Сремски Карловци, 2016)

Кад се прочитају приче под горњим насловом, стиче се први утисак да је грађа за приповедни свет Љ. Дугалић заправо, све оно што носи и доноси временско клатно. Међутим, након другог и трећег читања ми видимо да ова списатељица спада у (узани) круг оних брижних људи, како их је Андрић видео и доживео, којих се тичу и дотичи све људске (појединачне и колективне) несавршености и осујећености, ране и оштећености, губици и неостварености. Дугалићеву не боле само (све) ране рода, како би се то старински, али и тачно рекло, него и трагични животи и судбине целог људачества, (намерно нећу рећи малих људи, како су их класирали и шкартирали идеолоишки жреци-цивилизатори зна се којег века!) дакле, трауматично је прожима, као писца свога доба, укупност удеса којој нико не измиче. И то је делатни акт пишчеве хумане премисе и константе усрђа и милосрђа, саосећања и жаљења грехопаднога света, као неке врсте субестетике, радног поља за ускрсавање лепих књижевних вештина.

Отуда у њеном књижевном регистру (и) ратна тематика наших простора (насилна сецесија западних република и рат ’*91*, бомбардовање Србије ’*99* године, инвазија Косова и Метохије и отцепљење, херојске борбе на Кошарама, али и рат на Блиском Истоку); погибија и изгон ауторкиних сународника, избеглиштво и бездомство; затим постисторијске превртаније и волшебна транзиција, урбана демонологија; али и широко платно породичног света с иконама дечијих живота у фокусу, те списатељичине аутобиографске нотације, као и удубљивања у метафизику и мистику крајњих ствари. Та свеукупност и хиперинтересовање за пуни животни круг, и поготово онај вишак брижности, као добро настројење, сигурно је да су Дугалићеву предодредили и за одличног писца за децу.

Кад ова списатељица пише о злу као вечној теми књижвности (рат и прикљученија, у насловној причи „Ареопагит“, као и у прозама „Снег“, „То су још била деца“, „Прогноза времена“, „*1942.*“, „У девет

и петнаест по локалном времену“, „Посао Ратка Д.“, „Нерешено“) оно се, наравно, не именује ни по актерима, ни по месту и околностима свога деловања, јер је оно опште, универзално, део езгистенцијалности и егзистецнија; зло хода светом где год има његових својака и војака, и самим тим оно је већ именовано; по допуштењу несазнајне Промисли оно се непрестано догађа, и може свакога и свугде да заскочи. Ипак, по начину његовог специфичног дејства и његовим жртвама, и поготово по ауторкином сеновитом осећању теме, лако се препознају актери и агора на којој зло ритуализује своје паганске обреде. Следствено томе, наша списатељица не улази у механику зла; не подврже дескриптивној анализи и реторичким финесама зашто се и како (се) зло (негде) десило. Њу као писца интересују плодови зла, његова трнова круна којом је Богочовек био окруњен, и то крунисање и овога часа траје. Њени несрећни јунаци/ликови понајчешће су сведоци последње фазе зла које отрновљује нечији живот, да би на крају и сами (ти сведоци) били жртве. Тиме се неумитност зла подиже на још један метафизички степеник, а развикана дистанца писца умилостивљује, „кредитира“ га и по други пут.

У породичном циклусу прича Љиљана Дугалић исказује изразиту емпатију за децу, посебно за теме малформација, ускраћености и злопаћења у њиховом одрастању (приче „Годишњица матуре“, „Пилетина“, уз причу „Марина“ / најпотресније прозе у књизи / „То су још била деца“, „Диптих о трофејима“). Својим имагинативним пасажима Дугалићева понекад тражи пандан у свету интермедијалног, најчешће филма и музике, што књижевности ретко може бити од користи. Ипак, овде је било плодотворно, поетички се „узглобило“ у сензоријум језика и теме, атмосфере и ликова.

Неко је рекао да су најбоља она књижевна дела у којима су коегзистентно (синергично) присутни (делују) сви правци и стилови, у чему можда има истине. Такав утисак (утисак о активној свеприсутности укупне књижевне баштине) има се док се читају поједине приче наше списатељице. Њена истанчавања у описима понекад се граниче, или јесу натуралистичка и веристичка, али она су сасвим разложна, сврсисходна, кохерентна, целисходна. Онај, тако дефицитиран и у животу, уопштено узев – онај вишак брижности који краси нашу ауторицу – стилски се исказује овде као њен посебан, рафинмисан, у пуној мери литераризован вид бриге о сваком душевном, духовном, физичком, овом или оном детаљу, аури (финеси, непрозирности бића као заштитној повељи сваког бића) њених јунака и ликова, ситуације и атмосфере, људи и прилика, па и саме културе, књижевности и братије писаца, у времену и у простору малигног осипања воље за лепо и духовно, за филинг и брушење, за другога и другост, за милосрђе, за давање као посуђивање Богу, како каже једна народна пословица с подручја Баније, односно Српске Крајине.

Дискретна колико и деликатна, али и отворена, интерактивна, саучествујућа у свету понижених и повређених, неснађених и неодлучних – каквих је данас највећи број (и од овог малог броја!) читалаца које су појели дрекавци с мреже – њена проза, и творитељка јој, загледани си у старе видике који још посуђују светило свету.

Жарко ЛЕКОВИЋ

ВРИЈЕДНА СТУДИЈА О БИБЛИЈСКИМ ИСХОДИШТИМА СРПСКЕ ЕПИКЕ

(Будимир Алексић, *Библија и српска епика*, Институт за српску културу, Никшић, 2017, 215 стр.)

О најновијој књизи Будимира Алексића (Шавник, 1968) мора се говорити имајући у виду цјелокупни ауторов рад. Истакнути научни радник и културни дјелатник, др Будимир Алексић је у загушиваној српској култури данашње Црне Горе глас постојања и идентитета те културе: као оснивач и предсједник Управног одбора Института за српску културу из Никшића и уредник зборника тог института посвећених књижевном дјелу епског пјесника Радована Бећировића и научном стваралаштву др Љубомира Дурковића-Јакшића. Осим тога, Алексић је приредио збирку изабраних и нових пјесама последњег српског епског барда Радована Бећировића Требјешког, зборник докумената из историје Црне Горе *Црногорско питање*, као и фототипско издање првог српског буквара из 1597. године.

Његова нова књига – *Библија и српска епика* је обимна, садржајно свестрано обрађена и на најбољим изворима утемељена студија, која се састоји од *Предговора*, *Уводних разматрања*, те двије тематски осмишљене цјелине – *Библијски текстови и усмена књижевна ријеч у Срба и Библијски тематски оквири и српско усмено стваралаштво* из којих је „извучен“ одговарајући *закључак*, а свему су додати обимна литература и богати извори.

Предговор је написан као својеврстан пролошки текст у коме аутор наглашава чињеницу да је „у српској науци о народној књижевности остало недовољно проучено присуство и естетичка функција библијских мотива у српским народним епским пјесмама“, и поред тога што је библијски утицај на српско усмено стваралаштво, „нарочито на српску усмену епску поезију“, толико очигледан да га ниједан интерпретатор не може заобићи. Наиме, осим једне кратке студије књижевног историчара Вукашина Бањовића и неколико текстова у зборницима с научних скупова, нема радова који би битније допринијели да се употпуни слика о присутности библијских мотива у српској народној књижевности. Књига др Будимира Алексића по први пут код нас испитује ову тему.

Чињеница, дакле, да не постоји једна цјеловита студија о присуству библијских садржаја у српској усменој епској поезији, односно утицају библијских текстова на српско усмено епско стваралаштво, била је основни разлог за настанак ове књиге. У жижи интересовања Алексићеве књиге нашла се друга књига Вукових *Српских народних пјесама* у којој су снажно присутне библијске теме и мотиви. Ријеч је о историјским и неисторијским пјесмама прожетим библијским садржајима.

Будимир Алексић пише да је „свакако било потребно показати на једном мјесту на који начин су библијски мотиви и теме постајали и опстајали као засебна и нова тематско-сижејна основа специфичне народне интерпретације". Да би то показао, аутор је анализирао читав, унапријед прецизно омеђен корпус, а затим је парадигматски сагледао функцију и статус библијских мотива у структури епске пјесме, и појединачно и уопште. Такав приступ је аутору омогућио да јасно укаже на тематске цјелине које се посебно издвајају, да анализира начин њихове интерпретације и да оцијени њихову естетску вриједност.

Не случајно смо се нешто шире задржали на Алексићевом *Предговору*, јер из њега произилазе сва његова даља истраживања, која су њиме тек назначена.

У *Уводним разматрањима* Алексић најприје говори о „творачкој снази библијских тема", посебно апострофирајући чињеницу да у култури словенских народа Библија заузима нарочито важно мјесто, те да су старословенска писменост и почеци старословенске књижевности утемељени на библијским текстовима.

Будимир Алексић пише да је „многа велика умјетничка остварења (књижевна, музичка, сликарска, вајарска) немогуће у потпуности схватити без упоређивања с библијским ситуацијама и библијским ликовима", да је утицај библијских текстова на књижевну умјетност многостран. Разматрајући утицај Библије на културни развој Срба у средњем вијеку, Алексић истиче да је ова „књига над књигама" уткана „у све поре српске културне и цивилизацијске баштине", тако да су се „библијске теме и мотиви, библијски симболи и визије творачки и плодно уливали у разнолике видове и облике умјетничког стваралаштва".

Кроз одјељак *Библија (њени дјелови) и српска средњовјековна књижевност* освијетљен је утицај Библије на српске литерарне ствараоце средњега вијека, а у одјељку *Преводи Библије на српски језик* дат је историјат превода Светог писма на наш језик.

Говорећи о *Библијским текстовима и усменој књижевној ријечи у Срба* (тако је и насловљено прво поглавље књиге), Алексић је нагласио да је „главни посредник између Библије и српске народне књижевности била Црква", под чијим су утицајем настајали различити облици народног стваралаштва: „Тематско-мотивска грађа је долазила преко Јеванђеља и посланица светих апостола које су читане на богослужењима, као и преко фресака помоћу којих је и неписменима био доступан садржај библијских текстова". Остваривши увид у историјске и неисторијске епске пјесме у којима је евидентан

библијски утицај, аутор разложно закључује да „библијски дух који провијава кроз српску народну поезију доказује да су старозавјетне и новозавјетне религиозне идеје прожеле и најшире народне слојеве и да је ту религију народ сматрао за нешто своје, присно и неодвојиво од свог националног бића и живота“. Алексић указује и на чињеницу да је библијска основица сачувана и у другим облицима српског народног стваралаштва: изрекама, пословицама, баснама, питалицама, доскочицама, загонеткама, молитвицама, што свједочи да је Библија у српску народну свијест продрла дубоко, и то ненаметљиво, тако да људи често нису ни свјесни да у свом свакодневном говору користе библијски текст.

Друго, главно и најобимније поглавље ове студије, *Библијски тематски оквири и српско усмено стваралаштво*, рашчлањено је на 37 дјелова, од којих ћемо навести само неке: *Библијски лик десетерачких тема, Епска транспозиција библијског поимања жртве, Вјера – главна хришћанска врлина, Љубав – божанска и људска, Царство Божије и правда његова, Разобличење гријеха, Огрешења, Покајања, Праштање и добротољубље, Поштовање родитеља, Крст и васкрсење, Задужбине – знамени постојања, Култ хришћанских светитеља, Црквена јерархија, Молитве Богу и свецима, Име Божије, Поетизација бесмртности људске душе, Тајна и Косовска вечера, Христос и кнез Лазар, Анђели гласоноше, Царска моћ и Божија свемоћ, Чудеса – епифанија божанског* итд. Кроз ове логично поређане цјелине аутор је стрпљиво и аргументовано регистровао све појединости које чине сложени мозаик ове студије. У оквиру ових тематских цјелина Алексић доказује да у српским усменим епским пјесмама постоји мноштво тема и мотива који су интерпретирани под несумњивим утицајем библијских текстова. Алексић помно прати одјеке библијских инспирација у српској усменој епској књижевности и проблеме функционисања библијских мотива у десетерачким пјесмама *најстаријих времена*.

Аутор показује да је библијска снага од почетка христијанизације прожела све поре живота српског народа на овим просторима. Живећи у хришћанском амбијенту и под утицајем најважније књиге за хришћанство, Библије, српски усмени ствараоци су се надахњивали Библијом и њеним порукама, тако да библијска инспиративна основа представља једно од најпримјетнијих тематско-мотивских полазишта српских усмених стваралаца. Имајући то у виду, аутор је у овој студији аргументовано показао, на основу грађе српских усмених епских пјесама *најстаријих времена* како је српска усмена епика чувала и преобликовала библијске мотиве.

У најбољем маниру – да се у *Закључку* укратко каже, само другим ријечима, оно што је речено у раду, Будимир Алексић закључак своди на циглих шест и по страница, „телеграфски“ упућујући на оно што је већ речено у раду. Треба тек подсјетити да аутор свако поглавље, а често и условно названа „потпоглавља“, редовно завршава својеврсним закључцима, и када се то има у виду – пред нама се указује цјеловит рад: озбиљан, аналитичан, теоријски добро заснован, научно утемељен и стилски уједначен.

Богата и разноврсна литература, најрепрезентативнији извори и њихово знаначко коришћење, те ослоњеност рада на 189 фуснота, најречитије говоре о изузетној вриједности ове књиге, која је знатно допуњена и за штампу прилагођена магистарска теза Будимира Алексића у којој је он дошао до вриједних, занимљивих и научно заснованих закључака. Ова студија представља значајан допринос изучавању српске усмене епске поезије и добро ће доћи научним круговима, историчарима књижевности и студентима књижевности, као и широком кругу читалаца заинтересованом за нашу усмену епску поезију као најснажнији израз српског духа.

Из циклуса Смокве, акварел 13 x 13 cm, 2009

Милена ЛЕТИЋ

ИДЕМО РАВНО И НИЗБРДО
ИЛИ ХОД ПО ЖИЦИ

(Зорица Тијанић, *До свидања, Августина*, Neopress design&print, Београд, 2018)

Љубав – главни мотив свим уметницима. Међу песницима и прозним писцима не постоји онај који, у некој фази стварања, није покушао објаснити феномен еротске привлачности, као и осећања која је прате, наивност која из ње проистиче. Међутим, када се исписује критички осврт, тематско-идејни слој можемо слободно да занемаримо. Одавно није реч о томе шта пишемо, одавно је реч о томе како пишемо.

Људска мисао често лута, измиче контроли ума (здравог разума). За литературу је то својеврсан подстицај који, истовремено, доживљавамо и као бег од реалистичког поступка. У стварном животу – бег од гравитације. И у једном и у другом случају, ради се о раскиду с нечим што претходи, на шта смо навикнути. Млађи ствараоци, природно, трагају за *новим* могућностима. Живот може да буде сасвим стваран и онда када прелази све границе према имагинарном и нестварном. Сан је одувек најснажније литерарно средство. Отргнуте од земљине теже, људске мисли проналазе уточиште у сну. Тамо лакше прелазе све баријере и све препреке којима их јава ограничава. У сну наше мисли могу да зађу у кошмарне и веома хаотичне пределе, без велике опасности по уметничку истину. И конфузне могу да очитавају стварност. У такве, сновите и помало морбидне пределе, Зорица Тијанић је увела своју главну јунакињу, Августину. У тим и таквим пределима, удаљеним од свакодневице (јаве) смештена је радња помана *До свидања, Августина*. Тако су отворена врата – поезији.

И, чини се да нећу погрешити ако кажем: Зорица Тијанић је, пре свега – добар песник. Слободна сам да ову књигу сврстам у лирску прозу, баш као што сам сврстала и *Сатове у мајчиној соби*, бањалучке књижевнице, Тање Ступар-Трифуновић.

Истраживање феномена љубави, дакле, подразумева, велико искуство и вештину. Уколико их нема, аутору прети опасност да

зазвучи патетично. Зорица Тијанић не звучи тако. Напротив, врло је убедљива захваљујући баш свом, аутентичном искуству. Очито је. Низ упечатљивих песничких слика о њему сведоче:

„ *... Таква брзина није могућа за човека. Ипак, идемо равно и низбрдо. Зато кажем да се претварамо у возило. Као Индијана Џонс. Тунел је опасан. Ако станемо покосиће нас возови на чијим колосецима се налазимо. Застајем. Немам излаза. Али, ипак има га. Хватам се рукама за плафон тунела. Руке ми помажу да се крећем. Не тако брзо, али успевам да изађем. На скверу су тролејбуси. Безбедни смо. Можемо да кренемо где год желимо. Ипак, нема тролејбуса који би нас одвезао кући. Ми немамо кућу. Одлазимо пешке. Нисмо уморни. Нема више таме. Постојао је, ипак, пут за нас. Зашто сам дозволила да ми попусти концентрација? Нисам требала да верујем. Не треба веровати људима. Никада... Онда кад те сан превари бива најопасније...“*

Креирање уметничке истине речима није нимало лак задатак. И уметничка истина је болна. Катарза је једина награда. Истина може да буде контроверза; обавезно поседује и лице, и наличје. Да ли је црно-бела, или је животна и истинита, зависи од много тога, али највише од перцепције самог аутора. Зависи, првенствено, од његовог изворног талента; лексичког фонда; емотивне и мисаоне енергије коју преноси читаоцу. Језик у књижевном делу није у функцији споразумевања, већ новог, како естетског тако и спознајног доживљаја. Уметничка реч није подложна сумњама.

Главна јунакиња у роману, Августина, не може да ужива. Оптерећена мноштвом боја, облика и звукова, непрегледним низовима речи, надобудним саговорницима и још надобуднијим младим љубавником, Теом (Господином Т.) као и сећањем на детињство и рат, она признаје пораз. Катарза није могућа, мада, понекад покушава да сагледа и разуме већ виђено; да чује нечувено, чак и да одглуми извесно поверење, потисне сумњу у своје фиктивне саговорнике. Хиперсензибилно је биће: бави се музиком, свира виолину. Слушати и чути, покушавати и поверовати – нису исто. Уморна од таквог живота; оптерећена свим оним што нуди њено доба (веровањем у кармичку љубав, квантна тумачења космичке енергије, нпр.) засићена и друштвеним мрежама и електронским злом; затечена прогресијом савког зла које извире и у милионима изговорених, али исто толико и неизговорених речи, записаних у мождaним вијугама властите подсвести, где се умножавају на енту – Августина доспева до прага толеранције. Преображава се у – неприхватање. Поверење замењује неверицом и сумњом: „Може ли се, уопште, безусловно волети? Како испунити празнине?!“ *До свидања, Августина.*

Нема – *због*ом. Данас је – *због*ом – архаизам, ништа више. Осуђени смо на гледање, оно не престаје, траје, увек постоји – поново и опет! Непрестано – још мало... нема краја разочарењу, свеприсутно је: некад на *инстаграму,* а некад у *facebooku,* или некој другој електронској мрежи. Раскиди припадају прошлости. Сада и овде нису могући. Неизвесност је заменила љубав, постаје вечна.

Неизвесност убија.

Оно чиме се Зорица Тијанић успела уздићи изнад бледих и неуверљивих казивања у вези с љубавним темама, чекањем које траје, јесте, као што рекох: њезина аутентичност. Бити и остати аутентичан, свој, искрен до бола и унети неке новине у књижевни текст обликујући своје казивање на један другачији, а сасвим једноставан начин, подразумева завидан књижевни таленат.

Одавно сам закључила да време у којем дело настаје једино је што поставља императиве. Оно продукује, како нове књижевне форме, тако и нове облике казивања, потпуно независно од интеракције међу савременицима. *Пост фестум* – историчари и теоретичари бележе, опишу, класификују. Тада може да изгледа да су аутори директно утицали једни на друге. Нису. Чињеница је да, данас, не постоје идоли. Не постоје ни следбеници. Индивидуација досеже врхунац. А она утиче, не само на уметност, већ и на љубав. И те како. Све је повезано са свим. Уметник је биће које, за разлику од других људских бића, покушава да ухвати невидљиву нит која повезује све са свим.

Најчешће бива сам ухваћен. У мрежи је свега обичном оку невидљивог. У тој мрежи упознаје паучину и свилену нит.

Испреплетене су.

Када приметим, у новом делу, нешто што подсећа на другог аутора, па чак и класика, не придајем томе велики значај. Подударање стилских карактеристика једноставно се дешава. Људска мисао и промене у вези с њом, различити облици сазревања подређени су једино дијалектичком императиву времена. Све подударности само су случајност која потврђује уочено. Зато је небитно да ли је Зорица Тијанић читала „Сатове у мајчиној соби“ (Тања Ступар-Трифуновић) или није. То су биле само моје и то сасвим површне асоцијације (*ан пассан)*. Ипак бих обе књижевнице описала као „*прустовски преосетљиве*“ и подсетила да су отвориле врата према паралелним световима који су ту, у свима нама. Уместо нас их дефинишу.

Сетила сам се и како је један критичар покушао описати Прустову вештину приповедања тако што је казао: *„Пруст је узео једну стару кухарицу, један пљесниви мирис, једну провинцијску собу, један глогов грм и рекао нам: Погледајте мало боље испод ових тако обичних облика крију се све тајне живота!“*

Можда бих могла да кажем исто: Зорица Тијанић је одабрала једну уморну, депресивну и болесно заљубљену жену, довела је у везу са одабраним и хиперактивним младићем који не може да се смири; оживела њихове претке (генетски кодови су наследни и прича о греху није била узалудна) те најједноставнијим облицима казивања (дијалозима, нарацијом, писмима и порукама, понеком сасвим кратком дескрипцијом) приказала површину тока свести главне јунакиње, Августине. Изгледа као да је казала:

„Погледајте мало боље! Испод тако обичног, једноставног, свима видљивог и савршено јасног – крију се све тајне мушко-женских односа!“

Већ на првој страници књиге, Августина (алтер-его) каже:

„*Оно што морам признати: ипак је било нечега више у њему од те бихејвиористичке, злобом окарактерисане личности која се*

распадала под лековима. У његовој перцепцији реалност се граничила с фантазијом и одвијала у флешевима. Биле су то мале епизоде светлих и тамних приказа које су се преобличавале у топло-хладне напитке. Ти напици нису крепили, напротив... Без обзира на психозе у које је повремено западао, патолошка стања измењеног поретка свести и подложност сексуалним инхибицијама, надала сам се, стрпљиво трпећи све могуће увреде које ми је упутио, да ће доћи к себи, а самим тим и мени...“

Зар у пределима удаљеним од јаве не живе сви заљубљени? Августинина судбина, дакле, није лична исповест једне остављене и болесне жене, већ покушај отварања дијалога који је требало да доведе до катарзе и дубљег разумевања природе жене и природе мушкарца.

Ich форма ту је била пресудна.

Али: данас се не учи интелектуалним вештинама, данас се не читају књиге. Данас се пуши трава и тај чин поистовећује са *слободом.* То бестежинско стање свести у којем није могуће разликовати сан и јаву, пронаћи им границе, тера Августину да жуди за испуњењем, али и за катарзом, истовремено. Нове технологије и брзина уводе људске мисли у стање у којем негдашња исправност није могућа. Људска свест се насилно мења. Таква, измењена свест главне јунакиње, Августине, у књизи Зорице Тијанић, тачка је у којој се укрштају сви светови: они нестали и ови постојећи, они који настају. Инсулинска резистенција није друго него последица целокупних дешавања у времену уназад 30 година. Јасно је да се Августина, безнадежно неизлечиво, романтично биће рађа, одраста и живи у времену које није плодно тле за љубав какву сања. Све плива на површини: детињство, flash сећања на грађански рат и распад Југославије, погибије и смрти најближих који једино могу да буду истинско упориште слабом човеку, њихове социјалне, па и љубавне везе, њихове грешке, заблуде и обмане, а нарочито притајена жеља очуха за њом, девојчицом, која стасава у стидљиву и поносну Августину „цуру фину“!

Смештајући своје ликове у пределе сна и сећања, аутор се, у ствари, ослобађа ауто-цензуре. Изабрани поступак омогућава да се зарони дубље, да се загребе по муљу, почупа слузава травуљина; да се отресе властитих неуроза; да се оживи и дедина љубав; да се конкубина преобрази у пријатељски расположеног контролора и добронамерног скретничара сопственог понашања, а да се, при свему томе, занемари бака, изгуби мајка... И док пружа отпор Господину Т. много млађем од себе, за којег тврди да га неизмерно воли, Августина се, у ствари, очајнички бори, како за еротски облик љубавне везе, тако и за љубав као стање душе. Здрав разум покушава да пружи отпор морбидним стањима свести који се повезују с оним који је „стварао атмосферу за наивце који би се хватали у његову паучину“ ; који је „ ... у школи био најгори, а касније су га избацили с факултета“; који је „алергичан на црно брашно“; који „кријумчари и пуши траву“; који за Августину „није ништа урадио“ и који је „само заводио речима“; „оним који не вреди чекања“... али – морбидност је привлачна: „Волиш ме... ниси то одавно рекао... *једва се контролишем да те сад не зграбим...* ја бих то желела... *рекао сам да ми је стало*...“

Врхунско признање: „Ја сам ништарија, поморац, наркоман, неко ко те воли...“ илуструје основну динамичку линију и морбидан ток Августинине свести. Својеврсан је оксиморон и подлога поетском ткиву. Сукоб здраворазумског и морбидног уграђен је у темељ целовите романескне структуре. Тај сукоб, као искуствена спознаја, на поетском нивоу добија универзално значење: карактеристике времена у којем је роман настао. А у њему – Љубави, оној чистој, романтичној, искреној емоцији какву Августина сања, прети смрт. Августина умире, болесна и неостварена, баш као што у стварности умиру најдубље емоције и чиста поезија. Сетимо се само есеја *Опраштање с поезијом*, француског песника Жана Мишела Молпоа. Одћутали смо га. Цифре се гомилају, скупови расту, а поверење опада и нестаје. А без поверења нема ничега, најмање љубави – баш како и тврди Августина.

У основи свега требало је да буде – в е р а. Изгубили смо је. И наду и веру. У томе је проблем. То је оно у чему видим значај једног романа какав је *До свидања, Августина*, за који ће, не сумњам, неки критичари казати да је аутобиографски. Сва је уметност аутобиографска. Али, искуственој спознаји аутора не може се замерати. Напротив. Она рефлектује универзалне конотације, оно што је свима нама заједничко.

Требало је изаћи на чистину и привести читаоца какав сам спознаји да живот није друго до несигуран, врло несигуран ход по жици, металној и хладној жичаној нити што раздваја добро од зла, смисао од бесмисла

То је, управо, учинила Зорица Тијанић, у лирској прози објављеној под насловом *До свидања, Августина.*

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ Лилић

СВЕЈЕДИНСТВО ЧОВЕКА И СВЕТА
(О хаику поезији Маје Белегишанин)

Песницима је дато да виде, осете и сажму у реч све око себе на јединствен и непоновљив начин сходно њиховом сензибилиту, изражајној моћи, способности за сажимање језика. Све су то, иначе, услови да песник посегне за врло строгом формом која у постојећи песнички облик, хаику песму, 7/5/7 може да унесу спствену импресију и створи хаику песму.

Маја Белегишанин је у збрици *Нежна граница* донела једну малу, али драгоцену, шкриљу тих визуелно филигрански нанизаних драгуља у којима се огледа рефлекс њене душе у времену и простору. И када није сасвим доследна у бројању слогова она не изневерава суштину хаику песме у којој доминира раскошна слика у коју се читалац намах загледа као да је пред сликарским платном. Иако је пролеће као мотив најчешће заступљено (боје, мириси, бујање) ту је и оно што је неодвојиво од песника, мисао на песму, на њен ток, њен увир:

Пролећни дани,
музика љубави...
Ни сан ни јава...

Мисао као покретач изнедрује хаику који слави мисаоност као чин, као део видљивог света.

Лирски крвоток:
то стара песма
у нову увире...

Све је у њеним терцетима иако јасно предочено као појавност, ипак негде у сфумату виђеног, ни сан ни јава или оба скупа у привиду обриса духа кроз који се слика прелама с идејом да се докучи оно што је иза, иза видљивог, иза неба, иза речи, иза саме бити постојања које се пројављује кроз реч те се метонимијски врши измештање слике која стога повремено долази из песме а не из реалног света као њеног извора:

У једној песми
бели мир
пада на поља.

***

Седим и мислим.
Теку минути: кап по кап...
Грана се мисао.

Занимљиво је да у појединим терцетима песма, или тачније слика из песме постаје повод за настанак хаикуа те се тако успоставља нова раван у којој су границе избрисане између песме и света, духа и визије што је дато кроз стилску фигуру синестезију која се у више наврата понавља:

Разгрни миловања,
гране смеха разгрни –
стих Матићеве песме.

Потрага за дубинама које се мишљу могу досегнути води преко понирања у сушти смисао речи које и скривају и откривају и које у исто време и бришу и успостављају границу између узначеног и појмљеног:

Тешко је наћи речи
што крију Тајну...
Песма их тражи.

***

Јутарња светлост
расипа крхку
сањану песму.

***

Како дочарати
титраје душе,
музику сфера?

Нежна граница
између сна и времена...
Мирис мимозе.

У сложеном процесу превођења животне емпирије на вишу духовну раван, слику и идеју биће уметника се кристалише и скицира сопствени портрет, ма како да му то није циљ. При погледу на збирку *Нежна граница* Маје Белегишанин, на њен наслов, јасно се уочава дух који је стишан и који је сублимаран у реченом. Ако је граница и нежна, она ипак постоји и дели видљиво и невиљиво, трајно и тренутно, вечно и пролазно. Њеном оку нуди се обиље живота у минијатури а контуре увек наговештавају целину, идеју која је иза појавног.

Сажимам себе
у тростих сунчан,
у језгро јутра.

На овај начин омеђује се и сопствено биће које се из света реалија претаче у лирску форму, тростих, али и у „језгро дана“, које ма шта се под тим подразумевало треба да означи нешто конзистентно у дану који је пролазан и често празан, бесадржајан ако се нека идеја, неки чин у њему није овплотио и дао му смисао, плод, „језгро“, значење. Стог а се може запазити да се овде врши супротан процес, биће поетесе се рашчињава, његове границе се расплињују и оно се „премешта“ у нов омеђен простор, у тростих који постаје то језгро дана који није прошао већ који је остао између нежних граница хаику песме. А самим тим урастао у неомеђен простор духовног постојања, трајања, што стваралачком чину даје и додатну ванвремену димензију те тиме позива и читаоца да препозна и сопствене границе и могућности у времену које му је дато ипак као омеђена целина. Диван начин да се постоји у себи и у недељивости поезије која је сама по себи „нежна граница“ између света и појединца, која га увлачи у себе и спасава свих грубости које су нераскидиви део њега, али и да му се кроз поетско остваривање дода и лична нота посебности коју (песник) песникиња носи као део свог идентитета.

Из циклуса Смокве, акварел 10 x 16 cm, 2009

Владимир УВАЛИН

СРПСКО-СЛОВАЧКЕ КЊИЖЕВНЕ ВЕЗЕ

(Преводилачка књижевност Јована Вучерића и Владимира Мичатека)

Јован Вучерић Српску велику гимназију са матуром у Новом Саду завршио је 1895. године, а Српско православно богословско училиште у Сремским Карловцима 1899. године.[1] Његово Високопресвештенство господин епископ бачки Митрофан Шевић благоизволео је свршенога богослова и постављенога администратора парохије кисачке Јована Вучерића рукоположити дана 12/24. децембра 1899. године за ђакона, а дана 15/27. истог месеца за презвитера.[2]

Јерej Јован Вучерић 1903. године постављен је, по потреби службе, за привременог администратора храма Света три јерархау Кисачу. Наредне године изабран је и потврђен (бр. 138/зап.) за пароха у Кисачу.[3] Четрнаест година живео је и радио са Словацима у Кисачу (1900-1913).

Свештеник Јован Вучерић у храму Ваведења Пресвете Богородице у Старом Врбасу службује од јуна 1913. године до смрти (11. марта 1935. године).[4]

Био је посланик Општине Стари Врбас на Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у ББББ, 12/25. новембра

[1]Вучерић, Јован, свештеник, преводилац (*Чуруг, 1874 † Врбас, 1935), од оца Симе и матере Љубице (рођ. Михајловић), био је у браку са Бојаном (рођ. Радошић). МК умрлих Општине Стари Врбас, бр. 17/1935; Из исказа скупљених прилога за Фонд Св. Сава, види се да је Сима Вучерић (Чуруг) приложио 20. новчића. Српски сион, 29. јануар 1895, 14; Првослав Ј. Вучерић, указом краља Александра I, децембра 1933. године, унапређен је у чин пешадијског резерног потпоручника. Службени војни лист, 17. децембар 1933, 11.

[2]АВ, Ф. 405, Епархија бачка Нови Сад (1775-1944), К. 11, Персонални подаци о паросима и парохијама (1919), арх. бр. 2, Исказ парохијског свештеника Јована Вучерића; Види: Српски сион, бр. 51, Сремски Карловци 19. децембар 1899, 1.

3Извештаји Епархијске конзисторије бачке у Новом Саду, о свом раду од 1903. до 1905. године, Сремски Карловци 1909, 13, 19

[4]МК умрлих Општине Стари Врбас, бр. 17/1935.

1918. године у Новом Саду.[5]

У циљу неговања црквене, народне и световне хорске песме 1920. године учествује у оснивању Српског црквеног певачког друштва у Старом Врбасу. Поред појања у цркви, приређивања јавних беседа и приредби, Друштво се бави и хуманитарним радом. При Друштву успешно ради Дилетантска позоришна дружина.

Године 1924. Јован Вучерић одликован је црвеним појасом. [6]

Приликом освећења заставе Српског црквеног певачког друштва у Старом Врбасу 1938. године, Црквени одбор урадио је таблон „Српско црквено певачко друштво Стари Врбас 1920-1938“. Таблон је сачуван, али су фото-снимци у лошем стању.[7]

Застава је четвороугаоног облика. Предња страна заставе је цигла (наранџасте) боје. На средини је икона Ваведења Пресвете Богородице (елипсастог, усправног облика). Изнад иконе исписано је: „Српско Црквено Певачко Друштво“. По средини, с леве стране иконе исписана је година: „1920.“ (година оснивања Друштва), а са десне стране: „1938.“ (година освећења заставе). Испод иконе уписане су речи: „Стари Врбас“. Полеђина заставе је плаве боје. У средини заставе су уграviране гусле, окружене, доњим делом, са две лисне гране повезане двобојком (црвено-белом). Изнад гусала је текст: „Песма нас је одржала“, а испод гусала и декорације, речи: „њојзи хвала“. На обе стране заставе, у угловима, уграviрана је орнаментика. Застава Друштва данас се налази у Градском музеју КЦ Врбаса.

„Свештеник Јован Вучерић, кисачки је српски парох, врло занимљива и ређа појава на пољу словачке узајамности. Поштовали смо га као преводиоца словачких дела на српски језик, сад нас је опет угодно изненадио као преводилац са српског на словачки. Јан Колар, би га сигурно опевао и поставио на угодно место у Словенству“.[8]

У првој половини XX века, или тачније до Другог светског рата, у Летопису Матице српске има више прилога о словачкој књижевности него превода из ње. Милану Савићу, уреднику Летописа Матице српске, новосадски адвокат Милош Крно саветовао је да о најновијој словачкој књижвности пише Јозеф Шкултети (Škultéty, 1853-1949). Када се Шкултети, због заузетости другим пословима, није могао одазвати позиву Летописа Матице српске, Крно га је упутио на Јана Чајака, словачког учитеља у Бачком Петровцу, који се прихватио овог значајног задатка. Студију са словачког превео је Јован Вучерић, који је иначе са словачког доста преводио.

Јован Вучерић у Летопису Матице српске објавио је белешку о

[5] *Записник о раду Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи,* 12 (25) новембра 1918. године, у: *Војводина* 1918-1938, Књ. 1, 23, 27.

[6] Шематизам источно првославне српске патријаршије по подацима из 1924, Ср. Карловци 1925, 45.

[7] Таблон је пронашао протојерер Далибор Купусовић у таванском простору храма. Окулис изнад главног портала био је њиме заторен. Усмено казивање протојереја Д. Купусовића, 11. јул 2019. године

[8] Михал Харпањ, Словачка књижевност у часопису Бранково коло (1895-1914), Зборник Матице српске за славистику, бр. 37, Нови Сад 1984, 137.

Јану Чајаку[9] и два краћа чланка: о српско-словачким везама, поводом смрти преводиоца књижевности на словачки Владимира Мичатека и о Матици словачкој.[10]

Породица Мичатек (*Mičátek*) доселила се у Кисач из Трентина.[11] Мичатекови су били истакнути житељи Кисача.

У част двадесетпетогодишњице књижевног рада Јована Јовановића Змаја редакција Огњановићевог Јавора, на словачком језику, 1874. године објавила је песму Јана Мичатека.[12] Словачки позоришни аматеризам у Кисачу има дубоку и јаку традицију. Исцрпна истраживања говоре да је прву позоришну представу, о којој има писмених трагова, режирао учитељ Јан Мичатек 1881. године.[13]

Поред Владимира и Ержике, који су се бавили превођењем српске књижевности, њихов млађи брат др Људевит, завршио је студије права у Будимпешти.

На првој Светосавској забави, коју су приредили ученици основне школе са омладином Кисача, 14/27. јануара 1914. године у Кисачу, песму *Božie hody* од С. Х. Вајанског декламовала је Ержика Мичатек.[14]

У току изборне агитације за Уставотворну скупштину, у Ст. Врбасу је 8. новембра 1920. године одржан збор демократа. Како је пренела Застава збор није успео. „Кад министар чу, шта му народ виче и како мисли о његовој партији, он стаде претити да нећемо добити земље. После поштене лекције, сиђе се доле министар па рече поп-Јови: „Јесам ти казао, попе, да не долазимо код вас!“[15]

Исти лист пренео је: „Чудимо се и кисачком словачком учитељу Влади Мичатеку, који је пре неколико месеци молио места у

[9]„Највећи рад му је пак: Преглед словачке литературе, који је штампан у Летопису Матице Српске од прошле и ове године. Тим својим радом стекао је велике заслуге, а нарочито му ми Срби имамо бити захвални, што нам је пружио прилике, да упознамо братску нам књижевност“. Ј.[Јован] В [Вучерић], Јан Чајак, Летопис МС, Књижевност-Белешке, Књ. 238, Св. IV, Нови Сад 1906, 138-139.

[10]Михал Харпањ, Словачка књижевност у Летопису Матице српске (*Slovenská literatúra v Letopis Matice srbskej*), прештампано из Зборника за славистику, бр. 14/1978, Нови Сад 1978, 88-89. Види: Јован Вучерић, Српско-словачке везе: Владимир Мичатек (1871†1922), Летопис МС година 1922/23, Књ. 301, Нови Сад 1923. и Јован Вучерић, Матица словачка, Летопис МС, Књ. 321, Св. 2, Нови Сад 1929.

[11]ИАГНС, Ф. 20, Збирка породице Мичатек-Нови Сад (1797-1952), Белешка о фонду

[12]Jan Kmeć, *Jugoslovenski motivi u slovačkoj književnosti* (doktorska disertcija), Novi Sad 1971, 53.

[13]Одлука о усвајању Извештаја о раду и пословању Установе за културу и образовање КЦ Кисач, Кисач за 2017. годину. https://skupstina.novisad.rs, 25. јун 2019.

[14]ИАГНС, Ф. 20, К 5, Позив за Прву светосавску забаву у Кисачу.

[15]Застава, 2. октобар 1920, 2.

Застави да жигоше једног српског попа, демократу, а данас најгрдније грди радикале и словачког радикала кандидата, четитог ратара Мишу Колара, [...]“.[16]

Чехословачки савез, кровна организација припадника чешке и словачке мањине у међуратној Југославији, основан је на Првом конгресу Чехословака у Југославији 28. и 29. маја 1921. године у Осијеку.[17] За прво седиште Савеза изабран је Нови Сад. Прво председништво чинили су: председник Људевит Мичатек, адвокат из Новог Сада, потпредседник Јан Ружичка, инспектор из Љубљане, секретар Владимир Мичатек, учитељ из Кисача и Julius Kubany, учитељ из Бачког Петровца.[18]

Након смрти Владимира Мичатека, кисачког учитеља, Уредништво Летописа Матице српске позвало је Јована Вучерића, као познаваоца словачког народа у Бачкој да напише и изнесе слику о њима: њихову традицију, начин живота, обичаје и особине, како би се шира јавност упознала са тим народом, заједничког словенског стабла, који живе на просторима Бачке од половине XVIII века.

Владимир Мичатек (Кисач, 1871 - 1922), учитељ, од оца Јана, тамошњег учитеља и матере Јелисавете (рођ. Маршал), основну школу завршио је у Кисачу, четири разреда Ниже гимназије у Саравашу, а два више у Краљ. Грацу у Чешкој. На позив очев напустио је Гимназију и завршио Препарандију делом у Баји, делом у Сарвашу, те је заузео место свога оца, као кантора и учитеља у Кисачу (1891).

„А сад ту да пређем на рад скромна али продуктивна и заслужна радника на пољу узајамног упознавања књижевних дела Срба и Словака - на Владимира Мичатека, некадашњег учитеља у Кисачу. Ово чиним у толико радије, што мислим, да ћу се и тиме одужити сени и успомени драгог ми пријатеља, који је својим радом с једне стране задужио српску књигу, читајући је вредно и пресађујући из ње најлепше цветке у свој скроман, због мађарске тираније, скоро опустели словачки књижевни врт; с друге стране пак, што ме је баш он подстакао, да у доколици својој, које сам поред позива и дужности својих у изобиљу имао у Кисачу, проучавам словачку књижевност те и нашу читалачку публику у преводима упознам са њеним бисерима. [...] Није се женио, него је, имајући домаћу негу код својих сестара, сав свој живот посветио свом позиву и културно-социјалном напретку свога народа. Жива учешћа је узимао у политичком животу свога па и српског народа, обавештавајући га и соколећи, да истрају у борби

[16]Исто, 25. новембар 1920, 2.
[17]Приликом прославе десете годишњице Чехословачке Републике и отварања Чехословачког народног дома у Београду, 28. октобра 1928, краљ Александар I одликовао је Јана Чајака, књижевника из Бачког Петровца, Орденом Св. Саве IV степена а Ержику Мичатек, председницу Удружења чехословачких жена у Кисачу, Орденом Св. Саве V степена. Застава, 7. новембар 1928, 3.
[18]Vlatka Dugački, *Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941)* у: *Studia lexicographica*, god. 5 (2011),br. 2(9), Zagreb 2011, 58.

против мађаризације, која се свом силом устремила, да своје идеје међу словенским елементом остваре. Због тога је имао да поднесе много горчине, али је све то он умео стојички подносити и до краја живота устрајати".[19]

Међу најзначајније српске часописе с краја XIX века и почетком наредног века свакако спада Бранково коло. У двадесет година излажења Бранково коло, лист за лепу књижевност, окупљао је књижевнике и културне раднике из свих наших крајева. Власник и одговорни уредник до 1907. године био је Паја Марковић Адамов, док су наредни уредници били Милан Будисављевић, Д. Ј. Илић и Душан Котур.

Значајно место у часопису заузима и преводна књижевност. Нису се појављивали само преводи из већих и познатијих књижевности. С овим у вези довољно је илустративан податак да је у Бранковом колу изашао превод обимније новеле, на стотинак страница и у десетак наставака, словачког књижевника Светозара Хурбана Вајанског (1847-1916).

Уопште стиче се утисак да је словачка књижевност у Бранковом колу праћена са пуним разумевањем и да јој је посвећена достојна пажња. Бранково коло преузима из часописа Браник, чланак Јована Грчића,Словачка лепа књижевност у нас.

О најагилнијем преводиоцу словачке књижевности у Бранковом колу, Јовану Вучерићу, Јован Грчић записао је: „Јован Вучерић је у том погледу био мање више имун против редакцијске интервенције, јер је он, живео међу Словацима, научио и добро словачки, а као некадашњи ученик у Новосадској српској гимназији добро зна и српски". Затим наводи да је превео четири прозна дела (после 1906. превео је још три) и жали што Вучеровићев превод С. Х. Вајанског Сува грана већ две године „чами у рукопису".[20]

„И овај роман преведен је на српски, али још лежи у рукопису и већ две године чека на издавача, али не може да га нађе. Велика је штета, што се српски књижари и издавачи, врло лако упуштају у издавање које каквих романа, а издавање овог корисног дела, неће да приме".[21]

Превод је изашао 1907. године у издању Матице српске[22] и награђен је из Задужбине Јована Остојића и жене му Терезије.[23]

[19]Јован Вучерић, Српско-словачке везе: Владимир Мичатек (1871†1922), Летопис Матице српске година 1922/23, Св. 301, Нови Сад 1923, 67-69.

[20]Михал Харпањ, Словачка књижевност у часопису Бранково коло (1895-1914), у: Зборник Матице српске за славистику, бр. 36, Нови Сад 1984, 125-127. Међу радовима које је Јован Вучерић превео је и роман Сува грана (*Suchá ratoleſť*, *S. H. Vajanský*) штампан у Турчан. Св. Мартину, 15. јануара 1884.

[21]Јан Чајак, Преглед савремене словачке литературе, у: Летопис МС, Књ. 236, Св. II, Нови Сад 1906, 30.

[22]Исто, Књ. 243, Св. III, Нови Сад 1907; Књиге Матице српске, бр. 22/1907, Нови Сад 1907, 1.

[23]Јован Остојић (1804-1865) и жена му Терезија (рођ. Зозук [1803-1876]) опоруком својом 9. априла 1866. год. знатан део великог имања свога оставише на добротворне и просветне цели.

„Додељивање 50 комада дуката награде вршиће се преко „Матице Српске“, којој спада у дужност да одреди предмет за награду и да награду досуди за то заслужноме. [...] Издавање награде бива годишње једанпут и то увек о рођендану завештача Јована Остојића 24. јуна (по старом календару) и Терезије Остојић рођ. Зозук дана... наизменично, који се ред има тачно одржати“.[24]

У предговору превода новеле Бура у затишју С. Х. Вајанског, Јован Вучерић наводи: „У српској литератури много је превођено из страних књижевности. Од словенских литература, највише је превођено из руске и чешке, нешто пољске, а готово ништа из словачке. Признати се мора, да је словачка литература и млада, те као таква, и мала, али то ипак није толико разлог, да нама Србима треба да остане непозната. И у скромној, маленој баштици нађе се лепа цвећа, које заслужује да се пресади у другу башту, а у суседну, управо сродну, свакојако.[...] Путописне слике Боке Которске и песме Јадрнска писма, које је 1878. год. слао у подлистак Народних Новина, скренуле су на себе пажњу публике.[...] Вајански је велики песник, али још већи новелиста. У тој струци још није нашао себи равна друга код Словака.[...] Највећа и најуспешнија новела му је Сени (где аутор у фусноти наводи: Види превод у „Бран.[Бранковом] Колу“). [...] Најбоље тек дело његово је роман: Суха грана“.[25]

Представљање прозног стваралаштва Мартина Кукучина у Бранковом колу заокружује се Вучерићевим преводом приповетке Свадба.[26]

Јован Вучерић у Бранковом колу и уопште највише је преводио прозу С. Х. Вајанског. Превео је обимне новеле: Венчана хаљина, Сени, Кандидат и Михољско лето.

„Вучерићевом избору за превођење не би се могло нешто битније замерити-види се да је био добро упознат са прозним стваралаштвом Вајанског и да је несумљиво делио тадашње опште прихваћено мишљење да је Вајански водећа личност оновремене словачке књижевности. Такво мишљење је сигурно преовладало и у кругу Вучерићевих пријатеља Словака у Кисачу и шире Војводине, мада су се, нарочито крајем XIX века, у Словачкој све гласнија и другачија, критичка мишљења“. Може се дакле закључити да је Вајанском, захвајући пре свега Јовану Вучерићу, у Бранковом колу

[24]Основно писмо грађанске закладе Јована Остојића и супруге му Терезије рођ. Зозук у Суботици (преведено са мађарског), Суботица 1929, 7.

[25]С. Х. Вајански, Бура у затишју, превео са словачког Ј. Вучерић, Мала библиотека, власник Издавачка књижарница Пахаре и Кисића у Мостару, Св. 119, Св. V, Мостар 1906,3-5, у: Срђ, 15. маја 1906, 46.

[26]Мартину Кукучину, учитељу и лекару, књижевно име је Матеја Бенцура (Јасенова, Словачка, 1860 -Липик, Хрватска, 1928). Поред П. О. Хвјездослава и С. Х. Вајанског, М. Кукучин је највеће име у словачкој књижевности. Својим здравим реализмом, који црпи из искуства и истинског народног живота, Кукучин је прекинуо традицију романтичарског идеализма и почео да износи живе типове из свога родног оравског краја. Дакле, Кукучинов реализам подсећа на нашу сеоску приповетку Веселиновића и Лазаревића. Ј. А. К. †Мартин Кукучин, Летопис Матице српске, Књ. 317, Св. I, Нови Сад 1928, 145.

посвећена достојна пажња.[27]

За Бранково коло превео је још две приповетке. Прву је написао Јонаш Заборски и зове се Хловик међу побуњеним сељацима, слика из побуне 1831. године. Приповетку пре можемо сврстати у документарну, но у епску прозу. У поднаслову њене прве верзије на словачком је и означена као „стварни догађај". Друга је Две школе, са поднасловом Мало сеоске филозофије од Јозефа Грегора Тајовског.

Још један Вучеријев превод срећемо у Бранковом колу, превод који по занимљивости не заостаје за преведеним приповеткама, а са одређеног становишта је и занимљивији. Ради се о преводу мемоарског чланка Приложак животопису Људевита Штура чији је аутор Даниел Лачни.[28]

Јован Вучерић није преводио поезију, видели смо да је стихове који су саставни део прозног текста остављао у оригиналу, а у фусноти даје њихов дословни превод. Но у својој намери представљања словачке књижевности читаоце Бранковог кола барем је информативним чланком упознао са једним словачким песником, Павелом Орсагом Хвјездославом,[29] који спада међу најзначајније словачке песнике уопште.[30] Вучеријев чланак *Pavel Hviezdoslav* изашао је поводом песникове шездесетогодишњице: „Наша браћа Словаци имали су о својем Сретенију (2. фебр.) о.г. ретку светковину. Тога дана навршио је шездесет година живота, њихов први савремени песник, њихов славуј - Хвјездослав. Па и ми, учествујемо у радости братскога нам словачког народа, доносимо овде животопис и важнија дела слављеника, да би наши читаоци бар донекле видели, каквога је сина одњихала висока Татра словачком народу".

После увода Вучерић у преводу цитира, из јубиларног чланка, уредника часописа Словачки погледи (*Slovenské pohľady*), одељак где

[27]О популарности Вајанског у војвођанској, респ. југословенској средини сведоче бројни преводи његових књига или текстови у часописима. На српскохрватски језик преведене су његове књиге *Suchá ratolesť* (Сува грана) и *Búrka v zátiší* (Бура у затишју) а у часописима или антологијама објављене су, на српскохрватском језику, двадесет две његове новеле. Најплоднији преводилац дела био је Јован Вучерић, православни свештеник у словачком селу Кисач, коме је, захваљујући учитељској породици Мичатек, словачка књижевност била блиска. Jarmila Hodolič, *Prilog proučavanju jugoslovensko-slovačkih kulturnih i književnih veza (Vodeći predstavnik prve faze slovačkog realizma - Svetozar Hurban Vajanski (1847-1916), rodbinski, kulturni i književni kontakti porodice Hurban sa vojvođanskom sredinom*), у: Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига XXXVIII (2013), Нови Сад 2013, 218.

[28]Лист Мале новине, 18. јануара 1903, у рублици Нове књиге и листови, обавештава да је у Бранковом колу (бр. 3), објављен Приложак животу Људевита Штура од Даниела Лачнија, у преводу Ј. Вучерића.

[29]Хвјездослав је његов песнички псеудониум.

[30]Приликом смрти великог словачког песника П. О. Хвјездослава, Матица српска изразила је телеграмом своје саучешће Матици словачкој (словенској) у Турчанском Св. Мартину, овим речима: „Матица Српска разуме влики губитак чехословачког народа смрћу великог песника Хвјездослава, чија је поезија Словацима била звезда водиља из ропства у слободу". Застава, 23. новембар 1921, 2.

се наводи развојни низ најпознатијих словачких песника (Јан Холи, Јан Колар,[31] Павел Јозеф Шафарик, Андреј Сладковић). Следи краћи приказ песникова живота, у којем пак има два податка што сведочи да је Вучерић био добро упознат са тадашњом словачком књижевношћу и словачком публицистиком. У другом делу свога чланка Вучерић у најкраћим цртама говори о Хвјездослављевом песничком делу. Оне који желе да се опширније упознају са његовим делом упућује на Чајаков Преглед савремене словачке литературе, објављен у Летопису Матице српске.

Уместо закључка о Вучерићевом превођењу словачких писаца на српскохрватски и уопште о његовом пропагирању словачке књижевности код Срба наводимо још један податак. Бранково коло (1913) је из часописа Словачки ппогледи пренело кратку белешку поводом једне комедије Бранислава Нушића која се на словачком зове Čo povis svet? (у оргиналу највероватније Свет). Из белешке сазнајемо да је комедија изашла 1912. године у Липтовском Св. Микулашу. Из белешке такође сазнајемо да су Нушићеву комедију заједно превели Словакиња Марјенка Купчокова и Јован Вучерић.[32]

Навешћемо и један „бисер“ о сусрету Вајанског са преводиоцем својих дела, Јованом Вучерићем, из чланка *Zo života Slovákov v Juhoslávii* (Из живота Словака у Југославији) Штефаније Мичатек, супруге др Људовита Мичатека, познатог словачког родољуба из Новог Сада. Забележила је епизоду, како је својевремено, у Новом Саду у воз ушао српски попа (свештеник). У купеу је већ седео путник љутитог изгледа. „Попа га пажљиво осмотри, размишља, одједном, приђе путнику и обрати му се на словачком језику: „Dobrý deň! Mám šťastie so Svetozárom Hurbanom Vajanským?” (Добар дан, имам ли част са Светозаром Хурбаном Вајанским?) Зачуђен, љутит путник га погледа и рече: „Áno, som to ja, ale kto ste vy?” (Да, то сам ја, али ко сте ви?) - Јово Вучерић, преводилац *Suchej ratolesti*. Из очију Вајанског одмах нестаде љутња. Уследило је пружање руке, побратимски пољубац. Одмах су се осећали као браћа и беше им жао што су у брзом возу за Кисач а не негде код Турчанског Св. Мартина. Али, за кратко време, стигоше у Кисач, разиђоше се и више се нису видели“.Овај догађај је могао да се деси после 1907. године јер је тада објављен српски превод Сува грана а ауторка је о њему могла да чује директно од самог Вучерића.[33]

Ту је и Хајдукова смрт, приповетка из српскога живота од Феликса Кутлика коју је превео Ј. Вучерић, у издању Браника (Нови

[31]Теодор Павловић 1825. завршио је Правни факултет у Пожуну. У овом месту приближио се словачком песнику и препородитељу Јану Колару, као и Михаилу Годри, Антонију Мазаревичу и Карлу Кузмањију. Петар В. Крестић, Пречанска српска посла, www.srpskonasleđe. rs, 24. септембар 2019; Михаило Годра, словенски патриота својевремено је био професор (директор) нововрбаске Гимназије. Школски лист, 15. март 1881, 2.

[32]М. Харпањ, Словачка књижевност у часопису „Бранково коло“ (1895-1914), 127-137.

[33]J. Hodolič, нав. дело, 218.

Сад 1906).[34]

О преводилачком раду Јована Вучерића сазнајемо и у часопису Ђачки пријатељ, где је објављен превод чланка Нова година.[35]

У оквиру Културног прегледа Летописа Матице српске (август 1929) објављен је чланак Јована Вучерића Матица словачка, где упознаје читаоце са радом Матице словачке од ослобођења. Матица словачка у Турчанском св. Мартину издала је од ослобођења четири књиге о свом дотадашњем раду, а о томе Јова Вучерић каже: „Много поучнога има за нас у те четири књиге, те се надамо да ћемо ту поуку и хтети и умети искористити“. [36]

На Скупштини Матице српске 30. септембра 1930. године за члана Књижевног одбора Матице српске предложен је Јован Вучерић, свештеник из Старог Врбаса.[37]

Овде треба напоменути да се Јован Вучерић у Врбасу упознао са песником Радославом Драгутиновићем, професор у овд. Гимназији. [38] Директор Државне реалне гимназије у Новом Врбасу својим Актом, бр. 306, 24. фебруара 1933. године, обавестио је Парохијско звање у Ст. Врбасу: „Част ми је известити Вас, да је јуче, 23. о.м, у 14 часова напрасно умро Радослав Драгутиновић, суплент ове Гимназије, с тиме, да ће погреб поћи из Гимназије у 15 часова. Опело ће се обавити данас у 2,30 часова у згради Гимназије“.[39]

Јован Вучерић бавио се и историографијом. Познати су његови чланци: Из прошлости Старог Врбаса [40] и Народни мученици из 1848/49. у Врбасу.[41]

За писање ових чланака користио је Протокол - Описаније Парохіалне Цркве, Храма Светога воведеніа Пресвете Богородице у Старом Врбасу 1850-1969.

---

[34]Феликс Кутлик (*Felix Kutlík*, 1843-1890), евангелички свештеник, у другој фази свог уметничког развоја, ради величања јуначких југословенских ликова у словачкој књижевности, изграђује у себи један врло одређен свет, заправо фиксира једну своју властиту визију хајдучког живота у сукобу са турским пашама и агама, из које онда потиче цео његов циклус хајдучких романтичарских приповедака: Хајдукова смрт, Хајдукова невеста, Ацидина, Марко и Анастазиа. J. Kmeć, *Jugoslovenski motivi u slovačkoj književnosti*, 80, 104-105.

[35]Јован Вучерић, Нова година (превод), у: Ђачки пријатељ (ур. Иван Маширевић), Св. 4/април 1911, Сремски Карловци 1911, 61-63.

[36]Јован Вучерић, Матица словачка, у: Летопис МС, Књ. 321, Св. 2, Нови Сад 1929, 67-70.

[37]Време, 1. септембра 1930, 6.

[38]Радослав Драгутиновић, суплент Мушке реалне гимназије у Суботици, Одлуком министра просвете, Сн.бр. 39333, 13. септембра 1932, премештен је у Државну реалну гимназију у Новом Врбасу. Извештај Државне реалне гимназије у Новом Врбасу за шк. 1932-33. годину, Нови Врбас 1933, 3.

[39]ИАГНС, Ф. 23, К 101, Акт 306, 24. фебруар 1933.

[40]Јован Вучерић, Из прошлости Старог Врбаса, у: Гласник историјског друштва у Новом Саду, Књ III, Св. 2, Сремски Карловци 1930, 297-298.

[41]Јован Вучерић, Народни мученици из 1848/49. у Врбасу, у: Гласник историјског друштва у Новом Саду, Књ. III, Св. 3, Сремски Карловци 1930, 478-479.

Али вратимо се књижевном превођењу Владимира Мичакета. Након завршене Препарандије, „сав свој живот посветио је свом позиву и културно-социјалном напретку свога народа. Жива учешћа је узимао у политичком животу свога народа па и српскога народа, обавештавајући га и соколећи, да истраје у борби против мађаризације, која се свом силом устремила да своје идеје међу словенским елементима оствари. Због тога је имао да поднесе много горчине, али је све то он умео стојички подносити и до краја живота устрајати. У народу своме ширио је словачку књигу и часописе, организовао омладину и водио у Турчански Св. Мартин на народне свечаности, које се држе сваке године половином августа, приређивао је са њоме излете у Горњу Словачку и у Фрушку гору, пропутовао сем словачких крајева сву Чешку, Србију и Балканско полуострво ради што бољег упознавања словенских народа и земаља.

И он је одмах првих дана светског рата морао искусити сву горчину интернираца,[42] те је крајем 1915. године поведена против њега дисциплинска истрага, која се 1917. године завршила суспензијом и узимањем у војску за фронталну службу, али се клица болести, коју је у интернацији запатио, већ почела појављивати на њему, те је из војске био отпуштен кући и стављен под полицијски надзор, где је дочекао велико дело ослобођења и у оним бурним временима достојно одиграо своју улогу, бодро одржавајући у народу мир, личну и имовну безбедност и успостављајући пали ауторитет власти.

Поново је заузео своје учитељско место, иако оронулог здарвља, примио се чак и управитељства школе, чланства у анкетама за састављање појединих уџбеника на словачком језику, неке је и сам саставио, док му на крају болест није отела маха и приморала га да напусти сваки јавни рад, почетком 1922. године, које је 25. новембра и умро“.[43]

О животној судбини и преводилачкој страсти Владимира Мичатека говори нам и Јозеф Валихора, а овде ћемо навести само два момента.

Колико је био цењен међу писцима, говори нам писмо које му је упутио Мирослав Крлежа: „Многопоштовани госп. Мичатек! Опростите, што спречен послом нисам могао доћи у Кисач као што сам Вам обећао. Уз много добрих жеља остаје Ваш са поштовањем Мирослав Крлежа. Лепо Вас поздравља и много поштује Ваш J. Поповић“.

Након смрти Владимира Мичатека (22. новембра 1922. године), професор Милорад Павловић из Београда, 28. новембра 1922. године, упутио је Људевиту Мичатеку писмо саучешћа: „Овог

[42]У именослову заточених интернираца у Каменици, а затим у Суботичкој тамници, од августа до краја октобра 1914. године, под бројем 197, наведен је Владимир Мичатек, Кисач, евангелик, 43 године, учитељ. Мара Шовљаков, *Антисрпска* хистерија Аустро-угарске у делу Јана Чајака, Записи из заточеништва. https://www.arhivvojvodine.org.rs/zbornici-radova/3mk/MaraSovljakov.pdf, 22. јуна 2019.

[43]J. Вучерић, Српско-словачке везе, 70.

лета имао сам задовољство упознати се са једним човеком који је на мене учинио силан утисак, али у исто време пробудио у мени једну болну импресију. Ја сам у њему упознао чисту, пуну нежности и мекоте словачку душу и стога сам га, на први поглед у истину јако заволео. Он ми је био драги ако сме се од скора упознали, као да смо одавно пријатељи. То је био Ваш брат Владимир Мичатек, учитељ. Ја сам у души својој сачувао једну лепу и нежну успомену која ми је била у толико пријатнија што сам у госп. Владимиру упознао не само истинског родољуба свог словачког народа, него и човека високе књижевне културе".[44]

То је у кратким цртама живот, и рад уопште, Владимира Мичатека. Након тога Јован Вучерић, описао је његов преводилачки рад, којим је задужио српску књигу, на његове преводе са српског на словачки језик.

„Српски језик познавао је још из детињства, али сокачки језик, на којем се деца играју. Књигом српском почео се бавити тек 1891. године, кад је заузео учитељско место и толико је напредовао у њему, да већ идуће године почиње преводити на словачки мање ствари за *Nár. Noviny*, *Slovanské Pohlľady*, *Nár. Kalendár* итд.

У његовом превођењу, истина, нема система, али томе он није крив, него сиромаштво или боље рећи прилике његова народа, у којима се налазио, јер Словаци, откад је укинута Матица Словачка 1875. године, нису имали никаквог литерарног друштва где би могли штампати своје радове, јер им Мађарска влада није дозвољавала. А о свом трошку издавати књиге, па још преводе, то не зна како је, само онај ко никад није покушао.

Мичатек је дакле, морао удешавати за превод оно што ће моћи штампати, а то су већином краће ствари за часописе, које уредници радије траже. Тек за неке ствари је успео, и то много доцније, да нађе издавача, као за Ненадовићеву књигу О Црногорцима (Turciansky Sv. Martin, 1901),[45] Сремчеву Владимира Дукљанина, Нушићеву Приче једног каплара, Батутову Буквицу здравља, Трудну жену, Драгутина Илића Хаџи-Ђеру итд.

[44]На другој страни писма М. Крлеже, Владимир Мичатек забележиоје: „29. VII 1922. menovani páni (J.
Popović a M. Krleža) prišli na krátku návštevu inforovať sa o novoveroch". Jozef Valihora, Životné osudy a prekladateľska zanietenosť Vladimira Mičáteka, u: *Slovakistický zborník 1* (ur. Prof. dr Michal Týr), Novi Sad 2006, 112-113.

[45]Нова искра 1. јуна 1901. пренела је: „Владимир Мичатек, учитељ у Кисачу (Бачка), превео је на словачки језик свима нама драгу књигу Љ. Ненадовића О Црногорцима. Лепо издање овог превода украшено је сликама, а може се добити за 2 круне у књижари А. Гашпарика (Турчански Св. Мартин)".

Много је очајавао због тога што не може да штампа све што би могао превести са српског језика, а што би било од користи његову народу, те је писао на све стране,[46] па и у Америку,[47] и тражио издаваче за већа дела, али је слаба одзива налазио.

Рукописи су му обично чекали од године до године издања нових календара, као најпопуларније народне књиге, да их у њих смести. Штета што за све штампане преводе није забележио где су штампани, јер Мичатек о томе није водио тачна рачуна. Кад сам му у своје време говорио, да треба да побележи све своје радове, одговорио ми је, да он није књижевник, нити писац који осећа сврaб за писањем, па макар то и имало књижевне вредности, него само преводилац, који пресађује лепе ствари из братске књижевности у своју.

Мичатек је по свом политичком уверењу био панслависта и припадник школе Jána Kollára, Šafárika и Ľud. Štura. Њему је био једнак брат: Рус и Србин, Хрват и Словенац, као и Чех, па ипак је био најближи Србима, ваљда зато, што је међу њима живео. Био је претплатник Матице хрватске, читао је и хрватске књиге, али ни близу толико није преводио са хрватског или словеначког, колико са српског".[48]

Владимир Мичатек превео је и штампао Идеал, хумористичку приповетку од Стевана Сремца (Turciansky Sv. Martin, 1905).

Година 1918. је за војвођанске Словаке представљала почетак новог раздобља када је почео да се самостално развија њихов властити културни живот, који је до тада био више везан за културу а и издавање уџбеника у Словачкој. Култура је и даље била повезана са матичном културом у Словачкој, али у војвођанској средини почела је да се рађа нова „доњоземска" интелигенција, при чему је, у послератном периоду, велику улогу одиграло оснивање Словачке гимназије и Штампарија а.д.у Бачком Петровцу (1919).

Године 1920. учитељи Даринка Вјестова (*Viestová*) и Владимир Мичатек саставилу су *Slovenskú čítankupre II. triedu slovenských ľudových škôl*. Друго неизмењено издање изашло је 1922. године у Бачком Петровцу. Читанка је садржала шест целина: Школа, Породица, Насеље, *Т*ело човека, Занимања људи и Делови године. У свим целинама јављају се и књижевни текстови Подјаворинске

[46]„Veľactený pane! Rukopis „Zmaj od Bosne" sam dostal a i prečital. Je pekný. Ak ledméčo mi neks kýpi do cesty, uverejumú ho u roku 1904. Rukopis nydá a si 2 ováročky ujednaný honorár nuplatúm Vám potom hund ako nyde. [...], a nuplatil bu sam Vám paušalun sumu". ИАГНС, Ф. 20, К 5, Писмо Jána Párička, majitľ kniht'lačlare, Ružomberok, упућено Владимиру Мичатеку, 18. апр. 1913.

[47]„Veľactený pane: Pripojený draftom (реч испод: obeskom, превучена цртом) zaslaný 200 Kor. (upisano na praznom mestu [tačkice] rukom) ráčte prijať čo štipendijum, ustáléné Vam za prisperok, ktorý ste dopslali na sú Narodného Slovenského Spolku roku 1907. Pripojenú poistenku ráčte nám vrátiť podpisanú. V mene Literárneho Výboru Národného Slovenského Spolku s vrelým rodáckym pozdravom značim sa Váš odaný P.V. Rovnianek, preseda Lit. Vibor N.S.S. v Spoenýeh Štátoch Amerických, Pittsburg 12. XII 1907. (datum upisan rukom). ИАГНС, Ф. 20, К 5, Писмо Národného Slovenského Spolku v Spojenýeh Štátoch Amerických упућено В. Мичатеку

[48]J. Вучерић, Српско-словачке везе, 71.

(Podjavorinská), Р. У. Подтатранског (*R. U. Podtatranský*), Шкултетија (Škultéty), Бахата (*Bahat*), Думног (Dumný), Добшинског (*Dobšinský*). Што се садржаја тиче, читанка није обимна, 71 страна, али због тога је за учитеља била практична јер је читаво градиво учитељ могао да пређе током једне школске године. Ова читанка је оријентисана на практичне поуке, нарочито у вези са деловима тела, занимањима и деловима године. У поређењу са првом, ова читанка је поучна, али са мање дидактизирања, а и књижевни текстови усмеравају ученика ка префињеној осећајности. Прегледна је и прилагођена узрасту ученика II разреда основне школе.[49]

„Изгледа, да је Владимир Мичатек пред крај свога живота почео сређивати своје преводе, јер је иза његове смрти нађен један списак, но није потпун.[50] У њему је забележено оно, чега се могао сетити, али није забележено које године и где је штампао. Те је тако много остало и неразјашњено, чега се није могао сетити.

Списак је дат азбучним редом по писцима:

Абуказем: Учтиви г. Срета, Живео Иштоци, Госпа која никог не одговара, Теħ' ħе вода куд је текла..., Кроз тавански пенџер, Боље умети него имати, Приповетка о накаљанију, На беседи, Абуказем као сведок, С оне стране браве, Пред Новом Годином, Мале приче, После хиљаду година, Мајкин младожења, Малада удовица, Издајничко писмо, Треба ли се женити?

Марковић Паја Адамов: Први пут у колу.

Атанацковић Богобој: Три зреле шибљике.

Божовић: Први корак.

Будисављевић Милан: Христос се роди, Наш угљенар, У Жигину кланцу, Где си, Господе? Мосје Лесепс, Киријаш Калинић, Прича без натписа, Јаков Скенџић, Сабласти, На стражи, Сузе.

Веселиновић Јанко: Биров, Добричине, Баћа Баба, Чика Пера, Ашиков гроб, Божји слуга, Кумова заклетва, Умијана, Чича Тома, Отац, Мегдан, Чудан човек, Рвач, Деда, Страх, Душмани (у посебној књизи).

Вук витез Врчевић: Нешто из народне самоуправе по данашњем закону у Херцеговини, Пример некадашњег и садашњег суђења у Херцеговини, Зла маћеха, Суд добрих људи над убијеним кобајаги медведом.[51]

[49]Jarmila Hodolič, Goran Mladenović, *Prvi udžbenici na slovačkom jeziku slovačkih autora iz Vojvodine posle Prvogsvetskog rata*, у: Славистика (гл. ур. Богољуб Станковић), Књ. 20 (2016), Београд 2016, 366-367.

[50]„Vladimir Mičátek aj ináč najviacej prekladal práve v rozpáti rokov 1895 až 1905, a to vcelku až 300 diel do viacej než 70 autorov juhoslovanských národov v dovedna 14 knižných vydani a ostatné v časopisoch. Z toho bolo najviacei (až 46 diel) od Svetozara Corovića, potom 38 od Tasu Milenkovića, 20 od Iliju Ognjanovića Abukazema, 17 od Janka Veselinovića, 15 od Simu Matavulja, a hodn i od Branislava Nušića, Milana Budisavljevića, Ljubomira Nenadovića, Đuru Jakšića, Stevana Sremca, Radoja Domanovića a iných". J. Kmeť, nav. delo, 111.

[51]Збирка српских приповедака Вука витеза Врчевића (њих 38), већином о народном суђењу по Боки, Црној Гори и Херцеговини, штампана је 1881. Неке од њих биле су већ објављене у Правдоноши, Праву и Словинцу.

Вукићевић Илија: Шкрбо и Фезјула.

Домановић Радоје: Данга, Певчев ускрс, А хлеба, Слика са сокака, Краљевић Марко по други пут међу Србима.

Ђорђевић Владан Др: Вера Србинова, Хлеб и со, Мука и невоља.

Ђорђевић Јован: Чучук Стана."

Ђорић Никола: Др: Курсула у Новом Пазару.

Живковић Мита: Чудо, Златка, Врагђевојка, Са невјере, Правда у Босни, Бегунац.

Илић Драгутин: Ханедан, Игуман Пајсије, Вештица, Испод Земље, Хаџи Ђера (посебна књига у издању *Tranosciusa*, Издавачког друштва у Липтовском Св. Микулашу).

Иванић Иван: Бадње вече на мртвој стражи.

Јакшић Ђура: Син седог Гамзе, Краљица, Неверна Тијана, Ратници, Моја љубав, Парче швајцарског сира, На мртвој страж, Успомене, Рускиња (посебна књига).

Јанковић Никола: Тајна.

Јовановић Јован Змај: Видосава Бранковића, Шаран (посебна књига).

Јовановић Милан Др. Батут: Буквица здравља и Буквица болести (издање Klimeša i Pivkey у Липт. Св. Микулашу), Трудна жена (издање у Америци).

Југовић Владоје: Стражмештер Симић, У очи једног загушног дана.

Кочић Петар: Јаблан.

Лазаревић Лаза К: Све ће то народ позлатити, У добри час хајдуци! Он зна све, Први пут с оцем на јутрење.

Матавуљ Сима: Први Божић на мору, Парастос, Сотник, Како се Латинче оженило, Бошков пост, На бадњи дан, Света освета, Дете, Филиписко, Завођанка, Све је у крви, Петљина цура, Откровљење.

Миладиновић Милена: Мати и маћеха, Божић усташа.

Милићевић Милан Ђ: *99 Радовановића*, На гробу Васе Чарапића, Дур делија иде Пантелија, Лејла (посебна књига),[52] Знаменити Срби (12 слика, посебна књига).

Ненадовић Љубомир П: Нека је срећа ма и луда била, Поцепани скут, Грга, Просјак, Јабука, Бог ће платити, Први лонац, Вражји дурбин, О Црногорцима (посебна књига у издању Páričke у Ружомбереку [Ján Párička, majitľ knihtlačarne, Ružomberek]).

Нушић Бранислав: Надгробно слово, Наша деца, Под старост (слика у 1 чину), Моје бистро дете, Једна ведра ноћ, *Divina Comedia*, Данак у крви, Кнез Иво од Семберије, Из листића, Попис становништва, Госпођа Милихброд и друге, Приповетке једног

Летопис МС, Књ. 132, Св. IV, Нови Сад 1882, 108.

[52]У Турчанском Св. Марину као додатак *Národnie Noviny* излазила је *Románova bibliotéky*, у којој поред оргинална на словачком језику излазе у преводу лепше ствари из других књижевности. „Тако је ове године у 5 св. почела излазити приповетка М. Г. Милићевића Потурченица Лејла и новела Михајла Полит Десанчића Црногорска љуба, у преводу Владимир Мичатек". Срђ, 31. децембар 1904, 41.

каплара (посебна књига).

Полит Десанчић М Др: Вереница Црногорка (у издању Romanove biblioteke).

Протић Јован: Моји јади, *Poesia*.

Савић Милан Др: Близанци, Свет, Преки лек, Свет. [Светислав] Хурбан Вајански.

Сремац Стеван: Аца грозница, Нова година, Ђокица, Малер, Зли поданик, Владимир Дукљанин (у издању *Románove bibliotéke*).

Таса Миленковић: *Forbes,* Фармазони, Поштењак, Рус и Шваба, Свршено је, Самоубица, Из дежурног протокола, Дописник, *В. Пазовачка завера*, Ко пева зло не мисли, Уочи нове године, Савест, Из члановог записника, Карактер, Кнез Р. Познаник, Богословска Буна, Визије на двору краља Александра, У министарству, Отац и син, Краљ и официри, Официрска завера, Закопано благо, Царевић Рудолф, Сељачки сеир, Једна дужност, Тајна полиција, Најтежи грех, Последњи осмех, Опасан поданик, Љубоморан муж, У очи Митровдана, Краљеве смицалице, Из народа.

Томић Јаша: Ко је крив назаренству, На прагу *XX.* Столећа, Чика Станко, Паприкаш, Како речи расту.

Трифковић Коста: Честитам, Љубавно писмо, Пола вина, пола воде.

Ћирковић Мил. П: Ускрс г. мајора.

Ћоровић Светозар: Све за образ, Херцеговка, Отац, На бадње вече, Божји слуга, Спасојев грех, Посланик, Један дан тамновања, Божићна Плећка, Пријатељи, На сусрет, Мула-Јусуфов дувар, У ноћи, Сан Меке Ференџије, У мајчину загрљају, Њезино злато, У туђем вилајету, Ахбаби, Сахија, Под вештичиним кровом, Неће Разван међу људе, За главу, Шкврца, У походе, Стана Ранковићева, Омер-ага,[53] Илијина невоља, Проклетство, Приложник, Лов на вукове, Јединац, Осман-бегова шаргија, Јадан, јадан Миша, Богојављенска ноћ, Другови, Јуда, Снег, Први бадњак, Душмани, На нову годину, Даша, Стара прича, Тутор.

Ћипико Иво: Алилуја, На сунчаној жези.[54]

Кад погледамо овај списак, ипак можемо извести неку групацију с погледом на садржину дела, те на основу тога закључити, да га је при избору водила извесна тенденција, иако је није могао потпуно извести, због напред наведених узрока.

„Ми видимо да он преводи: 1. дела родољубиво-херојистичке садржине, која би будила дух у народу и соколила га на пожртвованост према вери и народу своме и подсећала га на славну прошлост. Овде спадају дела Ђуре Јакшића, Драг. Илића, Љубе Ненадовића, Ст. Сремца, Полита, Змаја и Милићевића; 2. дела забавно-хумористична од Абуказема, Нушића, Сремца, Тасе Миленковића, М. Будисављевића, Свет. Ћоровића, Јанка, Лазе Лазаревића, Матавуља, Домановића итд; 3. дела поучна, као Батутова, Вука Врчевића и 4. позоришна дела

[53]Цртица Омер-ага објављена је у Летопису МС, Књ. 209, Св. V, Нови Сад 1901, 42-49.

[54]Ј. Чајак, нав. дело, Преводи из српске литературе, Књ. 237, Св. III, Нови Сад 1906, 84-88.

националистичке тенденције, као Нушићев Кнез Иво и Порез у крви, и забавне од Трифковића, Нушића и Змаја.

Сем тога има он и својих оригиналних радова као историју Доњоземских Словака, стручних учитељских књига, нарочито пак политичких чланака,о чему ће Словаци своју реч да кажу. Наше је пак да овде констатујемо, да нема ни једног Словака, који би више урадио на узајамном упознавању књижевних радова Срба и Словака и са већим одушевљењем, пожртвовањем а без икакве материјалне користи будио заједничку нам словенску мисао међу оба народа, него покојни Владимир Мичатек.

Његов рад требао би многима да послужи за пример међу Србима, јер само тако ћемо моћи испунити задатак, који смо овде на почетку истакли.

Слава Владимиру Мичатеку!“

Врбас

Ј. Вучерић[55]

[55]Ј. Вучерић, Српско-словачке везе, 71-75.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.
Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.
Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг".
Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.
Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш", 2005 – (Петроварадин : „Футура"). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr–ID 202214407